

Sators

Proza

Intervija

Vēsture

Proza

Andris Zeibots. <i>Kūlenis gaisā</i>	2
Evita Hofmane. <i>Klusuma cietoksnis</i>	4
Ulrika Ūpe. <i>Babiņa</i>	8
Jānis Lejiņš. <i>Mēra mācītāja dēli</i>	10
Hokans Lindgrēns. <i>Tās nav bailes, tie ir tikai pikseļi</i>	15
Mihaels Fērs. <i>Izķidāt irbi</i>	18
Pedro Mairals. <i>Šodien no rīta</i>	22

Dzeja

Marija Gaļina. <i>No Gijoma de Boplāna ziņojumiem</i>	26
Kaspars Zalāns. <i>Rumpis</i>	28
Ilona Ķepale. <i>Stājies nebaltā diena</i>	30
Māra Ulme. <i>mazie spīguļi sniegā</i>	32
Jānis Elsbergs. <i>Eksistence</i>	34

Intervija

<i>Maigās varas tagad vairs nav.</i> Ar Mikolu Rjabčuku sarunājas Ingmāra Balode	37
--	----

Recenzijas

Ilva Skulte. <i>Čau, Mio</i>	42
Jūlija Dibovska. <i>Viss ir labi</i>	43
Patricija Šteinberga. <i>Daudzveidīga liecība</i>	44
Ilmārs Zvirgzds. <i>Berelis iemācīs</i>	45
Arnis Koroševskis. <i>Virietis spoguļattēlā</i>	46

Īsintervija

Tieši jautājumi Inetai Lipšai	47
-------------------------------------	----

Pārdomas

Iveta Šimkus. <i>Piezīmes uz Eiropas malas</i>	48
--	----

Reportāža

Elvis Friks. <i>Plūvojot pa pilsētu</i>	50
---	----

Raksts

Linda Lauze. <i>Vārdi pār lūpām</i>	54
---	----

Vēsture

Jānis Akuraters. <i>Piezīmes</i>	56
Gints Apals. <i>Varas dališana trimdā</i>	60
Toms Ķikuts. <i>Latvieši Ukrainā</i>	64

Apcere

Oskars Keišs. <i>Manai vecaimammai garšoja mēle...</i>	72
--	----

Žurnāls *Domuzīme*.

Iznāk kopš 2015. gada.

Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa

Literatūras nodaļas redaktori: Jānis Vādonis, Aksels Hiršs

Vēstures nodaļas redaktori: Mārtiņš Mintauris,

Liene Rokpelne

Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis

Māksliniece: Sarmīte Māliņa

Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624

Adrese: Bruņinieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001

www.facebook.com/domuzime.ir

Twitter: @Domuzime

E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com

Abonēšana: tālr. 27734907, e-pasts abonesana@ir.lv

Žurnāls izdots ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansējumu
 Iespiests tipogrāfijā *Adverts*
 Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
 gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju
 Žurnālā publicētie materiāli ne vienmēr atspoguļo
 redakcijas viedokli
 Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis. Izmantota
 Binjamina Meliša fotogrāfija
 Žurnāls elektroniski: ir.lv/abonesana/ir-domuzime/

Evita Hofmane

Klusuma cietoksnis

Stāsts

Evita Hofmane dzimusi Valmierā, dzīvo Rīgā. Strādā kultūras jomā un raksta prozu. Publicē savus darbus periodikā, laidusi klajā pirmo stāstu krājumu *Durvis* (2021).

Ingeborga

Virtuvē nav logu, un tā šķiet blāva, kā pamirusi. Iespējams, tas ir dabiskās gaismas trūkuma dēļ. Sienu krāsojums gan ir svaigs. Melni plastmasas krēsli. Melnbalti rūtotais galdaus samiglo skatu. Pie sienas pāris gleznojumu ar zaļganiem bumbieriem. Izskatās pēc mākslas skolas audzēkņu darbiem. Segas vēstoklis, kas jāizmanto ugunsnelaimes gadījumā, ir spilgti sarkans. Papīra dvieļu turētājs *enMotion*. Pavicinu roku, jā, tas reaģē uz kustību, izsplaujot papīra dvieļa mēli.

enMotion ir dzīvs.

Mans skatiens klist pa virtuvi, gaidu uzvārāmiens ūdeni. Laiks noslēgtajā telpā rit lēni.

Citkārt laiks skrien, joņo, traucas. Tad atkal kļūst gauss, sastingst un apstājas kluss kā šī virtuve. Viesnīcā pie sienām daudzviet ierāmētas vienu un to pašu fotogrāfiju kopijas. Vai no pilsētas gadsimtiem ilgās vēstures tiešām saglabājušies tikai pieci foto? Ļaužu sastingušie skatiņi no bildēm seko, lai kurp es dotos. Tas pats foto, tikai citā telpā. Gandrīz kā šausmu filmā. Vai kā dzīvē, kad dienas, līdzīgas kā *enMotion* izsplautās lapas, seko cita citai.

Klakt. Ūdens vārāmā kannā izslēdzas.

Plastmasas augu kompozīcija metāla spainīti. Mākslīgi, lēti dekorī. Inge tos necieš. Ne reizi vien ir teicis, ka tie viņā atraisa slēpto agresiju. Dzīvi augi bezlogu virtuvē drīz vien noniktu. Cik ilgi tie iztiktu ar elektrisko apgaismojumu vien? Kā nu kurš. Inge zinātu atbildi. Viņa smadzenes ir kā enciklopēdija. Atšķir un atrodi atbildes. Gandrīz visas, gandrīz, jā.

Leju karsto ūdeni zaļganzilajā krūzē. Tā ir lielākā, ko atradu trauku skapī. Ingem patīk lielas krūzes. Atskan kluss, gandrīz nedzirdams tinkšķis. Ūdens izplūst pa galda virsmu, zem elektriskās tējkannas un mikroviļņu krāsns, zem pītā groza ar galda piederumiem, tek uz grīdas.

Virtuve jāatstāj tādā pašā kārtībā, kādā klients to saņēmis — rakstīts uz ielaminētas papīra lapas,

kas piestiprināta pie skapiša malas.

Vēroju notiekošo kā sastingusi laikā.

Krūzē laikam bijusi plaisa. Gribas visu pamest un aiziet līdz netālajai stūra kafejnīcai. Kafiju Ingem nopirkšu tur.

Bet vispirms krūzes lauskas izmetu atkritumu tvertnē. Baidos izraut no pagarinātāja elektriskās tējkannas vadu. Baidos arī atstāt. Negribu izraisīt issavienojumu. Ar papīra dvieļiem, ko izsplauj *enMotion*, mēģinu slapjumu saslaucīt.

Nē, es te vairs neko nevārišu.

Pataustu jakas kabatu. Jā, kaut kādas monētas, kā allaž, ir kabatā.

Kafija ir karsta. Gandrīz izmetu plastmasas trauciņu no rokas, jo svilst pirksti.

— Vai tu uz Brazīliju pēc kafijas pupiņām kājām gāji? — pauž Inges skatiens, kad beidzot ierodos viesnīcas numurā ar krūzīti rokās.

Tad viņš pamāj un turpina videozvanā runāt ar klientu. Sirmās kungu vēlas lauku īpašumā izveidot dekoratīvos kokgriezumus. Noskatījies botāniskajā dārzā. Dažādi meža zvēri it kā iznirst no vecu, nocirstu koku celmiem un priecē draugus, viesus, mazbērņus un viņu pašu. Ingemārs gadījies tuvumā, kad turīgais apmeklētājs stāstījis par savu nodomu atdzīvīnāt mežmalu ar koka skulptūrām.

Inge neiebilda pasūtītājam, ja bija drošs, ka praktīs īstenot iecerēs un saņems adekvātu samaksu. Brīvajā laikā viņš kā entuziastisks amatieris labprāt ķimerējās ar koka lietām.

Apsēdos atpūtas krēslā un ielūkojos telefonā. Pārlaidu skatu ziņu lapai, tad pavēros laukā pa logu, pa kuru bija redzams tikai iekšpagalms. Inge teica, ka istaba ir ar skatu uz nekurienu.

Ar Ingemāra auto dodamies uz pilsētas cietoksnī. Tas bija mūsu rituāls.

— Romeo nobeidzies, — saku, izlasījusi draudzenes bēdu vēsti *Instagram*.

— Romeo nobeidzies? Es domāju, tā vairs nav nekāda svaigā ziņa? — Inge paskatās mani ar neviltotu izbrīnu.

— Lili papagailis Romeo, sarkanais ara, — pie sevis iesmejās.

— Šo Romeo es laikam neesmu satīcis.

— Nē, arī Lili tikai dažas reizes.

— Tad man tagad nevajag liekuļot līdzpārdzīvotāju?

— Nē, Inge, tas no tevis netiek prasīts.

Ara Romeo bija greizsirdis. Draudzenes jaunais draugs viņa dēļ aizbēga. Lili raksta *Instagram*, ka Romeo laikam noindējuši. Viņa nojauš, kurš tas bijis. Viņa pārspilē.

Domāju par trakulīgo putnu, kurš nerunāja, toties bieži taisīja neaprakstāmu troksni. Papagailis, tāpat kā saimniece, bija sabiedrīks un dievināja viesības. Iztēlojos Romeo ķērkstam un lidināmies pa mūsu dzīvokli. Nereāla aina. Romeo bija nodzīvojis ilgu mūžu — gandrīz 30 gadus.

Evita Hofmane

Klusuma cietoksnis

Ilustrācija — Līva Dortāne

Tumšas mākoņu gubas. Neko daudz laikam neredzēsim.

Ingemārs piekritoši pamāj.

— Saule tāpat drīz rietēs.

— Rietēs jau gan.

Inge ie brauc autostāvvietā. Mēs izkāpjam no mašīnas. Grants ceļš, pa kuru jākāpj cietokšņa kalnā, šķiet stāvāks, nekā man palicis atmiņā. Vienā posmā ārā pie galdiem vakariņo kāda lustīga kompānija. Nodzinkst vīna glāzes, un vēja brāzma atnes aprautus vārdus: «Uz tiem nākamajiem... gadiem!» Aplausi un smiekli.

Ingemārs iet man blakus, sabāzis rokas tumšzilās jakas kabatās, un raugās taisni uz priekšu. Viņa platie pleci ik gadu par vairākiem milimetriem sagumst. Nemāk sevi saudzēt. Kaktēlniecība apēd laiku, mugura netiek pie atpūtas. Ierosinājumu aiziet pie fizioterapeita Inge atvaira ar rokas vēzienu. Ieņem kādu pretsāpju līdzekli un turpina strādāt.

Tūrisma informācijas lapā nav melots. Cilvēkiem cietoksnis patīk.

Kāds sēž un meditē, veroties uz ieleju, tūristi nēstidzīgi virzās gar cietokšņa iekšējo sienu, iemūžinādami skatus, kas paveras uz visām debess pusēm. Ielejā baznīca nozvana pusstundu. Upe vijas kā zvīļojoša čūska, tverot retos saules starus. Skaļi sasaucoties, piebrauc četri jaunieši ar elektrovēlospēdiem.

Eju blakus Ingem. Viņš apstājas un palūkojas telefonā: — Saule ir precīza.

Pasmaidu par vīra svinīgo toni. Taisos iemūžināt, kā pār ieleju satumst vakars, bet mans telefons izlādējies.

Gribu pieglausties Ingem, bet viņš šķiet iegrimis sevī. Noraidu šo iegribu.

Šampanieša pudeles korķa paukšķis. Dzimšanas dienas svinētāji pie piknika galda atkal uzgavilē un skaļi smejas. Divi jaunieši skūpstās. Ne tik sen mēs bijām jaunieši. Pirms dažiem gadiem. Nē, vēl vakar, aizvakar. Tagad par katru aizgājušo gadu pasē tiek pieskaitīti vismaz trīs. Laiks rit arvien straujāk.

Saule nozūd. Pēc brīža debesis iedegsies rozā tonī.

Brīdis pēc. Un brīdis pirms.

Inge palūkojas uz mani. Skatiens vēsta: izrāde beigusies. Es saprotu. Gar cietokšņa sienu lēni dodamies atpakaļ.

Vienus vārtus darbinieks jau aizvēris un liek tiem priekšā bultu. Jaunieši vēl sēž uz lielgabala un dzer no pudeles vīnu. Darbinieks aizrāda. Liek mani, ka lielgabals nav nekāds soliņš, var ņemt un izšaut. Un par alkohola lietošanu publiskā vietā var arī sodīt.

Man ļoti sagribas iedzert vīnu no pudeles, sēžot uz lielgabala. Ingem arī nekas nebūtu preti, tikai viņš izvēlētos pudeli vieglā alus.

Saku, ka ātri ieskriešu labiercībās.

No manas balss Inge satrūkstas. Kā iztraucēts no dziļa miega. Pamāj, paņem somu un turpina viens soļot cietokšņa galvenās ieejas virzienā.

Ulrika Ūpe

Babiņa

Stāsts

Ulrika Ūpe pašlaik studē Liepājas Universitātes rakstniecības studiju magistrantūras 1. kursā. Žurnālā *Domuzīme* piedāvājam stāstu, kas guva atzinību Kurzemes Prozas lasījumos.

Bagāžnieks tik pilns, tas knapi aiztaisās. Pa mašīnas aizmugurējo stiklu izplūdis *Dormeo* matracis. Salonā pie kājām somas, maisi, maisiņi. Jaunākais bērns iedreifē miegā jau drīz pēc izbraukšanas, uzdāvinādams mums visiem nedaudz miera. Ceļš ir savas trīs stundas garš. Likumotās ciemu ieliņas priecē acis. Ieraugot paralēlo jūras krastu, katrreiz gribas iesaukties: te, reku! Jūras līnija kā pavediens. Kaut varētu sevi piesiet pie tās un lidot līdzī kā pūķis debesīs. Tikmēr mazais auto gāzelējas pagriezienos un rūc uzkalniņos. Drīz mēs iebraucam mazā meža celiņā — «Kolka, čau!» Jaunuzcēltā mazmājiņa stūrī kontrastē ar apkārtni, bet sveicina kā civilizācijas karogs. Nojauktie vārti viensētā atstāj pamestu iespaidu, kaut pagalms tik pazīstams. Tur atskanēja mūsu pirmie «es tevi milu», kamēr egles, garas kā dievi, pagalmā bija sastājušās mums apkārt. Atminos briestošo vēderu, kas lika atgulties krēslā; dzimšanas dienu dunu, kad zem sirds jau otrs.

Kājas pieskaras zemei, sveicina ar atgriešanos, solis top viegls. Māja atrodas pašā mežmalā, un reizumis te ganās stirnas. Tās nāk ciemos, kad pilsētas cilvēks atceras, kā elpot. Saulriets tad izlīst kā zemeņu debesmanna, ko gribas apēst. Dzīvojamās mājas augstie sliedīši un zemie griesti liek paklanīties, ieejot istabā. Pats nemaz nemani, kā ienākdams katrreiz noliec galvu un izrādi godu. Priekšnams aizved uz caurstaigājamo istabu. Tur pie nolupušās sienas kāds zvejnieks gariem zābakiem, izvilcis prāvu lomu, stiepj to debesīs un lepni smaida. Arī zivju nedāji tomēr vienu sāļu, kaltētu buti te notiesā.

Nesam mantas uz mazo stūra istabiņu — guļamkambarīti. Uz grīdas matracis — tur es ar bērniem. Vienā pusē mums izvelkams divāns, tik neērts, ka vienam guļams, — tas vīram. Otrā pusē savukārt maza itin kā bērna koka gultiņa, kuras galos rotājas lauvas galvas — muti atvāzušas, tās mēmi rēc. Izgrebtais ozolkoks atgādina mākslas relikviju, kam vieta būtu muzejā.

Tai pāri smalka mežģiņu sedziņa. Tur gulējusi un mūžībā aizgājusi Babiņa. Māju atstājusi kaimiņienei, kas viņas miesu kopusi. Agrāk baiļojos uz mazās gultiņas somu likt, bet tagad mēdzu to nokraut pilnu ar mantām, lai mazāk rēgojas acis. Turpat uz dzeltenbrūni krāsotās dēļu grīdas sakrājušās smiltis, kuras nekad nevar saslaucīt. Tās nebeidzami atkal izlien pa spraugām, it kā jūra, palaidusi savus pirkstus, kutinātu mājas pamatus. Varbūt pēc simt gadiem viss tiešām būs aizskalots, tikai mēs, ieķērušies kādā gliemežvākā, vēl cieši mājosiņ? To uzcelt mazas roķeles, un, pieliekot pie auss, varēs saklausīt mūsu čalas.

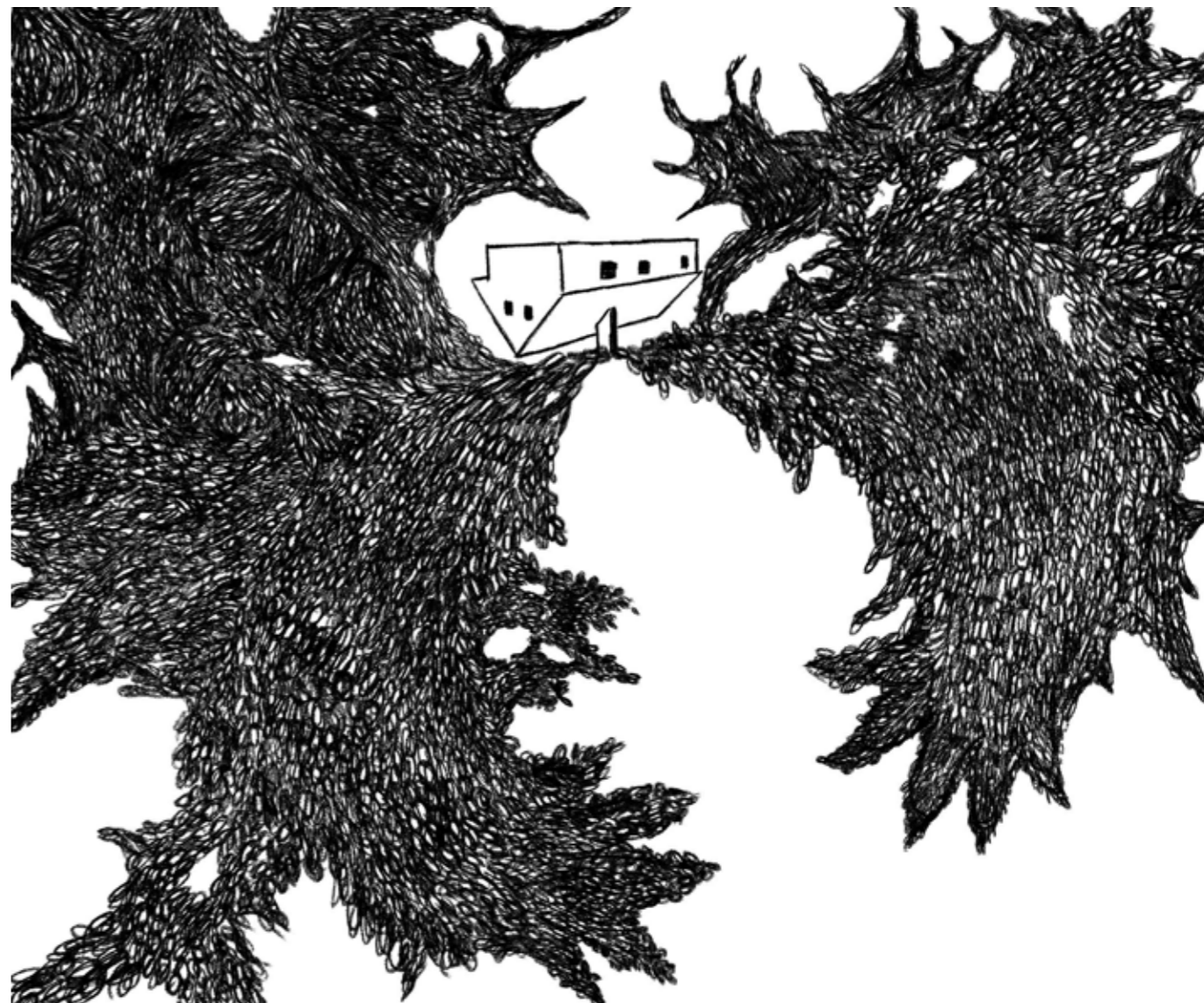
Pagalmā aizlodā zalktis. Tikmēr nakts ierīkējās visās spraugās. Bērna vaigs piespiedies pie manas krūts, viņš iemieg, silto muti čāpstinādams. Vienīgi nakts melnumā puika atkal meklēs savu piena ceļu. Bērnu rīmtās elpas sasaucas ar vīra dobjo elpošanu. Nevaru aizmigt. Nakts biežē. Nemiers piezogas no sienām kā pelējums. Koka logi laiž iekšā vasaras gaisu, liekas, ka izkusušais stikls lēnām sācis tecēt. Jūtu, ka kāds stāv pagalmā. Vai tā ir Babiņa, kas vēl gaida soļus, kas tā arī neatskanēja, viņai vēl dzīvai esot? Viņa bija vientuļa, ne radu, ne bērnu. Tagad mūsējie te skraida basām kājām. Atceros, kad mans puika bija pavisam mazs, viņš braukalēja istabā ar mazu plastmasas ritenīti, atrastu turpat, apvēlās uz mutis, un visa mana roka bija pilna košu asiņu, kas skrēja laukā pa mazo snīpi. Sirds iekrita pacelēs. Gribējās stingri aizmiegt acis, bet jāskatās.

Tā katru reizi, vakaram nākot, tukšas šausmas saplūst manās rokās. Ne nomazgāt, ne izkratīt. Tik vien kā pārciest. Saspraužu bērnus dziļāk sev padusēs. Aizliedzu sev pamest acis uz logu, pat uz bērniem tās neatveru. Aptaustu viņus ar plaukstām. Klausos. Mēs neesam vieni. Lai viņus neuzmodinātu, ļaujos mēmas lauvas kliezienam. Domas riņķo, līdz, sagurumā smilstēdamas, nogrimst. Iekritu seklā miegā. Nakts vidū gan ar straju elpu tieku uzcelta — jūtu, kāds stāv pagalmā. Istabā ienācis, bet nevienu neaiztiek. Lūkoju pēc bērzu smaržas, kas svaiģīgi griezti, izkārtoti vāzēs. Turpat arī pilādzis ar savu krustiņu un latvisko dziņu. Taustos pēc to smaržas kā vairoga, iegrimstu miglas vālos.

Pārgurusi atveru acis pirmajā rīta svīdumā. Meklēdama telefonu, es sataustu saliekamo nazi, kas nolikts vīra pagalmā. Rīts pieder dzīvajiem. Jūtu, ka māja ir atstāta mums. Nolieku nazi mazajā betona virtuvē. Uzmutuļo kafijas burbulīši manā krūzē, un es eju uz jūru. Pāris soļu pa meža taku. Ieelpoju. Visapkārt dziļums, ko gribas sasmelt iekšup. Kafija un egļu smarža salien degunā. Novelku apavus un iebrienu smiltīs. Krūzi atstāju turpat, atdzisušais šķidrums mani gaidīs krastā. Nometu drēbes kaudzītē. Ļaujos vientulībai. Esmu nāra. Astes vietā garās kājas šķeļ viņņus. Gaiss ir maigs. Jūra

Ulrika Ūpe

Babiņa

Ilustrācija —
Laura Liepiņa

aicina — nāc, spēlēties! Bet elpu aizsit asaras. Sāls. Es pati esmu sāls. Zosāda kņud arvien uzstājīgāk. Dodos uz krastu, bet ūdens neļauj paslēpties — sitas un puto tikai ap ceļiem, krūšu gali no aukstuma kā neizplaukušī rožu pumpuri. Es palēninu gaitu, tuvinu ausi labajam plecam. Apstājos, ļaudamās rīta saulei. Tad lēni kā stārķis ceļu kājas. Lāsītes mirdz uz bālā vēdera, gaisma noglāsta lielus tā, kā māte glāsta bērnu.

Jau brokastu laiks. Kūp putra bļodiņās, ievārijums iekrāso mutis. Vēlāk aizbraucam uz Lībiešu saietu namu. Tur izstādīts krāsainām pērlītēm izšūts līgavas kronis, rotāts lentēm un auduma ziediem, kurus no jūras braucieniem mājās pārveduši vīri. Es kā noburta grozos tā priekšā. Bērni no veikala nes saldējumu, tas lielām lāsēm pil uz rokām, krekla, asfalta.

Karstums virmo. Paķeram mantas un pazūdam ūdeņos. Vīrs taisa dambi, bet bērni bēguļo no viņņiem. Viņu smieklī pieķeras arī man. Bizes tek, un zobi trīc, skrienam sildīties. Saguļam uz pusdienlaiku. Viens pie otra. Nakts nogurumu atstāju palagos. Uz plīts kūp katliņš. Nāk va-

kars, ugunskurā izkusušie māršmelovi salīp pie pirkstiem.

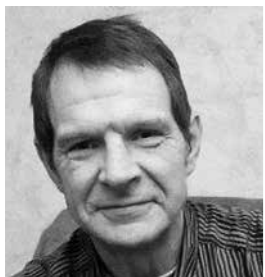
Pametu skatu uz māju, kas atstutējusies meža sānos. Vai pagalma jandāliņš traucē Babiņas mieru? Vai viņa dusmojas, ka blēņojamies tepat viņas acu priekšā? «Tavas bailes ir iracionālas» — dzirdu un klusējot atceros nazi pagalmā. Noliec dzoši pakratu galvu. Jābaidās taču no dzīvajiem. Bet bailes salīp kā dadži man visapkārt. Piesūcas kā ērces, ko rauju laukā, kamēr bērni nebēdnīgi tira zobus. Muskuļi saspringst. Jūtos kā stūri iedzīts zvērs. Ja nu es nakts vidū atvērtu acis? Vai varu uzticēties savam prātam? Cik daudz no mums paliek priekšmetos, ko apmājojam?

Ja tu vēl mājā tai namā, Babiņ, tad nedusmo mūsu. Uzliec savu kāzu kroni, lai pārļu spīdums list pār taviem matiem. Par plīvuru ņem mežģiņu sedziņu no gultas un, naktij lēnām ceļoties, ej manās pēdās jūrā peldēties. Milestību kā drēbes novelc viņnos. Lai gaisma, kas sakrājušies tavās grumbās, nāk pār mums — palikušajiem — un pārpilda kā traukus. Mēs nesīsim to tavā vietā. ■

Jānis Lejiņš

Mēra mācītāja dēli

Romāna fragments

Jānis Lejiņš ir latviešu rakstnieks un scenārists. Strādājis par redaktoru preses izdevumos un televīzijā. Literāri pierakstījis R. Gabra atmiņas *Latvju virsnieks Nr. 35473* (1990). Vēsturiskās triloģijas *Zīmogs sarkanā vaskā* (2001–2009), romāna *Kamera obskura* (2012) un romāna *Vīrieša sirds* (2017) autors. Kopā ar Virdžīniju Lejiņu sarakstījis romāns *Straupes pilskungu* (2021). Romāns *Mēra mācītāja dēli* top ar AKKA/LAA un VKKF atbalstu.

Nepilnus divus mēnešus pēc šī svinīgā notikuma un sešdesmit piecas jūdzes uz rietumiem kādā nelielā muižā ieradās ģenerālgubernatora sūtnis. Tas bija jauns dragūnu rotmistrs ar diviem zaldātiem. Pavadoņi palika pie zirgiem, bet jaunais virsnieks drošiem soļiem devās uz pārvaldnieka māju. Muižkunga sieva bailīgi burzīja priekšautu un sūtīja mazo dēlenu pēc tēva. Pārvaldnieks bija vēl vairāk nobijies nekā sieva, taču centās to neizrādīt. Viņš pie vāgūža bija labojis ratus un tagad steidzās pāri pagalmam, micīdams netirajās rokās salmu vikšķi, un jau iztālim pakalpīgi māja ar galvu zaldātiem. Tie viņa sveicienu izlikās nemanām, vien nevērīgi uzmeta skatu un turpināja tērgavot savā starpā. Viņiem garām ejot, pārvaldnieks vēl nopriecājās, ka suņi aizskrējuši līdz vecākajiem bērniem. Suņi un zaldāti mājas pagalmā bija bīstami visiem.

Muižkunga bailēm no krievu zaldātiem bija savs pamats. Pēdējā muižas valditāja, kājnieku karaspēka pulkveža atraitne bija varen nešpetna sieva. Kad pēc vīra nāves viņai nācās muižu pamest, pulkvediete gribēja paņemt līdzī visu, ko varēja sakraut vezumos vai piesiet to pakaļā. Viņa pavēlēja izlauzt pat muižas durvis, logus un izārdīt skaistās podiņu krāsnis. Kad pārvaldnieks mēģināja saniknoto sievieti apturēt, tā piedraudēja godīgajam vīram ar karātāvām.

Viņa gribēja ņemt līdzī arī muižas govīs, aitas un pat cūkas. Zemnieki lopus dzina nelabprāt, līdz pie muižas robežas apstājās. Tālāk iet viņi nedrīkstot, citādi kļūšot par bēgļiem, kāds visgudri paskaidroja. Pulkvediete viņus kārtīgi izlamāja, nospļāvās un aizbrauca kopā ar saviem ļaudīm. Apjukušie lopi izklida kaimiņu pļavās, un tikai vakarpusē izdevās tos visus sadzīt mājās. Tomēr divi labākie zirgi un rati muižai bija zuduši.

Paldies Dievam, dragūnu virsniekam ar dullo pulkveža atraitni nebija nekāda sakara. Jauneklis bija atvedis Viņas Majestātes ķeizarienes Katrīnas ukazu par Kalnamuižas nodošanu padomniekam Johanam Bēram. Rikojums, protams, nenāca no pašas Sanktpēterburgas, to bija sagatavojusi Viņas Majestātes Liffandes un Estlandes ģenerālgubernatora vācu kanceleja, un tas bija vācu valodā. (..) Šim svarīgajam ukazam bija pievienots arī Liffandes vicegubernatora rikojums Kalnamuižas pārvaldniekam Mārtiņam Augulim. Viņam tika pavēlēts vissteidzamākā kārtā sagatavot muižas ēkas jaunā valditāja uzņemšanai.

Par pirmo pārvaldnieks varēja tikai pabrīnīties, taču par otro atlika vien smagi nopūsties. Bija septembra vidus, pulkvediete netika atstājusi ne kapeiku, un arī malka nebija sagādāta pietiekamā daudzumā. Mārtiņam bija skaidrs, ka tam padomniekam Bēram ir jābūt krietni varenam vīram, ja nāk tādi rikojumi un tos atved dragūnu virsnieks ar diviem zaldātiem. Taču rotmistrs par tādu padomnieku Johanu Bēru neko nezināja un nevarēja atbildēt uz Mārtiņam svarīgajiem jautājumiem – vai padomniekam ir ģimene, cik kupla

Ilustrācija — Gabriela Milberga-Zuza

tā ir, un pats svarīgākais – kad viņš ieradīsies? Jaunais krievu virsnieks tikai raustīja plecus. Viņa varenajā tēvmēē valdīja nu jau trešā sieviete, katra dāvināja muižas saviem favorītiem, turklāt divas ķeizarienes bija tīrasiņu vācietes. Rotmistrs pats bija dzimis vecajā galvaspilsētā Maskavā un savas domas, protams, negrasījās klāstīt kaut kādam sīka vācu provinces muižnieķeļa kalpam.

Pēc ziņneša aizbraukšanas rūpju māktais Mārtiņš apstaigāja muižas saimniecību. Paldies Dievam, pārējās ēkas – stallis, abas klētis, kūts, šķūņi, vāgūzis, veļas māja, brūzis un pirts – bija labā stāvoklī. Pirms krievu pulkveža muižā vēl no vecā ķēniņa laikiem esot saimniekojis zviedru armijas inženieris. Tas, kā stāstīja Mārtiņa priekštecis, bijis godprātīgs saimnieks un pat pēc zaudēta kara atstājis visu labā kārtībā. Arī pašam pulkvedim nebija ne vainas, tikai viņš reti te iegriezās un pēdējos gadus pirms nāves pazuda pavisam. Sieva gan bija traka, izdzina zemniekus, kavēja kroņa rentes maksājumus un uzdzīvoja uz nebēdu. Tad vēl izvācoties aizveda līdzī visu, ko varēja iekraut vezumos. Tagad Mārtiņš nezināja, ko pasākt. Ja nu padomniekam ir kupla ģimene, kur viņi dzīvos, ziemei nākot?

Mārtiņš gaidīja svarīgu kungu, bet jaunais Kalnamuižas rentnieks ieradās jāsus un izskatījās kā pieredzējis karavīrs, nevis kā izlutis galminieks vai literāts. Johans Bērs iejāja pārvaldnieka pa-

galmā pašā dubļu laikā, trīs nedēļas pēc ķeizarienes ukaza saņemšanas. Viņam sekoja milzīga divu zirgu vilkta kulba, kuras kučieris zem augstā apjuma nemaz nebija redzams, vien izmirkušas piedurknes un novalkāti cimdi ar grožiem. Visu dienu bija lijis auksts lietus, un zirgi, galvas nokāruši, gurdī stampāja pa dubļiem. Visi suņi tūdaļ saskrēja tiem apkārt un rēja aizvilkdamies, taču zirgi bija pārāk noguruši un nelikās ne zinis. Jātnieks nolēca no zirga saniknoto suņu vidū, tie pašķīda kur kurais, bet dūšīgais Lācis, kurš mēģināja svešiniekam iekampt papēdī, vēl dabūja ar jājampatagu un iesmilkstējies aizmuka pie pārējiem apkaunotajiem mājas sargiem. Vīrs pastūma augšup noļukušo cepures malu, palūkojās apkārt un devās pretī Mārtiņam, kurš piesardzīgi bija apstājies pagalma vidū.

Vēlāk Mārtiņš atzinās sievieti, ka tobrīd nobijies gan no jaunā kunga asās rīcības, gan lielās kulbas dēļ, no kuras gaidījies izbirstam bariņu ceļā izsalukušu un nosalušu bērnu. Vēl viņš paspēja novērtēt zirgus, iejūgā tie izskatījās krietni vilcēji, un arī jājamajam zirgam nebija ne vainas, slaidām kājām un platām krūtīm. Jaunais Kalnamuižas rentnieks bija divainākais vīrs, kādu Mārtiņam jēlkad gadījies sastapt. Viņš sveicināja vāciski, bet turpināja latviski, un Mārtiņam ienāca prātā, ka padomnieks Johans Bērs varētu būt kāds no vecā Birona ļaudīm, kopā ar viņu atgriezies no izsūtī-

kāds priekšmets atsprāgs vaļā otrā galā. Caurule no iekšpuses tiecas uz augšu, pret priekšmeta virsmu, aklāka par slieku, inteligentāka par tevi pašu. Viena vienīga caurule, miljons priekšmetu. Man pagaidām nav pietiekami lielu baiļu, lai tas notiktu, tātad — nenotiek.

- Uz ielas bija vairāk cilvēku, nekā nepieciešams.

- Veiktspējas prasības ir tikpat augstas kā vecajos, sliktajos laikos; ērtāku dzīvi neesam saņieguši. Toties kas cits ir izkustējies. No mums gaida, ka pārspēsīm tos, kuru darbības pamatos bijusi pašdisciplīna, iemācītas zināšanas, hierarhija un noteikumi. Taču mēs nedrīkstam lietot nevienu no palīgīdzekļiem, kas viņiem bijuši pieejami. Tas nozīmē, ka mums nemitīgi jābūt iedvesmotiem, nemitīgi radošiem un vienmēr apbruņotiem ar tādu darba prieku, kas cer uz nejaušu veiksmi. Ja tās nav un mums neveicas, paši esam vainīgi. Nestrukturētai apziņai jāuzvar strukturētā. Lamatas, kuras mēs sev esam uzbūvējuši, ir tik āķīgas, ka nejutamies labāk pat tad, ja sacensībās šmaucamies un katru reizi nododamies mahinācijām.

- Kā vislabāk saglabāt netaisnību? Nav jādara nekas — tā saglabājas pati no sevis, padarīdama cilvēkus neapmierinātus un sarūgtinātus. Neapmierinātība nemaz nav, kā varētu domāt, problēma, netīšs blakus efekts, kas sliktākajā gadījumā izraisa ļaužu nemierus, lai uzlabotu situāciju. Gluži pretēji, neapmierinātība ir motors. Jo vairāk neapmierinātības, jo noturīgāka netaisnība. Sarūgtināti cilvēki vēl stingrāk turas pie konspiratīvām teorijām, pie tuvredzības, pie sīkiem mierinājumiem un pie egoisma. Rūgtums nodrošina netaisnības turpinātību, iekonservē apspiedošu kārtību, kurā visi tiek pazemoti.

Tāpēc bīstams ir viss, kas draud samazināt sarūgtinājuma līmeni. Līdz ar to esam dabūjuši rokā mazu, efektīgu instrumentu, ar kuru izvērtēt cilvēku izteikumus neatkarīgi no viņu politiskās pārliecības. Kurš uzkurina sarūgtinājumu, un kurš to grib mazināt? Kurš faktiski uzkurina, kaut arī pats apgalvo, ka vēlas vienīgi atpestīt no jebkāda sarūgtinājuma? Klausies uzmanīgi.

- ... nelietošana agresivitāte kā luksusa patēriņš. Būt dusmīgam ir aizliegts, bet reizē masu kultūra piegādā agresivitāti, it kā tā būtu brīvas izvēles dāvāta končas.

Dusmas ir stingrāk regulētas nekā šņabis un pornogrāfija. Te mums ir sabiedrība, kas tic, ka tā atmetusi visas normas tikai tāpēc, ka cilvēki vairs nevalkā korseti vai cilindru cepuri. Taču

metode, kā tikt galā ar dusmām, prasa vēl stingrāku normu, proti, rūpīgu, neapzinātu šķirošanu, jo nekas nedrīkst nonākt nepareizā vietā. Paaugstināta riska laboratorija, kur zināmas vielas nekad nedrīkst nonākt kontaktā viena ar otru. Ja dusmas nonāk *tur*, tās sauc par fašismu, kamēr divus centimetrus tālāk tās kļūst par izklaidi, rūpniecības produktu, kas paredzēts masu patēriņam un kurš laimīgā kārtā ir pilnīgi nekaitīgs salīdzinājumā ar čipsiem un cigaretēm. Ja kāds darbavietā paceļ balsi, tā ir vardarbība, kamēr blakusistabā tiek dzīta uz priekšu grafisko shēmu tehniskā attīstība, lai vēl reālāk izdotos sašaut simulētus cilvēkus. Sekas? Itin nekādas. Seku nav, jo spēlēs taču nav vardarbības, tā tagad sastopama tikai rakstveidā, aizskarošos un neatļautos vārdos.

Pastāvīga, neapzināta ieaudzinašana māca, ka dusmas domātas maksimālai satraukšanai, bet, līdzīgi visam pārējam šajā no darba atbrīvotajā pasaulē, niknums nedrīkst veikt nekādu darbu. Tad kāpēc cilvēki ir tik sašutuši? Kas gan varētu radīt vairāk stresa un korupcijas par niknumu, kas it nekad nerada jēgu? Sarūgtinājums, kas tomēr sūcas cauri, ir nejauks, par to mēs visi varam vienoties: tas liecina par nenobriedušu cilvēku, tāpat kā protesta bridī piečurātas bikses. Un, kad esam par to vienojušies, varam likt lietā neglītās neapmierinātības izpausmes, lai nosodītu visu niknumu praksē, zinādami, ka teorētiski tas visur tiek cildināts. Nav brīnums, ja cilvēki brīvprātīgi stāv rindā pēc agresijas papilddevas vardarbības nozares produktos — šoreiz mierinājumu meklēdami.

- Tagad sāk noskaidroties, ka tas instruments, ar ko, kā mēs iedomājamies, beidzot graizām pasauli, visilgāk graizījis mūs pašus.

- Ērtības atgriezīsies, varat būt droši, tikpat eleganti, kā liekēdis ienāk pa automātiskajām durvīm. Re, jau ir klāt. Nē, jūs to neatpazīstat tāpēc vien, ka tam ir cita cepure — gluži kā mēmajā kino.

Cilvēki tik tikko ir paguvuši noskaidrot, ka ērtība ir greznība, kas šajos grūtajos laikos vairs nav modē, kad tā jau ir korumpējusi nelokāmo paškritiku. Komforts tur bija jau no sākuma, kā tārps, kas noslēpies pašā viducī vēl ilgi pirms tam, kad auglis sasniedz pilnbriedu. Nepatīkamai pašpārbaudīšanai sirds dziļumos — tai vienkārsī lec pāri, lai tiktu pie paredzētā rezultāta, proti, pie vainas sajūtas. Blakusprodukts, sika vainas sajūta, ko vienmēr izraisa nopietnais nodoms mainīties, kļūst par pašmērķi — un vairs nemaz nevajag sevi mainīt. Pietiek citiem uzrādīt savu vainas sajūtu, un tie tūlīt tevi sapratīs, jo viņi ir paveikuši to pašu ērto, saīsināto procesu sevī. Tev nav jābūt drosmīgam. Drosme tā-

pat ir redzama, ja reiz apzinies savu *vainu*. Vainas sajūta kļuvusi par kvīti, par akciju sertifikātu, ar kura hipotētiskajām dividendēm var tirgoties jau tagad. Tā darbojas kā sabiedrīks simbols, un neviens vairs nepieprasa to iemainīt pret īstu, konstruktīvu paškritiku. Simboli ir parocīgi. Tie turas gaisā paši no sevis, un tos nēsā visi. Drīz vien uzrādītā vainas sajūta tik un tā kļūst pietiekami patiesa: nekas taču nav mainījies, un tu jūti, ka tā ir tava paša vaina. Tas padara tik noskumušu, ka sāk ilgoties pēc nākamās ērtības.

- Katrā gadsimtā ir iespēja pārtraukt apburto loku vienā noteiktā punktā. Šāda izdevība klusi parādās un pazūd neaizskarama. Aklais punkts, kamēr uzmanība dzenas citā virzienā. Iepriekšējo gadsimtu punkti, kurus esam sākuši saskatīt, iespēj sniegt pavedienu, ko izmantot mūsu laikā.

Cilvēkveidīgi atkritumi

Cilvēki, ar kuriem apietas kā ar atkritumiem, paši pārņem šo attieksmi. Ievēro, ar kādu smalkjūtību labklājīgie no viņiem izvairās, pareizāk sakot, nedrošie labklājīgie, jo nevienai no pusēm, protams, neklājas labi. Ievēro, cik veikla ir izvairīšanās no saskarsmes, neraugoties uz drūzmu pārpildītajā pazemes vilcienā — kā divas dzīvnieku sugas, kas viena otrai vienaldzīgas. Šāda vienaldzība gan ir tikai šķietamība, to apliecina uzkrātā agresija. Tomēr līdz agresijas izlādei, kas novestu pie vardarbības, lieta nenonāk. Lai gan visi jūt saspīlējumu, neviens netiek ievainots, vismaz ne vairāk, kā gadījies jau iepriekš. Abas puses vainu meklē sevī, katra obligāti šautīs sevi par neatrisināmo situāciju. Un viss, kā pienākas, saskaņā ar ieņemtajām lomām: vieni sevi šautīs iekšēji, otri — ar rīcību, vērstu uz āru.

Nē, ar to nepietiek. Jāatgriežas sākumpunktā un jāsāk no gala. Šis ir jūsu noliktavas, kur glabā cilvēkveida atkritumus. Novocojušie depo, pussabrukušie stāvi, kas visi pilni ar cilvēkiem. Tas, ko viņi sev nodara, redzams sejās: varmācība un niknums, nešķirami sapīti kopā. Varmācība, ko niknums viņiem liek vērst pret sevi, un niknums par panikumu raisošo varmācību. Un vēl — klusēšana sakostiem zobiem, lai izturētu. Visam pāri redzamas sekas, ja viss turpinās un nav cerību uz pārmaiņām: nepārvaramais nogurums, tik liels, ka nevienam nav pa spēkam to novēlēt no pleciem.

Vecākie pakļaujas un vairs nekad neiztaiso muguru. Jaunākie gatavojas dzīvot, domādami, ka to dara ar spītu, bet tas ir tikai pieradums, sevis pieradināšana ar varu. Viņu niknais spīts ir strupceļš, kura nenovēršamais rezultāts ir nākamā paaudze, lepna un pašpārliecināta, vienmēr tik un tā palikusi zaudētājos. Agresivitāte ir viltīga: būdama uzspiesta, tā pati sāk nospiest

cilvēkus. Atļauts ir vienīgi niknums, ar sviedriem savaldīts niknums, kas apzinātā spriegumā vienmēr ir tuvu izvirdumam. Tad žņaugi kļūst vēl ciešāki — tikai tā viņi spēj tikt galā ar situāciju: ļaudamies vēl bargākai varmācībai un vēl spēcīgākam niknumam. Tikai tā var sasiet neatraisāmo mezglu, ko izmisums padara arvien stingrāku.

Gaiss, niknuma un varmācības piesātināts, atgādina skudrskābi virs skudru pūžņa, nemainīgi kodīgo dūmaku. Te pilsēta uzkrāj to cilvēku dzīves resursus, kuriem no sāta gala nebija lemts nekas cits, kā kļūt par atkritumiem. Valda uzskats, ka nav nekā, ar ko pret varmācību varētu iebilst. Šādi domājošie pieder pie sabiedrības humānākās daļas; tie ir labvēlīgi cilvēki, kam niknums šķiet tikpat eksotisks kā varmācība, tāpēc viņi labprāt pieņem, ka pilsētas nolaistajās daļās mītošie turpina sevi mocīt, uzskatīdami sevi par atkritumiem. Tomēr arī iecietība ir viltīga: tā nodrošina plaisas pastāvēšanu. Jo vairāk iecietības, jo augstāk labvēlīgie paceļas virs tā posta un nabadzības, kas liek pierast, ka citiem ar to jāsamierinās. Neiecietība turpretim ir bīstama. Tā izraisa sadursmes. Tās pagaidām nevar pieļaut, vara vēl nav tik spēcīga. Labāk ļaut notikumiem vaļu un netaisnībām nostiprināties pašām no sevis, līdz pienāk brīdis, kad sabiedrības noslāņošanās no jauna tā uzskata par gluži dabīgu. Labvēlīgie neiecietības vietā piestrādā pie pašattīrīšanās. Tai ir ārkārtīgi liela nozīme, jo tā viņiem dos virsroku, tiesības atrasties virspusē. Tiesa, rodas zināms stress, un nākas būt ļoti rūpīgiem. Ja vien izdotos kļūt ideāli tīriem, viņu pārākums nevienu neaizvainotu — vismaz ne viņus pašus.

Vienīgā netaisnība, kas pastāv šajā sakarībā, izpaustos tad, ja kāds atklāti atzītu to, par ko visi domā. Ja kāds teiktu: «Es redzu, ko jūs paši sev nodarāt. Tas ir nepiedodami. Vienīgi tas ir nepiedodami.» Ja kāds teiktu: «Šie nav nekādi cilvēki; pat papīra iesaiņojumi, kurus jūs šķirojat pārstrādei, atrodas tuvāk jūsu sirdsapziņai.» Labvēļi uzskata par noziedzīgu pieņemt, ka tiem, kuri sevi notur par atkritumiem, būtu tās pašas tiesības un tie paši pienākumi, kādi ir labvēļiem, kas gan, saprotams, visos sīkumos iestājas par taisnīgāku pasauli, visos sīkumos, ar dažiem izņēmumiem. Šādas iedomas tūlīt jāatmet, t. i., jāuzveļ kādam citam.

Tikai retu reizi cilvēki apķeras, pārsteigti par to, ka pasaule nešķiet kļuvusi labāka pati no sevis, kamēr viņi nebeidz atgādināt par savām izmisīgajām mocībām un savu izmisīgo labvēlību. Un viņi lūko pēc vainīgā. Kādam taču jābūt vainīgam, kādam, kurš slēpjas. ■

Mihaels Fērs

Izķidāt irbi

Mihaels Fērs (*Michael Fehr*) ir šveiciešu rakstnieks; autora interneta vietnē norādīts uz viņa vājredzību kopš dzimšanas. Studējis Šveices Literatūras institūtā. Grāmatās pievērsies dažādiem krasi atšķirīgiem žanriem, darbojas arī mūzikas un performanču jomā. Vairāku balvu ieguvējs. Grāmata *Glanz und Schatten (Spožums un ēna)*, kuru pats autors nodēvējis par stāstu krājumu, saņēmusi Šveices Literatūras gada balvu (2018). *Domuzīmē* piedāvājam vairākus darbus no šīs grāmatas.

«Tā tad
paņem irbi un iespiež starp kājām
iespiež pavisam cieši
tu protams varētu to iespiest arī skrūvspilēs
tad tā vairs nemaz nevarētu pakustēties»
«Bet mēs cienīsim tradīciju»
«Tieši tā
pareizi
prātīgi
tu mani iepriecini»
«Jā iepriecinu»
«Tā tad
ieliek starp kājām
un tad izstiepj tai kaklu
un tad atpleš knābi un paskatās iekšā
un tur no pašiem dziļumiem ir jāizlaužas spožai
saulei
redzi
kā tā spīd»
«Jā
skaista
zeltaina
kā tā tur izlauzusies spīd
ļoti skaista»
«Jā
ne vien skaista
bet veselīga
un ja tā ir veselīga
tad var to ņemt
tad var to ņemt priekšā
tad var to ēst
bet vispirms paņem dzeli
un tad tai no abām pusēm izdur acis
vajag mazliet pavingrināties, tad tās nāk ārā
diezgan viegli
re
te tās ir
divi brīnišķīgi acu āboli
tos tu ieliec atsevišķā bļodiņā»
«Šādā»
«Jā
tieši tādā
tur tu tās ieliec
un tad pēc tam mums būs brīnišķīgs desertiņš
acu krēms
ar pienācīgi uzputotu olbaltumu un daudz
cukura

bet līdz desertam mēs vēl neesam tikuši
vispirms izrauj tai visas spalvas
plucina to kā visu
ko var plucināt
tas padodas ļoti viegli
spalvas var satvert pa kušķiem
tā
un tad rauj tās vienkārši ārā
un tad pieliek dirāšanas nazi
šeit
tieši aiz knābja
un velk smuki gareniski līdz astei
un tad no jauna nomēra divu pirkstu platumu
iegriež un atkal velk līdz galam
un tā visapkārt
ādas strēmeles var ļoti viegli atdalīt
pēc tam tās var ielikt salātos
ista delikatese
nekāds spēķis vai šķiņķis tām nestāv līdzās
tāda garšiņa ir šai irbes ādai
un tad paņem sirpjveida nazi
tagad skaties
cik skaisti rozā ir
gaļa
ņem sirpjveida nazi un izgriež šeit limfu
limfa ir irbes sirds
atgriežot ir jāuzmanās
griež atkal uzmanīgi vaļā ar dirāšanas nazi un
atdala šo vīnogulāju kalnu
vai tagad redzi skaistos vīnogulājus
vakara gaismā
tumši zaļās lapas
tumši brūnie stumbri
un zeme
tik sulīga
tik augļaina
un vīnogu ķekari
jā
šeit rodas vīns
kas plūst irbei caur dzīslām»
«Vīnogas dod vīnu»
«Tā
un tagad rauj laukā stumbrus
no pašas apakšas
pie pašas zemes
tā lai neaplūst neviena sakne
izrauj tos ar saknēm
un tagad griežam stumbru nedaudz virs šīs
vietas
kur saknes plešas uz visām pusēm
nost
te var ņemt palīgā dirāšanas nazi
un tad ņem čemurus ar saknēm un mīca un
groza
mīca tos un groza
līdz no tiem izveidojas smukas bumbiņas
un tad bumbiņas liek malā un labi pieskata
bumbiņas pašas pārtaps par oliņām
un tad jau būs gādāts arī par pēcnācējiem
negribas jau
ka pirmā irbe

Re te katlā iekšā nāc šurp es tevi tur iemetīšu

ko izķidājām
ir arī pēdējā
un pie visa tā tev ir labi jāsaspiež šeit
pie kājām
tam vajag spēku
tādai irbei ir spēks
bet tad kad viņi šķiļas no oliņām
tie mazie
tad labāk jau pašā sākumā mazliet iespied
viņiem acis un paplūkā mazliet spalvas
lai viņi mana
kas viņiem reiz stāv priekšā
un tad vairs lai neākstās tā
kad laiks būs klāt»
«Jā
bet tagad nu gan man tas sāk šķīst mazliet
nežēlīgi
viņi taču tik tikko ir nākuši pasaulē
viņi taču tik tikko ir piedzimuši un ir vēl tik
maziņi»
«Nežēlīgi
kas te ir nežēlīgi
es tev varu vēl daudz ko nežēlīgāku pastāstīt
tāpēc
neāksties tagad
turpinām
tagad paņem to
aiziet
iespied to šeit»
«Jā gan
te patiešām vajag spēku
ja tā šādi spirinās»
«Redzi
tev tas vēl ir jāiemācās
kā tādu irbi ilgāk noturēt
tā
tagad tai kārtīgi apgriez
beidzot
kaklu
apgriez tai kaklu
tad tā arī tik traki vairs nespīrināsies»
«Tā»
«Jā
vienkārši apgriez
šņikt»
«Šņikt»
«Jā
tieši tā
un atlikušo gaļu pēc tam izņem ārā
kā izņem gaļu no visa
kam ir gaļa»
«Jā
labi»

Sveču gaismā

Es sēžu pie liela
apaļa galda
galds ir uzklāts man vienam
es sēžu uz krēsla
kas ir nopolēts

uz spilvena
kas ir sasukāts
pie naža dakšiņas karotes
kas spīguļo
uz galda ir galdauts un galdauts ir gludināts
uz galdauta stāv liels svečturis un svečturī
karājas mazi kristāla karuļi
kas laistās visās varavīksnes krāsās
svečturī ir svece un tā deg ar mazu liesmiņu

Un pavārs stāv pie plīts un trin nazi uz savām
ūsām
uz plīts ir katls
zem katla ir uguns un katlā jau vārās buljons
no tā ceļas tvaiki
un uz virtuves dēliša guļ čūska
tā grib pretoties
bet pavārs to ir spēcīgi satvēris
zibenīgi ar nazi viņš uzšķērš tai muguru visā
garumā
mugura atveras
viņš izņem čusku no ādas un tā gaužas un
vaimanā
«Ko tu ar mani dari»
«Liecies mierā
tā jau gan ir
tik tuvu ugunij tādai biežai ādai taču ir par
karstu»
saka pavārs
«Nē
laid mani vaļā»
«Nē
noteikti ne
tāda no ādas izvilka
tu taču tagad vairs nevari staigāt»
«Jā
tur tev taisnība
bet ko tad man darīt»
«Re te
katlā iekšā
nāc šurp
es tevi tur iemetīšu»
«Jā nu
ir bijis vēl trakāk
bez ādas tur iekšā vismaz būs patīkami silti»
«Noteikti
es jau saku
tāda karsta vanna tev nāks tikai par labu
skat
cik puravam tas ir tikami un burkāniņiem un jo
īpaši kartupeļiem
paskaties
cik liksmi viņi lēkā
tāpēc tagad marš iekšā
un pavārs iemet čusku katlā
«Āu
man te ir par karstu»
iekliedzas čūska
«Nu izbeidz
netaisi tagad tādus pigorus
tur ir tik patīkami silti

ne puravi, ne burkāniņi un arī neviens no kartupeļiem nesūdzas paliec vēl mazliet iekšā kamēr būsi izvārijusies» saka pavārs «Nu labi bet vai tu mani tad atkal izņemsi ārā» «Jā protams istajā laikā» tad čūska paliek katlā un daudz vairs nekustas un pēc brīdīņa pavārs nopūš uguni viņš pliku roku iebāž katlā kas vēl nedaudz turpina vārtīties izņem čūsku ārā un tā nokarājas abās dūres pusēs un no mutes tai ir izkārusies mēle viņš noliek to uz virtuves dēlīša un sagriež visu labi sakožamos gabaliņos «Ak nē» vaimanā čūska «Ko tu tagad dari» «Nu beidz māžoties tā taču ir patīkamāk tā tu visur tiec iekšā» saka pavārs «Bet kur tad man ir jātiec iekšā» «Tur mūsu viesī tur būs pavisam patīkami iedomājies vien» «Nu labi varu jau pamēģināt ja tu tā domā bet man ir pavisam neomulīgi» un pavārs uzliek to uz šķīvja kas spīguļo un klāt vēl pieliek nedaudz smukā kaudzītē sakārtotus dārzeņus viņš pienes šķīvi pie galda un noliek man to visu priekšā es ar dakšu paņemu galvu pilnībā iebāžu to mutē divas trīs reizes uzkožu un no manas mutes kādu brīdi šaudās čūskas mēle bet tad es saņemos un noriju

Es sēžu pie liela apaļa galda galds ir uzklāts man vienam es sēžu uz krēsla kas ir nopolēts uz spilvena kas ir sasukāts pie naža dakšiņas karotes kas spīguļo un pie šķīvja kas tāpat spīguļo uz galda ir galdauts un galdauts ir gludināts uz galdauta stāv liels svečturis un svečturī karājas mazi kristāla karuļi kas vizuļo visās varavīksnes krāsās svečturī ir svece

vēl kā trollis ar lauvas ķepu gāžu skaistu koku

svece ir tas kas palicis pāri stumbenis un uz tā šaudās maza liesmiņa

lekarotājs un imperators

Viss kas mani redz domā ka es būdīgs tankzābakos ar vaļa stilbiem kolosāliem krustiem resnvēderis vingru krūškurvi druknu skaustu stūrgalvis āžapiere stingru skatienu balamute vēl kā trollis ar lauvas ķepu gāžu skaistu koku no stumbra taisu divas nūjas visam kam āda to dirāju ar nūjām kapāju kuļu raustu dauzu vērsādu citas zvērādas zvetēju līdz plīst

Tomēr pēc jaunības es alkstu tikuma rāpjos debešos lai apdomātos viss domā ko es brīnos kad es tur augšā miglāju atrodu tukšu tukšāku par tukšu atrodu skaitļotāju rakstītāju citus aparātus citu ārprātu apmaldījušos cilvēkus maldījušos kas nezina ko dara tāpat es nezinu kas man jādara piedzeros ar medvīnu līdz nemaņai sadrūmis nokaru galvu

pēc grūtsirdības rāpjos pa nomākto pieri lejā uz laukiem tomēr vēl gribu ap zemeslodi mēтели daudzī atrodu pilsētu blakšu apsēstu kurā mudž no salašņām saspārdu visu

ar nenosvērtiem pārbēdzējiem kas runā bļauj smilkst neauklējos cilvēkus pasaudzēt nav manā dabā noslānu tos krupjus zemē dzīdams ar galvām uz leju viss kas šķērsām pār lauku brien redz pilsētas atmosfērā kurpes izslejamos no zemes

Vēl kā koloss Ribecāls lapsīgs viedīgs sentimentāls vienkārši gudrinieks gribu izkauties sadodu visam kam ir spalvas kažoks mētelis pa ādu letāli rauju nost valim āzim lauvai blaktij krupim skalpu spiežu sulu no porām staiņu ādu krusteniski atrodu milzīgu dimensiju ietvarus kā man tas patik ar katru dirāto ādu nostiepj apļus sāku zvetēt ar nūjām viss domā kas tur šķīst šķind brikšņ kamēr es mēbeles lupatās situ

Man patīk laimīgai būt

Viņa lec cauri mežam brūnam un sudrabainam pāri celmiem un ciņiem brūniem un sudrabainiem mēnessgaisma virmo pār viņu sudrabaina pār viņu meža velve sudrabaina viņa lec pāri celmiem un ciņiem meža plašumos rej suņi meža plašumos tie lec pāri celmiem un ciņiem tad viņai blakus lec bridis tad pienāk brīdis un lec viņai blakus lapsa

Jūs man padarīt neko nevarat pārāk labi jūs mani pazīstat

kažoks brūns zobu sudrabaini lai atkal pazustu meža plašumos tad pienāk brīdis un lec viņai blakus bridis kažoks brūns ragi sudrabaini lai atkal nozustu meža plašumos tad pienāk brīdis un lec viņai blakus ezis sejiņa brūna adatas sudrabainas lai atkal nozustu meža plašumos tad viņa vairs nevar sastingst priekšā viņu pārsteidz suņi brūni un sudrabaini rūcoši vēl viņai ļaunu «Nolādētie radījumi» bet tad viņi pārdomā pieplok pakļaujas metas gar zemi «Vai ne pārāk labi jūs mani pazīstat puiši jūs man padarīt neko nevarat» viņa vairs nevar metas gar zemi rokā maize ar gaļu viņa savēlka čokurā suņi grūžas viņai virsū pār viņu viņa dod tiem gaļu kož maizē suņi laiza viņai seju lai atkal nozustu meža plašumos «Jūs man padarīt neko nevarat pārāk labi jūs mani pazīstat man patīk laimīgai būt klausieties jūs klausieties jūs man patīk laimīgai būt nekas nenotika man nekas nenotika man» ■

Marija Gaļina

No Gijoma de Boplāna ziņojumiem

(Pārņemts no angļu Wikipedia)

Marija Gaļina, 2012. gadā

Marija Gaļina (*Мария Галина*) — dzejniece, prozaiķe, kritiķe un tulkotāja, raksta krieviski. Absolvējusi Odesas Universitātes Bioloģijas fakultāti, zinātņu kandidāte (Latvijā atbilst doktora grādam). No 1987. līdz 2022. gadam dzīvojusi Krievijā. Publicējusi septiņus dzejas krājumus. Krājums *Četri gadalaiki* (2018), kas izdots Latvijas apgādā *Literatūra bez robežām*, tematiski veltīts Krievijas un Ukrainas karam. Fantastikas prozas un populārzinātnisku grāmatu autore. Tulkojusi angļu prozu, atdzejojusi mūsdienu angļu, amerikāņu un ukraiņu dzeju krievu valodā. Gaļina saņēmusi vairākas literatūras balvas un prēmijas. 2022. gada februārī atgriezusies Ukrainā, dzīvo Odesā. 2022. gada augustā viņa kļuva par Rīgas starptautiskā festivāla *Dzeja bez robežām* laureāti.

(Pārņemts no angļu Wikipedia)

Relācija nr. 1

debesu parādības šajās zemēs
ir pārsteidzošas un daudzveidīgas
vispirms minēšu daudzās košās varavīksnes
kas no agra pavasara līdz vēlam rudenim
met dubultas vai pat trīskāršas arkas
balstoties tāltālos pakalnos un tumšās bīrzēs
it kā kļaudamas debesu gaismas zeltainos kupolus
vēl isā vasaras naktī
maniju
uguns pūķa lidojumu
kurš trauca debesis no austrumiem uz rietumiem
šņācot un dzirksteļojot,
saskaņā ar vietējo ticējumiem
šis pūķis mirušo karavīru veidolā apciemo atraitnes
laikam steidzās
pie kādas
vēl
augustā ko vietējie sauc par «sirpja mēnesi» es redzēju
redzēju
sausu liesmu gredzenu
kas mirgodams un klusi gaisdams
ieskāva četras debespuses
vēl pusdienlaikā
tālē redzēju mirdzošus ezerus
kas zuda tiklīdz tiem tuvojās (kaut ko līdzīgu skatīju berberu zemēs)
vēl īpaši stindzinošā ritā redzēju trīskāršu sauli
vēl — varavīksnes loku ap mēnesi

(Pārņemts no angļu Wikipedia)

vēl — dienā iedams
debesis maniju
kaut ko krustveidīgu skaļi lidojam
troksnis atgādināja
plīstošu drānu
un
novērojamais objekts it kā muka no skaņas
šī fenomena skaidrojumu atstāju gudrajo ziņā
vēl
pārlaižot nakti zem klajām debesim
vēroju zvaigznes
kas aizšaudamās veidoja jaunas figūras
spīlgtus virpuļus un vērpetes
lai gan to
es attiecinu uz zālītēm
ar ko vietējie piebāž savas īsās pīpes

Relācija nr. 2

pauguru virsotnēs viņi izvieto sargus
manot naidnieku
brīdina ar īpašu signālu
pārējie
kas tobrīd strādā uz lauka
nomet savāktās vārpas
steidz slēpties speciāli aprikotās patvertnēs.
šī modrība ir
visaugstākā novērtējuma cienīga
tāpat kā viņu mājokļa iekārtojums
mīlestība pret bērniem un iedzimtais tīrīgums
ateju
viņi allaž ierīktē pēc iespējas tālāk no pieliekamā un guļamistabām
šie zvēriņi ir draudzīgi un nekaitīgi līdzīgi mūsu murkšķiem tikai lielāki no augšzokļa
rēgojas divi prāvi zobi
sausās lapas un zāli ziemai
šie sagādā amizantā veidā: vācējs
gulst uz muguras un vākumu tur ķepās
tikmēr divi
citi šo aiz īsās astītes velk uz alu
reiz es
ziņkāres dzīts atraku viņu mājokli
bija aizraujoši vērot kā viņi satraucās
bizoja grāba ciet mazuļus un krājumus
dzimtas rotaslietas grāmatas fotogrāfijas un dokumentus

es pat vienu tādu turēju mājās — šis
pieķērās man kā suns

Relācija nr. 3

šis kalns izrakņāts
neskaitāmām alām kurās
daudz ēģiptiešu mūmijām
līdzīgu ķermeņu
šīm alām un ķermeņiem jau ap pusotru tūkstoti gadu ne mazāk
stāsta ka šeit slēpās pirmie kristieši
man rādīja kaut kādu līdz jostasvietai ieraktu Svēto Jāni —
kad pienāca miršanas laiks

viņš pats sev izraka bedri
un atvadījies no brāļiem kāpa iekšā bet
Visvarenais
šo pusceļā esot apturējis
vēl var apskatīt
Svēto Helēnu
kuru šeit ļoti pielūdz vēl ķēdi ar ko sātans
pēra svēto Antoniju ar to
joprojām no apsēstajiem izdzien ļaunos garus
tāpat man atrādīja
krūkās trīs galvas
kas izdala svaidījuma eļļu visai efektīvu
dažu kaišu ārstēšanā
jāpiebilst ka es
nemanu īpašu atšķirību starp šīm miesām un ēģiptiešu mūmijām
ko redzēju berberu zemēs varbūt tās bija maķenīt
sažuvuušākas un tumšākas
domāju ka to ietekmē
sausāks un vēsāks gaiss un smilšainā augsne
kas attiecas uz manu sarunu ar Svēto Jāni
tas lai paliek manā ziņā
varu piebilst
ka svētais neteica neko tādu
ko nezinātu es pats
lai gan tā visbiežāk arī notiek

Relācija nr. 4

viņu upei lejtecē
ir trīspadsmit krāces
kur ūdens burbuļo
kā putra lauku virtuves katliņā
es izbraucu visas
no lejas uz augšu ko vietējie
uzskata par varonību
ieskaitot visstraujāko ko dēvē par Negausīgo salas šeit
klāj vītolāji
kas pavasaros applūst izņemot
vienu kura kalpo par īpatnu
ieroču un pārtikas noliktavu
šeit tie nebojājas
jo laiks
it kā stāv uz vietas
kā akmens straumē
tālab pret šo salu jāizturas piesardzīgi
es te zaudēju divus cilvēkus
izkāpa krastā un izkūpēja starojošā gaisā
taču
vietējie mierina šie atgriezīsies
pēc gadiem desmit

Relācija nr. 5

Vietējie šeit piekopj dažādus amatus
daži ir spējīgāki bet ir arī tādi
kuru iemaņas krietni pārspēj pārējos
tomēr lielākoties
visi pievēršas tikai patiesi noderīgajam un vajadzīgajam
īsāk sakot lauksaimniecībai

(Pārņemts no angļu Wikipedia)

zeme dod
labību pasakainā pārpilnībā
tālabad viņi paši reizēm nezina kur likt atlikumu
jo vietējās upes nav kuģojamas
šie apstākļi
veido viņu raksturu
vietējie
ir čakli drosmiģi atklāti nesalaužamu garu
apķēriģi godīgi
un par visu augstāk vērtē brīvību tomēr
vienlaikus ir arī blēdiģi viltīgi neuzticami skopi
un slinki
tāpēc pirms šiem uzticēties rūpīgi jāapsver visi apstākļi
taču to pašu
var teikt par visām tautām šie vismaz
ir ārkārtīgi spēcīgi izturīgi un skaisti
bet viņu sievietes pašas bildina vīriešus

(Pārņemts no angļu Wikipedia)

Relācija nr. 6

pie turienes ziemas spelgona
neesam raduši
kurš to izjutis uz savas ādas
tam noveicās ka zaudēja nevis dzīvību bet tikai ķermeņa daļu
roku vai kāju pirkstus vai pat to
ko aiz pieklājības negribu minēt
divi mani biedri noriskēja
sētā pačurāt sīkā čūliņa
kas sākumā bija zirņa izmērā kļuva aizvien lielāka
līdz nācās šķirties no visa delikātā orgāna bet vēl gaužāki
ir iekšējo orgānu bojājumi
sals
sagrauž iekšas īpaši ja
bruņukrekls aukstumā saraujas un
piesalst mugurai
sasaldē kuņģi
tā ka tas atgrūž pat karstu un šķidru ēdienu
neciešami sāpošo zarnu iedabu
lai skaidro mācītie dakteri pats
ko nu redzēju to stāstu
tomēr sekojot dažu vietējo vēlmēm
preparēju vairākus liķus
liecinu ka plaušas saplok melnas
kā apdegušas
patiesi sals
vēl bīstamāks par uguni
turklāt
viņu iekšas it kā dzīvoja savu dzīvi kustējās
mēģināja izvairīties no asmens slēpās
aiz vēderplēves kur grūta piekļūšana tomēr
tuvinot sveci izdevās tās izmānīt
uz siltumu — atgriezt vietā
pats glābos
ar spirtu un kažokādām
braucot kamanās guldiju pie kājām suni
vietējie aukstumu pacieš nedaudz vieglāk
pateicoties biežajai vilnai un zemādas taukiem*

^[1] * Relācijās izmantoti fragmenti no Gijoma de Boplāna Ukrainas apraksta (1651).

^[2] No krievu valodas atdzejojis Einārs Pelšs

Kaspars Zalāns

Rumpis

Kaspars Zalāns ir dzejnieks, redaktors, korektors, atdzejojājs, tulkotājs un viens no festivāla *Dzeja bez robežām* rīkotājiem. Dzejas publikācijas kopš 2018. gada. Pašlaik ir zinātniskais redaktors Greifsvaldes Universitātē.

es sēžu uz savas galvas
galva sēž uz manis
es sēžu galvā
galva apņem mani
bučoju galvu no iekšpusītes
un no ārpusītes

es tev dodu savu galvu
tu man nedod savu galvu
dod man atpakaļ manu galvu
tu man neatdod manu galvu

mēs spēlējam futeni ar manu galvu
tu trāpi manos vārtos
vienos vārtos
es lūdzu mirkli ar savu galvu
tu esi skops

es tev atņemu vienu nāsi
par to tu man atdod manu galvu
pa daļām
uz paplātes

noskūpsti manu plaukstu
noskūpsti kā alus pudeles stikla lausku
kā sabradātu pūpēdi noskūpsti
kā pats savu apdedzināto pirkstiņu noskūpsti

iesplāuj tajā kā akā kā strūklakā
kā pamatskolas sāncenša aci
noklāj siekalu glazūrā kā kēksu

iekampies tajā kā leoparda gazeles rīklē
kā filosofa diskursa krustpunktā
nokod tai katru pirkstiņu un nozelē kā
rabarberu cukurā

sarokojies ar to izpēti kā arheologs Gīzu
kā programmētājs kleinu kodu kā pareizticīgo
patriarhs
kam jāatklāj vismaz kaut kāds jebkāds
argumentu satvars kāpēc TĀ drikst

Aposti to. Pačamdi. Paknibini un paskrubini.

Un varbūt tad mēs pat sapratīsimies labāk. Un
varbūt tad vismaz uz brīdi no tā vismaz
kādam paliks labāk.

Uzacis
kā jautājuma zīmes
kā umlauti
kā semikoli
kā daudzpunktes
kā asteriski
un obeliski
kā iekavas
kvadrātainās un parastās
kā šķērssvītras
kā plisumi lapā

Deguni
kā putekļsūcēji
kā jāntārpiņi
kā meduspodi
kā tabakdozes
kā taburetes
kā bēgoši rausīši
kā kaktusi
kā āķi
un kliņķi

Mutes
kā lāstekas
kā nebeidzams *loading* skrīns
kā kartona smalcinātāji
kā mačetes
kā gāzes sildītāji
kā slēdzenes
kā vilītes
kā supernovas
kā baltie punduri
kā singularitāte

tikai tava mute kā mute
tikai un vienīgi tava

Pirksti, pirksti skribinās
kā mazi āmekliši,
skribinās un lekājas,
gotiskie zirneklīši.

Leco, leco, lečojas,
tirli, virli, miļmuļķīši,
ramti, ramti, paramdās,
skudru putru ņeguliši.

Rimdādam rimdādam
pa tavām, pa tavām
elsu melsu tekulītēm.

Bumbarum bumbaram

no gurnam līdz krūtiņam,
no ņieburam līdz degunam.

Ņigu ņegu ņigu ņegu
pa zīda sedziņ segu segu,
švirļi virļ švirļi virļ
kā kniebieni birst birst birst.

Tipu tepu tirpu tepu
piesedz krūti, piesedz elpu.
Oi boi boi oi boi boi,
katrs nags dos oi dos dos.

Žņigu žņaurgu žņigu žņaurgu,
dusmu baltiņ kauliņ raugu.
Dusu blusu dusu blusu
buča pirkstiem dusmu dara klusu.

Glāstu vārstu glāstu prastu
plaukstiņām nesaprastām,
skauju tauva skauju auka
ved ta beidzot tevi tautās.

Rokas spiežam, rokas siežam,
ilgi grauztās, ilgi lautzās,
soda vietā maizes siežam,
redz, maku vietā pie kaķiņš raušas.

Mirkli mulstam, mirkli klustam,
kur vairs tulznas, kur vairs audži?
Pasedzē, padusē kā plombrīs kūstam
taisām čšš čšš čūsķiņas, mašīnīti braučīņām.

Un kaut kā baigi, baigi forši.

Vai, Dieviņ, galva sāp,
Spiež man plāna cepurīte;
Kā nespieda kumeļami
Treju stangu iemauktiņi?

Sāp sirsniņa, sāp galviņa,
Nevienam nesacīju;
Kad sāpēja vēderiņš,
Tad sacīju tautiešam:
Lai mērc miežus ūdenī,
Lai met vepri aizgaldā.

Sāpēt sāp man galviņa,
Ko ta sāp, ko nesāp?
Sāp, otram nedodot,
Sāp, no otra gribēdama.

Kas tavām pēdām dara *dējā vu?*
Kuri bruņakmeņi tavus purngalus apcēluši, kura
peļķe
padarīja par muļķi pirms randiņa?

Kurš velosipēda pedālis sadzēris tubrālības ar
tavu papēdi,
kādā tumšā gaitenī tava potīte samežģijās sāniski
no izbailes, ka naktī tava esība vismaz uz brīdi
tiek iesaldēta?

Vai tavas pēdas ir tikušas saprastas, pazinušas
paijas?
Vai kādam to smarža vai pat garša patīk?
Vai tās skārusi kāda plauksta, kas nav tavējā?

Es ceru, ka tās nav vientuļas pēdas, pēdas, kam
pienākušies tikai citu nonēsāti apavi
vai mūždien izmēru par mazu esošas tupelītes.
Es ceru, ka to nadiņi bērniņā
nav tikuši ar varu griezti līdz asinīm.
Jo tādas pēdas mēdz spert. Tādas pēdas reti jūtas
droši uz deju grīdas, tādām pēdām
mēdz parādīties ienadži no uzmanības trūkuma.

Padomā kādreiz par savām pēdām.
Vai tām ir savs taktsmērs? Vai vari izskaitīt, cik
tevi matiņu uz kājas ikšķa?
Vai vari ar pēdu uzrakstīt savu uzvārdu?
Vai tavām pēdām ir kāda miļākā ejamiela vai
smilšaina, sakņaina tacele?

Vai tavām pēdām ir īpašs tulznu ekvators vai
ritms,
kādā tu loki pirkstiņus?

Es ļoti ceru, ka kāds bērniņā tavām pēdiņām
taisīja vēzišus.
Jo, tiesa, tas no sākuma ļoti svilina, ādiņa
sakrokojas kā vistoša plūme.
Un tu vari vien nodomāt, kam tas viss, kam, pie
joda, tas viss?
Spāņu inkvizīcija gatavā; turklāt pēc jau tā
saltas, drēgnas, žļurkstošas dienas.

Tas viss tikai divielīša labad, draudziņ, tas viss
tikai
raupjā, plānā, bet reizē pūkainā divielīša labad
pašās beigās.

Ilona Ķepale

Stājies
nebaltā diena

Ilona Ķepale ir latviešu dzejniece, kurai 2019. gadā iznācis debijas krājums *Saleniece un putnu pārdevējs*. Turpina rakstīt.

///

Rudens iekāpis nomales kokos
pūtina kājas
oranžs nepabeigti sarkans
tieši tagad jādodas uz slimnīcu
lai paņemtu papa mantas
kuras patiesībā nevienam nebūs vajadzīgas
arī viņam

Uz tumšzaļā fona
oranžais sākotnēji izskatās kā trombs
kurš neuzsūcas
un pēc nakts salnām
pārņēmis pārējos kokus
sarkana stīdžiņa
sirds ritma līkne
drudžainas domas
vai es sajutišu viņa aukstumu
jo viss vasaras siltums
taču būs pacēlies debesis

///

Ļaudis sapulcējušies pie tikko rakta kapa
mācītājs skaita tēvreizi pa katoļu modei
neviens nezina
kam viņš ticēja
paliek vēsi
koks garāks par pārējiem
nomet sauju lapu

Nostāk
tuvredzīgs virs
aplūko savas rokas
un tad ceļ augšā
ceļas uz augšu

Bet ļaudis jau ceļā uz kapu vārtiem
to neredz

///

Un vakara saule
dziestošā saule
izstiepa ēnas garas
kā skumjas

kas vilkās līdzī
kā ķēde aiz suņa
un skumjas garas kā ēnas
iezagās mājās
apsēdās krēslos ap galdu
turējās tukšajos plauktos
un netika prom
likās ka gāja bet palika
kaut kas starp mums
kā mēness tumsas plaukstā
tikko atvērtā
vēl kaut kas nepabeigts

///

Kopā ar saulrietu
apsārtušām acīm
mēs raugāmies
vijolniecē uz skaistākā pilsētas balkona
vijole sola mūžīgas ilgas
bet stīgas ir traušlas

Naktī tu aizbrauksi
uz tālo zemi

Vējš visu salaiž grīstē
bez iemesla
sāk līt
un saule novēršas
lai nakts pārlietu tumšās tušas straumes
neredzētu

///

Mēness
no ilgām dilstošs mēness
virs jumbistabas
jau kuro nakti
un galda lampa
jumbistabas logā
pār dzejas grāmatu
ir galvu noliekusi

Jau kuro nakti
mēness
no galda lampas gaismas
iezaigojas mulsāk
beidzot laimīgs

///

Kāds
varbūt vējš
izstiepj roku
lai noglāstītu pļavu
kurai ziedmuša
mēģina izsūkt krāsu
gaisā viegls sienāžu reibonis
un kaut kur aiz krūmiem sīkas balsis
kaut kur aiz krūmiem
ir būda

bet tas ir noslēpums

Kad paceļos pirkstgalos
ziedmuša aizlido
un visas krāsas ir dzeltenas

///

Vakars aizveda mūs
pie tāla apvāršņa
tur pamale gruzdēja
bet mēs tikai pievērām acis

Februārī upes satrakojās
pārskrēja pāri krastiem
koki pārsteigti stāvēja ūdenī

No rīta pamodāmies ar ziņu
ukrainā karo
melni putni pār jumtiem pārlaidās
karo karo

Mušas acs ledū
stingri raudzījās virsū
it kā zinātu
kaut ko vairāk

///

Pēkšņi dzeltenā vairs nav tikai saules krāsa
un no zilās pat visstiprākajiem acīs ir asaras
mēs kopā ejam zem debesīm
zem sprādzienu trokšņiem un šāviņu
svilpieniem
zem māju drupām un gruvešiem
vai tu vēl vari mazliet
jā es varu
vai tev ir bail
vairs nav

Trako kreklis ir nomests uz grīdas
viņš nakti ir ticis ārā

Murgs

Par to
kā viņš kājas iemērcis dņepras viļņos
šķiļ sērkokciņus
un degošus uzmet gaisā
tie uzplauksnī
un izgaismo bālu seju
kurai puse ir slima

uz sekundi paliek tik kluss
ka dzirdams top
kā plaukstā dīgst saulespuķes asns

Z

Zeļ nāves zars
saveļc pirkstus dūrēs ja bail

zeļ nāves zars
sakod zobus ja sāp
stājies brāļa vietā
stājies māsas vietā
stājies nebaltā diena

///

Viņš ir no kurskas
viņu gaida mājās
mama i papa
viņš ir apjucis
jo zina
kā smird nāve
un dzīve

viņš ir no Jeņingradas apgabala
no bērnu nama
viņu neviens negaida
bet viņš ļoti grib mājās

viņš ir sapieris
viņš māk neitralizēt spridzekļus
bet viņa dzīvi
iznīcina karš
un viņš nemāk to neitralizēt

viņš nevar pateikt savu vārdu
un vai viņu kāds gaida
viņš jau diennakti guļ ar seju pret debesīm
garāmejoša ukraiņu māte
pār viņu krustus met

///

Varbūt tu vērsi durvis
vai kavēsies vecajā dārzā
kur šūpoles lēni iešūpos vēju
varbūt tu būsi pie govīm
kas mīkstiem purniem plūks zāli
varbūt tu pēc dienas darbiem vērsies tālumā
kad kāds atnesīs ziņu
ka esmu kritis

Māra Ulme

mazie spīgulīši sniegā

Māra Ulme uzauga meža vidū, bet tagad dzīvo Rīgas vidū ar labāko suni pasaulē. Raksta dažādus tekstus gan ar mērķi, gan bez tā. Interesē atdzejas metodes. Liepājā studē rakstniecību, pabeigusi LRS Literāro akadēmiju un LLMC radošās rakstīšanas skolu.

—
tas kas notiek
ir aiziešana
un tas kas notiek pēc tam
viss apkārt nedaudz paplešas
kā vieta starp pirkstiem kad tie
attālinās viens no otra lai parādītu
cik kaut kas ir liels

viņu acis sadodas rokās
pat ja acis nevar sadoties rokās
un viņi uzrunā sevi kalnā
jo viņi ir isti pat ja kalns nav īsts
viņi iztēlojas ap sevi kupolu
kas nelaiž pasauli klāt
iztēlojas zem sevis tādu tālumu
no kura nevar saskatīt zemi
tur viņiem pieder visas vientulības
visi apraktie dārgumi visi nogrimušie vraki

bet istenībā
tas kas notiek
ir sniegs
balts un biezs
notiek sniegpārslas
kas krītot pieķeras

ja es noguļos kupenai tuvu klāt
tā man atgādina milzīgu kalnu
un tie mazie spīgulīši sniegā
mūs

—
simts vārdes lēkāja unisonā kad nolaidāmie šeit
un izvēlējamies zemi
par mūsu eksperimenta sākotni
mūsu kuģis bija no rozā žeļejas
vai atceries? nu! atceries taču!
mēs izgudrojām vēsturi aprakām zemē
pierādījumus
samežģījām valodu lai visi runātu aplinkus
gribētais nāca negribot un negribētais
izveido dzīvi
kā parodiju debesis
spāres pazušana rudzu pļavā
iemilēšanās skaistajā

laika iemauktošana ritmā nozīmē
zināt ka tas var beigties
tikpat klusu un nesteidzoties
tas mums atriebās

tagad
lai neaizslidētu par tālu
ir vajadzīgs pieturpunkts
par laimi tas var būt jebkas
arī šis dzejolis

—
dzīvība ir zeltītu mirkļu ķēdīte
mazas oranžas pērlītes
jāņogas plaukstā
zeme aiz nagiem
pagale uz bluķa
cirvja kokainais kāts
dūņas starp kāju pirkstiem
lietus kas saulē mirkšķina acis
zaļas lapas kokos
aizkavējas
tad birst
lāses izklausās pēc vārda
drupačas dru pa čās dru pa čās
kad to čukst
mežs un
meža skaņa

vispirms tu diriģē
tad saķer to dūrē
un ne at laid ne at laid ne at laid

—
kāda loma gan piedēvēta ēnai
kas gulstas pār upes lēzenajiem viļņiem
kustas gar zaru atspulgiem
kāda ir ēnas loma kad satumst?

viss ko es vēlos:
mieru gan iekšpusē gan ārpusē
mazāk dzert un vairāk domāt
ja vajag kaut ko izdarīt — uzreiz izdarīt

Māra Ulme

piepisties kad vajag un nepiepisties kad nevajag
lai mana vecmāmiņa būtu nemirstīga
panākumus bet bez slavas
vienmēr maģiski svaigu gultasveļu
labus dzejoļus
labi pabučoties
lai es smaržotu kā smaržo silta maize
tīru dvēseli un skaistas domas
nenošauties galvā
nekavēt
nesvidīgas paduses
MĪLESTĪBU! bet vienreiz ABPUSĒJU!
lai man vārdi plūstu kā ūdens no ūdenskrituma
zināt visas intertekstuālās atsaucis vienmēr
pēc nāves nokļūt debesis
lai Dievs ir īsts
lai mans suns būtu nemirstīgs
perfektu ķermeni kaut savā prātā
lai man pārstātu augt melna spalva zem zoda
līdzjūtīgāku sabiedrību
daudz labu joku necenšoties
nepalaist neko nejauši
vispār nejauši nejauši kaut ko pateikt
un kaut ko nejauši nepalaist garām

uzvara
pokerā nav nekādu noteikumu
esmu tikai es
un mans pretinieks
esmu tikai es
un esi tikai tu

tu esi
viss visums bet izņemot mani
es esmu
viss kas man ir

man ir viss
tikai nav nekā cita

padod man priekšā
zilbi no kuras pakārties
man vajag tikai
atmest ar roku
lapai lai trāpītu

vidū

—
īsts laiks
ir glezna
skolotājs
žēlastība
zeme
laiks

—
ir divi tuneļi

mazie spīgulīši sniegā

no viena
izpeld gaisīga
cukurvate gaiši rozā
ko tik ļoti vienmēr
gribējās
pagaršot
vēl tagad atceros
tos lipīgos pirkstus
no otra tu
kas nespēj iztēloties
tik vienkāršu
iemilēšanos
tik neierobežotu
aklumu

—
sauli kā tableti iemetu mutē
uzdzēru upi

un pusmēnesi pieliku pie auss lai zvanītu
paralēli uzkasot matus ar bērziem
kur tu esi?
kamēr sijāju zāli no ziediem
kur tu?
es jau ar mākoņiem izkāsu jūru
es jau teju apsedzos ar smiltīm
es jau teju notēmēju ar diviem pirkstiem
bet iemērcu grīvā tikai vienu kaiju

—
tu nesaproti
kāpēc
apburošie
ziedi
tevi nemil
saproti
tu neesi
zieds
tu esi
ieeja
starp klusumu
un sapni

—
no debesīm plūst ūdens
to redzot es saraujos
smags lietus smagas debesis
smagi list

zibens vēl nav spēris
pērkonis klusē
tas būs neizbēgami
iznīks viss kas ar mani saistīts
degs gaisma

atpakaļceļa nav
kad zeme pašķiras saknei

Jānis Elsbergs

Eksistence

Jānis Elsbergs ir latviešu dzejnieks un atdzejotājs. Par sevi raksta: «Šo dzejoļu autors grāmatās jau sen figurē nevis kā autors, bet citās lomās — atdzejotājs, tulkotājs, redaktors u. c. Patlaban uz viņa rakstāmgalda grūstās īrs Oskars Vailds, ukraiņis Serhijs Žadans un lietuvieši Balis Sruoga, Donalds Kajoks un Sigīts Geda. Tikmēr Šekspīrs un Belševica uz laiku pastumti sānis un griež zobus.»

* * *

Mana eksistence ir plence. Mētājas šur un tur. Spēcīgā lietū pēdējo čīnāru kur.

Gribu, negribu

es negribu zināt balsenes anatomiju zvirbulim, kurš čiepst man aiz loga, jo tas, kurš liek viņam čiepstēt, ir svešs man, bet miļš, jo tikai pavasaris ir klāt es negribu saslaucīt lauskas krūzītei, kura tev izkrit no rokām, jo katrā vissikākā gabaliņā ir tavas elpas nospiedums, kuram nebūs miskastē nonākt nekad, jo tikai pavasaris ir klāt es gribu smuki nolikt ķebli pie virtuves palodzes, atvērt logu, pakāpties, izrāpties, lēkt un nenokrist zemē nekad, jo tikai, skaidra lieta, pavasaris ir klāt lidot pār deviņi novadi klāt pie tavējā loga, lai kur tas tagadiņ būtu, paslepen lūrēt un redzēt, kā saulainā svētdienas dienā tu pilnībā atdevusies milējies, un to čāli, pardon, pēc dibena nepazistu, bet, protams, pavasaris, tikai pavasaris ir klāt es negribu ieslēgt ziņas mana māte kārtējo reizi man izšķaida smadzenes

Klāva tēvs bija ukraiņis kas viņiem tur nesanāca? kāpēc nebija kopā? ja būtu bijuši, manis šai pasaulē nebūtu man vajadzētu ienīst to sūda Ukrainu, bet es viņu milu tās trīs reizes, cik būts, Odesa, Ļviva, Kijiva, Donecka, Jenakijeva Mariupole brīnišķīgā dievīgais kuģīša izbrauciens Azovas jūrā, gludā kā spogulis, saulainā maija dienā pirms 20 gadiem

pavasaris tad bija klāt, ne pa jokam es negribu, lai Balzaks, Pumpurs un Tarass Ševčenko naktī lien laukā no grāmatu plauktiem, kā viņi to bieži dara, un grābstās gar mani ar mikliem, aukstiem, kaulainiem pirkstiem, lai Anna Ahmatova uzliek man dirsu uz sejas un pirž, cik ir spēka, jo tikai pavasaris ir klāt es negribu rakstīt nevienu burtu, papīram nepieskaros, bet dators ir nepārvarams automātiski — debesis zilas, stulbums, esmu no ļotenes pačolējies, nav viņas zilas, tikai izskatās, īpaši tad, kad pavasaris ir klāt sniegpulkstenīte mana miļotā meitene, kura man rakstīja — nāk pie manis ar visu savu sniegpulkstenītes mīlestību un nepietika manī zemes, kur sniegpulkstenītei augt un pavasaris tad bija klāt un izgaisa tukšumā un tagad, simts gadus vēlāk, joprojām kā nocirsta roka sāp, jo tikai jo tikai pavasaris ir klāt

un izejas nav

es gribu pieņemt lēmumu

nezinu, kā ar citiem, bet man vairs nav spēka izturēt visu to, ko pavasaris ar mani dara tātad: viņš vai es

un es piespriežu nāvēssodu pavasarim tikai pašam vien jāizpilda un es, izrādās, negribu jo tikai jo

20.03.2022.

* * *

Zilsniedzītes Lielajos kapos gurdenas šogad. Gurdens alkoholiķis slāj un vēro gurdenās zilsniedzītes. Viņš pieklibo. Viņam ir mugurā mana jaka, kājās manas pie miskastēm atrastās krosenes, seja stipri atgādina manējo. Bet tas neesmu es. Tas nevaru būt es.

Jānis Elsbergs

Es tak esmu vēl gana jauns. Es tak it kā milu divas sievietes, kurām vēl nav 25, un man vēl pavisam nesen šis tas ar viņām sekmējās.

Bet, jopcik razit, šis pavasaris ir dīvains. Lūk, zilsniedzītes lien atpakaļ zemē, suņu čuras atgriežas atpakaļ suņos, pumpuri rāda pigu — nebūs nekādas plaukšanas. Un par karu vispār nerunāsim.

Klusajā ielā mans skatiens izdedzina caurumus bijušās miļotās bijušajos logos, un tagad šais tukšajās telpās svīlpo vējš. Vējš bezkaunīgi trinas gar viņas skaistajām kājām, kuru tur nav, rausta biezo halātu, grib tikt pie krūtīm, pie visa, pie visa, kā tur vairs nav.

Velnš parāvis. Tik stulbi ir dzīvot ilgāk par mīlestību. Ja mīlestības vairs nav, tad — nafiġ?

— Bet viņa te ir, — saka man atgriezies vējš, uzdvesdams vieglu jaunas sievietes klēpja smaržu. — Viņa? — Nu, mīlestība, ne jau viņa, — precizē vējš. — Ej dirst, — es atbildu vējam. — Nāc ēst, — atbild man vējš.

Zilsniedzītes! Davai, fiksi ziediet atkal! Un tā ka pa smuko, nevis šitā te, nokārtām galvām!

Karš Lielajos kapos. Miljons mazu, nogurušu mīlestības dievībiņu pret miljonu drūmu domu. Kurš kuru? Es nezinu.

* * *

Privāti sakrāls punkts Rīgas kartē. Vieta, kur es un viņa... Viņas tur sen vairs nav. Es arī vairs neiegriežos. Kaut simttūkstoš reižu gāju un sevi spīdzināju, lai cauri motoru dārdiem simttūkstoš reižu dzirdētu kļiedzienu: «Es esmu Klusā iela. Neko tu te nesadzirdēsi.»

Eksistence

Viņa... Elpas nospiedums. Zīme. Angliski *sign*, latviski varbūt «Signe». Teksta untums. Kad gramatika it kā prasa likt vārdu pēdiņās. OK, lieku, un arī plaukstiņās, celišos, potītēs, elkonišos, mazajās, bet bezgala maigajās krūtīs, un par to vismaigāko ieeju vispār neko neteikšu, jo sacīt jel ko nozīmētu banalizēt, aizliegt kosmosa eksistenci, aizliegt, galu galā, sevi.

Saku jel ko vai nesaku, ir, kā ir.

Es iegāju. Kaut kur blakus gāja laiks. Es mēģināju atvērt acis. Preti žibinājās tāds kā neons, tādi kā reklāmas saukļi: «Absolūts skaistums», «Vienīgā patiesība», «Neatkārtojama vismaigākā sajūta». Un cauri tam visam statisks: «Izejas nav.»

* * *

Es nesarakstīšu tevi. Jo... Iedomājies... Es tevi sarakstu. Es nododu tevi izdevniecībā... Tevi izdoto? Tas skan pat sūdigāk nekā nodot. Un tad kāds redaktors, viņš vai viņa, iesaka man, kādas daļas tevī mainīt vai vispār svītrot, amputēt. Un tad vēl nāk korektore (seksisma ietvaros gandrīz noteikti viņa)... Starp citu — jautājums: kad nomirst skaista sieviete... (ok, vnk sieviete, jo visas sievietes patiesībā ir jaunas un skaistas, jebkurā vecumā, svarā un kondīcijā) — un mati un nagi, kā zināms, kādu laiku turpina augt — vai morgā pirms likšanas zārkā kāds viņai noskuj kājas un intīmo zonu? Jo bērēs Galvenais Sērotājs taču pilnīgi noteikti metīs kaunu pie malas, metīsies pie zārka, pārvarēs mākslīgās barjeras, liksies ar lūpām pie lūpām, un ne jau pie tām, kas virs zoda. Sajutis dzīvības pēdējo iesāļo, neatkārtojamo garšu. Izvadītājs vienaldzīgi palūrēs. Pamās. No kaktiem iznirs pāris spēcīgi darbinieki, ietūcis sērotāju tai pašā zārkā un uzliks vāku. Pārējie sērotāji, cits tēvreizi, cits mātēreizi purpinādami,

nepamanis neko.
Zārkā tikmēr ilgus gadus notiks sekss.
Kamēr virs trūcīgās kopiņas atvedis
un noliks pašvaldības apmaksātu plāksni:
«Kaut kāds kekss.
Dzimis da pofig kad, nosprāga kaut kad nesen.
Un vēl viņa beibe.
Apmēram tai pašā laikā.»

* * *

Jūra.
Sieviešu dzimuma būtne ar divām acīm un
neskaitāmiem viņiem.
Jūras eksistence ir dejot un stāstīt par savām
dejām.
Bet bieži ne viņa dejo, ne stāsta jel ko.
Es zvanu jūrai, bet signāls izšķīst viņšos,
un viņa neatbild, bet es zinu, jūtu, ka
viņa manu zvanu ir uzsūkusi ar visu mani
piedevām.

*

Es eju pie jūras nopirkt dēlenam končas.
Jūra man izsit čeku par 59 asarām un novēršas.
Aizgājis mājās, es konstatēju, ka
končas esmu aizmīrsis jūrā uz letes.
Jūra lādzīgi pasmaida par manu atgriešanos.

*

Jūriņ, jūriņ, saki man tā:
kāpēc tu esi visskaistākā?
(Eh, šitas gan tizli, bet lai paliek.
Lai neizliekos gudrāks kā esmu.)

*

Es esmu vecmodīgu klišeju varā un
gribu runāt par mīlestību, bet stulbi tak —
jo jūra ir mīlestība, un stāstīt jūrai par jūru —
kaut kas nav riktīgi.

*

Jūrai ir personas kods, pieraksta adrese,
augstākā
izglītība, labas valodu zināšanas utt., u. t. jpr.
Bet kāpēc man liekas, ka es jūru mīlu tieši kā
jūru?
Un šī mīlestība ir visnesavtīgākais, ko esmu
jebkad jutis,
jo jūru iegūt, dabūt, privatizēt nav iespējams, pēc
definīcijas.

*

Jūra, neraudi, lūdzu.
Pārāk daudzi jau ir nosliukuši tavās asarās.

*

Seksuālā ziņā jūra ir mulsiņoša.
Vagīnas it kā nav, bet it kā visa viena vienīga
vagīna.
Ar krūtīm tas pats, un ar visu pārējo arī.

Viens faktors vispār īpašs — viņa nevis sūkā man
peni,
bet mani visu.
Un es atdodos kā iemilējusies meitene.

*

Jūra, es milu tevi tā, ka zajebis.

Astmatika piezīmes

Grūti elpot.
Šoreiz ne tā spazmatiski, bet
vienkārši nevaids gaisa.
Dieviņ, neatstāj nabaga grēcinieku bez pēdējās
elpas,
bez gaisa, lielās linijās tā paša, ko savulaik elpoja
Šekspīrs, Jēzus un Buda, un viņu laikmetu
sievietes
(kuras iztēloties man tik pat vairāk).
Šodien ir dzimene vienai sievietei, kuru es
mīlēju,
kaut kādā ziņā milu joprojām,
un, kad bijām vēl kopā, es dažkārt klusi
vēroju viņu aizmigušu un ar vieglu skaudību
prātoju — cik gan viegla elpa var būt vienam
cilvēkam.

Zāles pamazām iedarbojas.
Pienākums elpot tiek pildīts,
tik pildīts,
tik izpildīts līdz galam.
Un pat tad manas trūdošās sūnas elpos to pašu
gaisu, ko mani bērni, mazbērni, mīlotās elpo.
Kādu laiciņu elpos vēl manas negudrās sūnas.
Un tad pret mani tiks veikta vispēdējā
vardarbība,
tāpat kā pret katru mironi, — man pašam
neprasot,
aizliegs elpot pavisam.
Vai nu apraks, un huj tu tur zārkā daudz
paelposi,
vai, kas vēl briesmīgāk, gaisu piesārņodami,
sadedzinās.

Cik esmu kurinājis krāsnis, pelni gan arī dažkārt
šķiet elpojoši, bet baidos, ka tas tikai šķitums.
Bet ugunij gan, sasodīts, vajaga brīvu elpu!
Vai es gribu elpot?
Atklāti sakot, ne pārāk.
Bet nekas cits neatliek.
Stulbi būt no tās sugas, kam elpot ir grūti.

10.07.2022.

Maigās varas tagad vairs nav

Ar Mikolu Rjabčuku sarunājas Ingmāra Balode

Mikola Rjabčuks (*Микола Рябчук*, 1953) ir ukraiņu rakstnieks, dzejnieks un publicists, profesors. Audzis Ļvivā, absolvējis Ļvivas Politehnisko institūtu (1977) un Maksima Gorkija Literatūras institūtu Maskavā (1988). 70. gados bijis aktīvs Ļvivas pagrīdes kultūras dzīves dalībnieks. Rjabčuks bijis ilggdējs tulkojumu žurnāla *Vsesvit* redaktors (1984—1996), vadījis arī citus būtiskus kultūras izdevumus. Ukrainas *PEN* centra goda prezidents, daudz starptautisku apbalvojumu saņēmējs gan literatūrā, gan pētniecībā. Bijis vieslektors vairākās ASV universitātēs, pašlaik ir mācībspēks Prinstonas Universitātē, arī Varšavas Universitātē un Ļvivas Universitātē. Vairāku dzejas krājumu un daudzu eseju grāmatu autors; regulāri publicē analītiskus rakstus par Ukrainas politiku, nacionālo identitāti, Ukrainas un kaimiņvalstu attiecībām. Pētniecisko interešu laukā arī kultūras un valodas politika un postkoloniālisms. Par jaunāko grāmatu *Nacionālista leksikons un citas esejas 2022.* gadā saņēmis Tarasa Ševčenko vārdā nosaukto Ukrainas valsts prēmiju.

■ Mikolu Rjabčuku satieku oktobra beigās Krakovā, rakstnieka Džozefa Konrada vārdā nosauktajā literatūras un diskusiju festivālā. Jau deviņi reizi tajā pulcējas rakstnieki un publicisti no visas pasaules. Rjabčuks tikko ieradies no Ukrainas, bijis Kijivā un visu iepriekšējo dienu pavadījis vilcienā. Satiekamies viesnīcā, ir silta diena, šurpu turpu skraidelē iebraucēji un viesnīcas darbinieki, apkārt skan poļu, angļu, ukraiņu valoda. Klausos sarunbiedra mierīgajā balsī, kas drīzāk saplūst ar saulaino ainavu aiz durvīm, un manas ilgas atkal nonākt Ukrainā, piemēram, brīvā, tīrās un mierīgās balsīs zumošā Ļvivā, pieņemam spēkā. **Mikola Rjabčuks.** Varam runāt poliski, lai arī poļu un angļu valoda manī dzīvo dažādos līmeņos. Angļu valoda man ir zinātnes valoda, tajā strādāju, mācu, arī rakstu. Poļu valoda man ir drīzāk māju valoda, nekad neesmu to mācījis, bet uzsūcis, tā teikt, no gaisa, jo bērnību pavadīju Ļvivā. Tāpēc, ja nu iekrīt kādi termini no angļu valodas, lūkosim, ko ar tiem iesākt.

Man savukārt jāatzīstas — neesmu žurnāliste, bet dzejniece un atdzejotāja, tāpēc var ga-

dities, ka mūsu saruna kādā brīdī kļūst vairāk poētiska nekā lietišķa. Arī no jūsu darbiem vispirms lasīju dzeju latviešu valodā pieejamajos atdzejojumos un tikai tagad ķeros pie esejam.

Oho, kas tie bija par dzejoļiem — vai Leona Brieža tulkotie? Šķiet, viņš reiz ko taisīja *Avotam*.

Man gadījās Jāņa Sirmbārža atdzejojumi, bet zinu, ka dzeja antoloģijā *Vējš no Ukrainas* nav jūsu vienīgā publikācija Latvijā. Gribu uzdot jautājumu par jūsu eseju krājumu *Nacionālista leksikons*. Tikko pabeidzu to lasīt oriģinālā, atbraucu šurp un nopirku jūsu jaunāko poļu valodā tulkoto grāmatu ar nosaukumu *Četrpadsmitā no beigām. Stāsti par mūsdienu Ukrainu*. Izrādās, tā ir viena un tā pati grāmata!

Godrīz tā pati, ar nelielām izmaiņām, jā.

Vai gadās, ka jums jātaisnojas auditorijai, piemēram, par nosaukumu *Nacionālista leksikons*? Kas noteica šādu poļu izdevuma nosaukuma maiņu?

Jā, nosaukumu mainīt ierosināja poļu izdevēji, baisā poļu cenzūra, kā es smejos. Labi zinu, ka oriģinālā jaušamo ironiju poļi nenolasītu, tāpēc nosaukuma maiņai piekritu uzreiz. Es saprotu, kā «nacionālists» tiek uztverts Polijas vidē, šim vārdam ir ārkārtīgi negatīva nokrāsa. Negribēju kaitināt un sadusmot auditoriju, īpaši jau tāpēc, ka šeit neviens tik labi nezina, kas ir Mikola Rjabčuks un ko viņš ar to domājis.

Nopietni runājot, es vēlētos lietot šo terminu anglosakšiem pieņemtajā nozīmē, tātad — neitrāli. Protams, tam ir divas nozīmes: ofensīvā, kurā nacionālists slepkavo un tiesas uzkundzēties un celt savu nāciju pāri citām; un otra — defensīvā, kurā nacionālists cīnās par savu valsti, aizstāv to pret pārspēku un vēlas tikai un vienīgi vienlīdzīgas tiesības.

Poļi vēlas to saukt par patriotismu — labi, lai būtu patriotisms. Protams, kaut kādā mērā tā ir un paliek manipulācija ar jēdzieniem. Gluži kā tajā anekdotē: patriotisms ir tas, ko jūtu pats, bet nacionālists — tas, ko jūt visi pārējie.

Tautas atbrīvošanās karš bez šī otrā nacionālisma nav iespējams, tāpēc pašlaik ikviens ukraiņis ir nacionālists — mums ir jācinās un jāaizstāvas, tik vien. Nacionālists aizstāvības nozīmē nevienu neapdraud.

Vai domājat, ka šis karš arī t. s. «vecajai Eiropai» atklās šo atšķirību? Vai tā sapratīs, par ko jūs cīnāties?

Zināma atmoda šajos jautājumos ir sākusies, pārmaiņas ir jūtamas, taču tās notiek ļoti, ļoti lēni un par vēlu. 1991. gads nepalika nepamanīts, taču reakcija nebija gana ātra. Kādu laiku par Ukrainu nācās lasīt tādus virsrakstus kā «valsts no nekurienes», taču pēc šīm desmitgadēm varu teikt, ka Rietumi mūsu signālus uztver, diemžēl reaģē ar ārkārtīgu novēlošanos.

«Krievija izstājas no Krievijas» — apmēram tā Rietumiem 1991. gadā lielākoties izskatījās Ukrai-

Ingmāra Balode (1981) ir latviešu dzejniece, tulkotāja, atdzejojāja. Publicējusi trīs dzejoļu krājumus, jaunākais — *Dzejoļi pēc mūsu ēras* (2020). Tulko un atdzejo no poļu valodas.

Adorno bija taisnība par dzeju un Aušvicu. Līdzīgi ir arī ar prozu

na. Tiem bija jāmaina veids, kā vispār par šo reģionu runāt un domāt.

Dažās nopietnās augstskolās tapa, piemēram, kvalitatīvas ukrainistikas studijas, pētījumi, iznāca grāmatas — reizēm pat visai labas — par politiku, saimniecisko dzīvi, vēsturi. Tas vairs nebija gluži tukšs lauks kā līdz 1991. gadam, kad Rietumi uz Ukrainu skatījās caur impērijas prizmu — tāds skatījums bija institucionalizēts it visur, sākot no mācību grāmatām līdz popkultūrai. Ja kāds stāstīja ko pretēju, to nosauca par trako, par nacionālistu.

Tas skāra arī akadēmisko vidi. Pašlaik lasu ukraiņu pētnieku atmiņas par pēckara posmu, un visi kā viens saka — jā, bija gandrīz neiespējami runāt ar Rietumu kolēģiem par ukraiņiem būtiskām tēmām. Tie nedaudzkie ukraiņu zinātnieki, kuriem izdevās karjera Rietumos, visbiežāk pētīja margiņnālas tēmas. Tas sāka mainīties tikai ar 1991. gadu. Par laimi, pašlaik vairs nav tā, ka ukraiņu tēmas ārvalstu universitātēs pētītu tikai paši ukraiņi. Tomēr īsta dekolonizācija visās jomās notiek tikai tagad, līdz ar pilna apmēra karu. Tiek lobīta nost pamatīgā stereotipu un pārpratumu kārtā. Beidzot sāk apjaust, ka Kijivas Krievzeme nav nekāda krievu zeme, tāpat kā Rumānija nav romiešu, un tā tālāk. Mums priekšā vēl ir milzīgs darbs, karš ir pārtrīnājis revīzijas procesu, bet ar to vien nepietiks.

Būtiski, lai visi apzinātos, ka šī izpratnes maiņa vairs nav atceļama un apturama.

Tieši tā, gadu gadiem ir valdījusi impērijas uzspiesta interpretācija tādā *common wisdom* līmenī. Šis karš ir arī agrākās nezināšanas, Rietumu arogances, neiedziļināšanās sekas. Tik daudzus gadus klausīties propagandā, skatīties uz austrumu bloka valstīm ar Krievijas acīm, tolerēt Putina kliķi, pat sekmēt šī monstra radišanu — tas nepaliek bez sekām.

Vajadzēja sākt domāt jau 1999. gadā. Protams, Putinam nākot pie varas, bija lietas, ko nevarēja uzreiz pierādīt, nevarēja nosaukt viņu par barbaru vai bandītu, jo nebija tiesas, kas to varētu pateikt. Bet izvēlēties uzmanīgāku pieeju taču varēja! Nebija jēgas sarīkot viņam stāvovācijas Bundestāgā, kā to darīja visa vācu parlamentārā elite uzreiz pēc šī KGB pārstāvja nākšanas pie varas! Tas ir tas pats, kurš sēdināja aiz restēm jūsu disidentus! Sarīko slaktiņu Čečenijā — dabū Francijas Goda leģiona ordeni; uzbrūk Gruzijai — saņem kārtējo uzslavu no amerikāņiem, kārtējo sadarbības piedāvājumu, paplašina ietekmi, sāk būvēt *Nord Stream 1*.

Vajadzēja adekvātu reakciju uz šīm lietām, parādīt, ka ir robeža, — bet šāda signāla nebija. Bija kaut kādas niecīgas Rietumu sankcijas, bet kopumā *business as usual*. Nu, atvainojiet!

Lasīju, ka 1991. gadā, strādājot žurnālā *Vsesvit* (*Bceccim*), izlēmāt «publicēt Milošu no beigām», proti, neapejamā darba *Sagūstītais prāts* publicēšanu sākāt ar nodaļu par baltiešiem.

Tas bija visai nervozs lēmums pēc asiņainā Viļ-

ņas un Rīgas janvāra. Taču paust solidaritāti ar Baltijas valstīm tobrīd šķita izšķiroši. Ar manu ievadu to publicēt sadūšojās pat galvenais redaktors Olehs Mikitenko, kurš parasti baidījās no visa, jo nāca no 30. gados nogalināta rakstnieka ģimenes. Arī tobrīd bailes bija saprotamas — gaisā karājas puča rēgs.

Vai iespējams salīdzināt pārmaiņas, kas Ukrainā notika tolaik, ar tām, kas notiek tagad?

Tas, kas notika tolaik, tomēr bija paredzamāks, jo 90. gadu sākumā lūzums notika un ļaudis devās ielās arī citviet — Tbilisi, Viļņā, Rīgā. PSRS bija pilnīgi bankrotējusi un kļuvusi absolūti atkarīga no aizdevumiem — neba aiz lielas mīlestības pret demokrātiju daudz kas piepeši bija iespējams. Patlaban... Godīgi sakot, arī es negaidīju šādu neslēptu un pilna apjoma ieburkumu. Likās — Krievija mēģinās izlikties, ka nekas nenotiek, varbūt aizsūtīs kādu palīgā «saviem separātistiem» un tā tālāk. Realitāte vairākkārt pārspēja jebkādas pieļāvējumus.

Kā vērtējat šī brīža ukraiņu literatūru?

Kara laikā izcila jaunrade daiļliteratūrā nav iespējama. Es tādai neticu. Nedomāju, ka tagad var atrast izcilu metaforu, slīpēt vārdus dzejā, kamēr tiek slaktēti cilvēki... Mums tas vārds «māksla» te ir trāpīgs — šobrīd tas viss ir mākslīgs, uztaisīts, kaut kas tajā ir arī lieks un izskaistināts. Tas viss ir gan vajadzīgs, taču šobrīd — neiespējams. Adorno bija taisnība par dzeju un Aušvicu. Bet līdzīgi ir arī ar prozu. It īpaši romānā taču vajadzīgi izsvērti vāroņi, nianšes, pretrunas, neviennozīmība... Kādas gan nianšes iespējams uzburt patlaban, kad ir balts vai melns, labs vai slikts. Šobrīd nav nianšu. Karš ir dokumentālās literatūras — reportāžas, dienasgrāmatu — laiks. Dokumentālā kino laiks.

Šķiet, dzeja arī kaut kādā mērā kļūst dokumentāla.

Var jau būt... Varbūt ir kādi dzejoļi, kuri fiksē, atspoguļo šī brīža sajūtas, bet nekas nenāk prātā. Šis varētu būt arī patriotisku dzejoļu tapšanas laiks: aģitativu, pacilājošu tekstu un uzsaukumu rakstīšanas iespēja, bet diez vai kas vairāk.

Latviešu kultūrā dzejai pārmaiņu un lūzumu laikos — vismaz ļaužu atmiņās — ir ļoti liela nozīme. Kā ir Ukrainā, vai ļaudīm ir nepieciešami kādi pravieši dzejā, stiprinoši vārdi?

Protams, literatūra vienmēr ir vajadzīga — kā domāšanas paplašinājums, kā dažādības skola, tai ir daudz funkciju. Tā var dot pat piemērus, kā reaģēt un tikt galā dažādās situācijās. Lasīt — tā ir tāda kā prāta un emociju vingrošana.

Sava tiesa vajadzīguma ir arī patriotiskajai, uzmundrinošajai tekstu linijai. Nemaz nerunājot par dzeju, kas, pēc Eliota, ir valodas izaugsmes galvenais rīks, un tās galvenā atbildība ir pašas valodas priekšā. Dzeja paplašina valodas iespējas un mūsu iespējas savu izteiksmi slīpēt un slīpēt, un izsacīt vissarežģītākās lietas, tiešām izteikt neizsakāmo. Bet, šķiet, tas viss ir nolikts malā.

Atskatoties vēsturē, Ukrainai vienmēr bijušas milzīgas problēmas ar komunikāciju — vispirms

«Tagad ir pilsoniskās apziņas triumfa laiks. Viss, kas cilvēkus šķīra, ir kļuvis nesvarīgs, jo ir lielās lietas, valsts liktenis, kas ir svarīgāks par visu,» saka ukraiņu rakstnieks Mikola Rjabčuks. Foto no rakstnieka personīgā arhīva

jau tāpēc, ka tā ļoti ilgi bija it kā atšķelta no pasaules un tās vietā komunikāciju bija uzņēmusies impērija. Viena būtiska uzvara šajā nevienlīdzīgajā cīņā bija žurnāla *Vsesvit*¹, kurš iznāca līdz 1934. gadam, atdzimšana Hruščova laikā 1958. gadā. *Vsesvit* publicēja tulkoto literatūru.

Tāpat tulkotā literatūra arī tobrīd nospēlēja savu lomu.

Vēl vairāk — gandrīz neticamā kārtā tika pānākts, ka žurnālā ukraiņi bija iespējams publicēt arī to, kas krievu valodā vēl nebija publicēts. Jāatceras, ka tas bija sistēmā, kurā pat Kārli Marksu bija aizliegts tulkot vai citēt no oriģināla, tas bija jātulko no krievu valodas! Ukrainā krievu valodā lasošie varēja pievērsties ukraiņu valodai, piemēram, Markesu vispirms varēja izlasīt ukraiņi. Bija arī kontroversiālas publikācijas, it kā popkultūra, kas aizgāja pa visu PSRS, piemēram, Mario Pjūzo *Krustītēvs* turpinājumos.

Līdz ar *Vsesvit* atjaunojās nopietna ukraiņu tulkošanas skola. Spēcīga tulkotāju skola bija izveidojusies 20. gados, īsajā atdzimšanas, t. s. ukrainizācijas periodā. Tajā laikā tapa apjomīgi, aizvien ietekmīgi tulkojumi, daudzsējumu klasikas izdevumi utt. 30. gados galvenokārt tulkoja no starptautiskajām valodām, protams, tā bija krievu valoda.

80. gados gan sākās reakcija, žurnāls tika iznīdēts, un tika aizliegts publicēt to, kā vēl nebija krievu valodā.

Taču pēdējais posms — sākot no 2014. gada — ir bijis ukraiņu kultūrai ļoti auglīgs, jo beidzot tika ieviesti stingri krievu kultūras, tajā skaitā populārās kultūras, importa aizliegumi no Krievijas. Normālā situācijā jau mūsu tirgus ar Krievijas tirgu nevar konkurēt — cilvēki maksā ar maciņu, ierastā situācijā nedomā nacionālo vērtību kategorijās. Pat kino līdz 2014. gadam nebija daudz īsteni «ukraiņiska» satura — visādi kopražojumi Krievij-

Ilva Skulte

Čau, Mio

Marija Luīze Melķe.
Nerealizēto potenciālu klubs. Orbīta, 2022.

Ilva Skulte ir komunikācijas pētniece ar filoloģijas doktora diplomu valodas vēstures jomā. Strādājusi kultūras žurnālistikā un vairākās augstskolās, mācot komunikācijas un mediju teorijas un pievērsoties literatūrkritikai.

Ar Mariju Luīzi Melķi nav jāiepazīstina, kaut arī šis ir viņas pirmais dzejoļu krājums. Viņa sen publiski zināma māksliniece, aktrises un citās lomās. Pirms gadiem desmit Melķei bija paprāvs fanu pulciņš dzejas slamos. Tagad viņai ir daudz nopietnākas ambīcijas. Dzejas grāmata šajā mākslas un ikdienas dzīves darbību spektrā var šķist tikai untums, tomēr tieši pie grāmatas var atgriezties; grāmata paliek, turklāt – iztulkojumiem atvērtā laukā.

Krājuma liriskā varone, šķiet, nespēj izšķirties, kurp varētu doties. Dzejoli *Čau, Mio* (34) uzrunātais kaķis atbildi, saprotams, nesniedz, tāpēc tā jāmeklē intonācijā, ar kādu izrunājams katrs nākamais «čau». Veidojas svārstīšanās kustība uz priekšu un atpakaļ, nespējot tikt tālāk. Nozīmes slēpjas atkārtojumā un atšķirībā, pastāvīgumā un nejaušībā, ar kādu piepeši iznirstoša zīme uzrunā lasītāju: «Čau / Es saku savam kaķim / Čau, Mio / Čau / Čau / Mio – tas ir viņa vārds / Čau / Čau, Mio / Čau / Mio murā, bet man tas neder.» Ritms ir ārpusalfabētiska, ķermeniska dzejas formas īpatnība, līdzīgi kā skaņu (piemēram, «č» vai «m») sava veida psihosomatiskās īpatnības. Tādas nereti izmantojam saziņā ar dzīvniekiem, kurā tam – gluži nejauši – ir sava nozīme.

Nejausības princips attiecas ne tikai uz formu un nozīmju fiksēšanu jeb to objektu konceptualizāciju, ko dzejniece «ierauga». Tas attiecas pat uz pašu dzejnieci. Jāpiebilst, ka Melķe dzejā ne obligāti ir sievietē un varbūt nav pat dzejniece – lasītājs var salīdzināt skatpunktus 21. un 22. lappuses tekstos. Pašrefleksija nedaudz nedrošā (vai arī mērķtiecīgi svārstīgā), ironiskā intonācijā ir raksturīga gan krājumam, gan Melķes stilam kopumā.

Tapšanas motīvs ir centrālais pavediens grāmatas tematikā. Skatienā, vizuālajā laukā, ko noteiktā formā kāda pievēršanās izsauc «gaismā» un dzīvē, ir milzīgs enerģijas potenciāls. Lietas top par to, kas tās ir, vērīgā skatienā. Vārdi top no zīlēm un skaņu spēlēm. Sajūtas top no uzmanīgi reģistrētiem impulsiem. Ikdienišķi jēdzieni pārtop kopš mazotnes dzirdētos stāstos vai tekstos, kas veido kultūras sistēmu, kurā uzaugam: «Bērnībā es biju sīpols stikla traukā / Vecāki uzbēra man virsū zemi / Un tagad viss,

ko varēja redzēt, bija zeme.» (30)

Pieaugšana ir rekursīva tapšana, kam var izsekot daudzus tekstos. Tā iezīmējas paralēli aprakstītajam jaušamajā pašrefleksijas slānī un arī daudzās norisēs, kas aprakstā skatītas it kā bērna, it kā tomēr pieaugušā acīm. Tapšana ir grūta; nākas cauri ekonomikas, politikas, kultūras tiklam ietiekties tādā eksistences teritorijā, ko varētu saukt par sociālo realitāti. Vulgārais leksiskais un stilistiskais noformējums lasītāju vedina domāt, ka autore dzīvi joprojām bezrūpīgi uztver kā nejaušību kopumu, tomēr poētiskā izzogas skaidri jaušama plaša – nopietnība. Turklāt, piemēram, dzejolis *Nevajadzības* («Nevienam nevajag lai kaut ko saku» (14)) liecina, ka realitāte atņem spēku. Iespējams, to veicina neticība tam, ka var kaut ko mainīt, jo sistēma, kurā jaunajam paredzēts ienākt, vislabprātāk apsveic enerģijas izsviešanu tukšgaitā. Nujā, lai rūpētos par sevi. Nujā, tas arī nav mazsvarīgi. Bet varbūt tieši rūpes, kas saistītas ar pašrefleksiju un izriet no tās, ir vienīgā drošā sociālās realitātes niša pēc tam, kad esi pieaudzis. Bet mēs – tāpat kā dzejniece – to isti nezinām.

Lai piešķirtu svaru savām pārdomām, Melķe tveras tiešā atsaucē uz Augustīnu, tapšanas scenāristu: «Vēlāk es sāku arī smieties, vispirms guļot, pēcāk nomodā. Tā vismaz man par mani ir stāstīts, un es tam ticu, jo esmu to redzējis citos bērnos, pats es to neatceros. (..) Un tad, kad man neizdabāja – vai nu nesapratuši, vai lai nekaitētu –, es biju sašutis par lielajiem, kas man nepakļaujas, un par brīvajiem, kas man nekalpo, un viņiem atriebos raudot.» (31) Lūk, pieaugšanas nozīmīga daļa ir atklāsme, ka tas, ko gribu, var būt saskaņā vai sadursmē ar citu cilvēku brīvību.

Tāpēc ne mazāk būtiskas refleksijas dimensijas ir apjautas, ka cilvēks top dažādās attiecībās («mūs savieno zelta stieplīte» (10)), rikojas kolektīvi («Es, Luīze Lote un vēl citi cilvēki bijām nometnē» (23)) un iegūst identitāti komunikācijā («Tu jau negribētu tagad pamilēties, vai ne?» jautā meitene / «Ne-e,» atsaka puisis» (51)). Līdztekus attiecības iezīmē arī individa vietu vēsturē (es un vecāki, es un mana paaudze). Par to, ka svarīgi notikumus un sevi ierakstīt vēsturiskajā laikā, krājumā liecina kaut vai tekstu, t. i., dienasgrāmatas ierakstu, datumi.

Laiks plūst. Tas atklāj Melķi kā smalku un dziļu vērotāju ar īpašu rokrakstu – ar potenciālu, kas realizējas, kad viņa, piemēram, no sava domātāju krasta visai jutekliski saka: «Man patīk, upe / Tava biezā, tumšā āda.» (56) Un tas – nepiešķirot pārlieku lielu nozīmi zivtiņām, kaķiņiem, odziņām, sarunām, tehnoloģijām un visam citam, kas straumē skalojas līdzī un sadrumstalo garo laiku, kurš nepieciešams pārdomām un ko apgaismības laikmeta mūsdienu fāzē ierasti mēdzam, kā norāda Melķe, lamāt par garlaicību. ■

Jūlija Dibovska

Viss ir labi

Ieva Struka. *Par skaisto un aplamo dzīvi*. Dienas Grāmata, 2022.

Jūlija Dibovska ir literatūrkritiķe un projektu vadītāja izdevniecībā. Regulāri publicē tekstus par jaunāko literatūru.

Vēstules tradicionāli ļāvušas ielūkoties cilvēku savstarpējo attiecību un vēsturisku notikumu aizkulisēs. Apjomīgā grāmata par Anšlavu Eglīti lielā mērā balstīta tieši epistolāro avotu maģijā. Tomēr autore nepaļaujas uz vēstulēm vien, viņa arī sarunājas ar Eglīša laikabiedriem un citas noderīgas liecības meklē rakstos. Monogrāfijas vēstījums būvēts pārdomāti, izvērtējot arī, ko stāstīt un ko paturēt neizstāstītu.

Stāsts veidots hronoloģiski, pat ievērota gredzenveida kompozīcija – no Eglīša vecāku attiecībām un Anšlava piedzimšanas līdz Anšlava un Veronikas attiecībām un nāvei (un vēl aiz tās atrodas daudz stāstāmā). Katra nodaļa ir ne tikai nogrieznis rakstnieka dzīvē, bet arī vēsturisks posms, kam doti simboliski nosaukumi, vedinot uz esejas tipa vēstījumu, – *Ansītis un viņa vecāki*, *Vecā dzīvokļa fenomens* (viena no emocionāli spēcīgākajām nodaļām par nespēju atgriezties Latvijā) u. c. Stāstījuma temps ir koncentrēts, bet nesasprindzināts. Intonācija – kā draudzīgā un interesantā lekcijā pie runīga tēmas pārzinātāja.

Katras nodaļas sākumā ir likts kāds zīmīgs paša Eglīša vai cita autora citāts. Un katru rakstnieka biogrāfijas posmu autore caurskata, reflektējot par tolaik publicētiem Eglīša darbiem. Rakstnieka dzīve un daiļrade tiek savīta, meklējot iespējamus tēlu prototipus, kritiski palūkojoties gan uz Eglīša jaunību, gan uz vecuma īpatnībām. Brīžiem pat nevar saprast, vai runa ir par Anšlavu un Veroniku vai par kāda aizraujoša romāna varoņiem.

Izejviela monogrāfijai ir krāšņa un jaunradei patecīga – viens no visu laiku elegantākajiem latviešu rakstniekiem vienkārši dzīvojis tajā pašā valodā, kāda parādās viņa romānos un vēstulēs. Struka raksta saudzīgi, bet ne sausi, dažkārt nosauc lietas istajos vārdos, dažkārt pieļauj arī šaubīšanos un svārstīšanos. Par laimi, autore neieslēgst tikai un vienīgi Eglīša literāro darbu analizē, ko savulaik jau veicis, piemēram, Viktors Hausmanis¹.

Šis tas tekstā kaitināja, proti, autoras lielā pietāte pret «kultūras dzimtu». Anšlava Eglīša vecāki neapšaubāmi bija neparastas, ievērojamas personības ar labu izglītību, ar redzamu vietu un lomu sava laika sabiedrībā un kultūrā. Au-

tores nevairās rādīt Viktora un Marijas Eglīšu attiecību intimo pusi, emocionālo spriedzi, kas, visticamāk, tiešām atstāja savu iespaidu uz Anšlavu. Tomēr nešķiet, ka Anšlavu nodarbinājusi paša izcelsme – uzaugšanu apstākļos, kur literatūra un māksla ir ikdienas sastāvdaļas, viņš drīzāk uztvēra kā pašsaprotamību. Trimdā ASV pietika ar abu Eglīšu vēlmi būt kultūrā «pilnu laiku», nevis tikai līdzās notrulinošam maizes darbam. Tāpēc «kultūras dzimtu iznīcināšanas stāsts» man šķiet bēdīgs, bet ne fatāls. Kultūra spēj rasties arī tukšā vietā, un ne vienmēr talants kā pa diedziņu tiek nodots nākamajam paaudzēm.

Diemžēl nevaru saskatīt dižu jēgu no katras nodaļas beigās ievietotajiem mazajiem grāmatu vāciņu attēliem, kas atspoguļo noteiktā periodā Anšlava sarakstītos darbus. Nosaukumi ir grūti izlasāmi, turklāt, nodrukāti melnbalti, tie zaudējuši sākotnējo pievilcību. Bet tos taču darinājusi ekscentriskā māksliniece Veronika Janelsiņa!

Grāmatas beigu akords ir satriecošs: stāstot par Eglīša pētnieku un Janelsiņas tuva drauga profesora, čekas ziņotāja un zinātnes funkcionāra Viktora Hausmaņa pretrunīgo, pat klaji negatīvi pasniegto personību, Struka pieskaras lustrācijas un mūsdienu *Me Too*² tēmai. Jo Hausmaņa spēkos, kā atklāj autore, bijis aizkavēt Anšlava Eglīša grāmatu izņemšanu no specfondiem, un, visticamāk, viņš to arī darījis. Tomēr vēlāk Hausmanis sarakstīja vērtīgu, smalki detalizētu monogrāfiju par Anšlavu Eglīti, kuru Struka izmantotās literatūras darbu sarakstā pat nepieņem. Tajā neatrast arī citas Hausmaņa grāmatas un rakstus.

Vienlaikus šī Strukas grāmatas pēdējā nodaļa ir lasāma kā atsevišķa atklāsme.

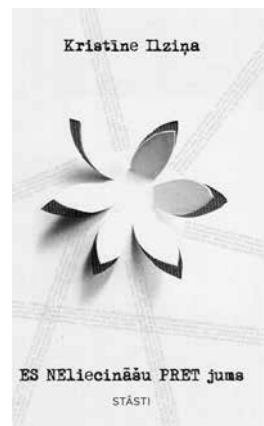
Starp projektā *Es esmu...* līdz šim izdotajām trim monogrāfijām par trim nozīmīgiem latviešu rakstniekiem pirmo vietu es piešķīru tieši šai grāmatai. Arī pārējie sērijas darbi – Arņa Koroševska *Lielais noliedzējs* par Andreju Upīti un Jāņa Zāliša *Kam puķe zied...* par Jāni Ziemeļnieku –, protams, ir augstu vērtējami un lasīšanai ieteicami, turklāt ir domāti plašam lasītāju lokam, ne tīras zinātniskās literatūras cienītājiem. Taču Ievas Strukas veikums apliecina, ka arī pētnieciskā monogrāfija var ieviest literāru maģiju, interesantu subjektivitāti, personiskumu un pat intrigu. Un vēl – šī grāmata apliecina, ka latviešu literatūras klasiku dzīve un darbi ir patieši interesanti, un talantīgi mūsdienu autori par tiem spēj uzrakstīt labas grāmatas. ■

¹ V. Hausmanis. *Anšlavs Eglītis. Zinātnē*, 2005.

² *Me Too* kustība šādi tika nosaukta ap 2006. gadu un ir vēsta pret seksuālo vardarbību, publiski atklājot ar to saistītos gadījumus.

Patricija Šteinberga

Daudzveidīga liecība

Kristīne Ilziņa. *ES NEliecināšu PRET jums. Zvaigzne, 2022.*

Patricija Šteinberga ir Liepājas Universitātes rakstniecības studiju studente, absolvējusi Latvijas Universitātes baltu filoloģijas bakalaura programmu. Apguvusi lietuviešu valodu, interesējas par tulkošanas teoriju un praksi.

ta vēstures posma aina līdz ar to būtu parādīta pilnīgāk.

Krājuma stāstus pārsvarā stāsta sievietes. Ilziņas sievietes ir izlēmīgas, savaldīgas un raksturā spēcīgas, iesaistās politiskajās un sabiedriskajās darbībās, paralēli turpina strādāt darbavietā, kā arī nodrošina mājas un ģimenes dzīvi. Viņām ir viedoklis, un apkārtējie viņās ieklausās. No politikas patālu stāvošā sanitāre tomēr protestē pret metro būvniecību, kopā ar ārstiem diktē vecākajai māsai, ko rakstīt kolektīva vēstulē. Skolniece Inga apmeklē demonstrāciju, par spīti vecāku aizliegumam, un drosmīgi dodas uz Maskavu nodot ārzemju žurnālistiem fotogrāfijas un informāciju par *Helsinki-86* arestiem. Protams, ir arī izņēmumi – Elziņa par galveno pienākumu uzskata rūpes par ģimeni, un Lelde vairās izteikties, jo baidās, ka savu ideoloģiski nepareizo uzskatu dēļ nevarēs iegūt augstāko izglītību.

Vairākos stāstos autore izceļ arī traumatisku pieredzi, kas skar gan vīriešus, gan sievietes, piemēram, bērna zaudēšanu, karu vai izsūtījumu.

Ne visi 20 stāsti ir veltīti trešās atmodas tematikai, tomēr tie krājumā ir visspilgtākie. Pārējos stāstīti par sievieti un vīrieti savstarpējām attiecībām un ikdienišķi sadzīvīskām norisēm. Stāsts *Pusbērni un pusvecāki* ir par sešpadsmitgadīgo Zeldu, kura pēc mātes aizbraukšanas darbā uz ārzemēm sāk dzīvot jaunā ģimenē, bet pēdējais stāsts *Beigas ir sākums, sākums ir beigas* izseko laulības šķiršanai un otrreizējam iemilēšanās procesam, jauno attiecību saglabāšanai.

Atšķirīgs ir stāsts *Zilās acis. Monologs*, kurā dziļāk analizētas sievietes un vīrieša attiecības. Te autore izteiksme ir poētiskāka, iepretim domu plūdumam sižets nav šķītis svarīgs.

Stāstu krājums uzrakstīts viegli lasāmā valodā. Autore izmantojusi katru stāsta laiktelpai raksturīgu stilistiski ekspresīvu leksiku. Stāstā *Akmens galvas* jauniešu sarunās tiek lietots laikmetīgais žargons, bet stāstā *Puisis ar plakātu* – cietumnieku slengs.

Vairākiem stāstiem beigās sniegti atsevišķu vārdu skaidrojumi un tulkojumi. Tie noder, diemžēl jāmeklē citā lappusē. Un trūkst konsekvences: daži vārdi, piemēram, «bobiks», «čiriks», «mohēras truba», «BAM» u. c. paliek kontekstuāli neizskaidroti, bet citi, piemēram, «perestroika», skaidroti gluži lieki.

Jaunās paaudzes lasītājiem, kuri par šo laikposmu mācījušies vēstures stundās un dzirdējuši no vecākiem, Ilziņas krājums varētu šķist interesants, jo vairāku stāstu varoņi ir jauni cilvēki. Lai arī tie pārstāv citu gadu desmitu un citādas dzīves dilemmas, mūsdienu jaunieši var ar viņiem identificēties. Tā tikai kādu laiku šķīta, ka šodienas paaudzēm lielie jautājumi vairs netiks uzdoti. Bet pienāca 2022. gads, un uz tiem, izrādās, atkal ir jāatbild. Tāpat kā Kristīnes Ilziņas stāstu varoņiem salīdzinoši nesenā pagātnē. ■

Ilmārs Zvirgzds

Berelis iemācīs

Guntis Berelis. *Rakstīt. Orbīta, 2022.*

Ilmārs Zvirgzds ir studējis orientālistiku un seno Tuvo Austrumu valodas. Publicējas žurnālā *Rīgas Laiks*, ir senu un jaunu tekstu tulkotājs un atdzejojātājs, redaktors. Jaunākais darbs – romāns *Reģistratūra* (2022).

Rakstīšanu iemācīt nav iespējams, tomēr autors to dara no grāmatas sākuma līdz beigām. Es rīkotos tieši tāpat – ja reiz kaut ko nevar iemācīt, tas jādara bezgalīgi. Galu galā, var gadīties, ka no Bereļa grāmatas tomēr iemācies rakstīt.

Esmu tam spilgts piemērs. Jau bērnībā drukātiem burtiem rakstīju mazos bločiņos, bet vēlāk ar asu pildspalvu vai zīmuli tik mikroskopiskā šriftā, ka viena Bereļa grāmatas lappuse satilptu pastmarkas izmēra lapiņā. Rakstīju uz zīd-papīra, iedvesmojies no revolucionārās avīzes *Iskra*, un sapņoju, ka kādudien rakstīšu esperanto, kurā runās visa progresīvā pasaule. Pēc gadiem divdesmit *Karoga* redakcijā pie rakstāmgalda sēdēja Guntis Berelis un Arvis Kolmanis. Viņi nodarbojās ar literatūru un mācīja rakstīt. Mācīšana notika ar vilināšanas metodi. Reiz žurnāla numuram, kas bija veltīts plaģiāta tēmai, es tiku pierunāts un ar lielu prieku Andreja Upīša stāstu apdarināju arābu literatūras gaumē. Parakstījos kā Niklāvs Saifulīns. Abi rakstīšanas skolotāji teica, ka par tekstu saņemtas labas atsauksmes. Rakstīt Berelis ir mācījis, māca un var iemācīt. Par to viņš beidzot ir uzrakstījis grāmatu.

Labu grāmatu var izlasīt ļoti ātri, un šī tāda ir. Autors aplūko galvenos pieturas punktus, kas parasti iekļauti paša skeptiski raksturotajās rakstītmācīšanas grāmatās, piemēram, baltās lapas sindromu, rakstīšanas apstākļus, paņēmienus, shēmas, izdomas un īstenības attiecības. Tomēr gan tekstā, gan starp rindām Berelis saglabā skepsi un sarkasmu, pasmejojies par šīm pamācībām un sevi. Turklāt grāmata ir personiska – pat neuzmanīgs lasītājs uzzinās, kā izskatās Bereļa galds un kas uz tā novietots. Tas var noderēt kādam, kurš vēlētos kļūt par Bereli pēc atdarināšanas metodes.

Vairākas lappuses veltītas arī kritikai. Tajās gribēju atrast teikumu par to, ka kritika pati ir literatūra un māksla, taču tieši šādu atziņu neatradu. Autors gan saka, ka laba kritika ir labi uzrakstīta, bet tas nav gluži tas pats. Tomēr grāmatas ieguvums ir refleksijas rosināšana.

Ik reizi, kad grāmatu atšķīru nejauši izvēlētajā vietā, acis atkal uzdūrās tekstam, kas veltīts autora un nosacīto «izdevēju» attiecībām. Be-

relis stāsta par to, ko darīt, kad nomoka steidzams termiņš (nu, turpināt rakstīt, ko tad vēl?); ko vēlas pasūtītāji; ar ko profesionālis atšķiras no diletanta; vai būtu jāņem vērā satraukums, ka uzrakstītā grāmata nav vai ir kļuvusi par bestselleru u. tml. Varbūt tā bija tikai neveiksmīga sagādīšanās, un varbūt pēc kāda laika man regulāri uzšķirtos citas lappuses. Te gan jāpiebilst, ka nejaušās lappuses pieeja ir man raksturīgs modelis attiecībās ar tekstiem. Turklāt Berelis zina, ka «vienkāršā lasītāja attiecības ar tekstiem ir citādas».

Grāmatā ir vairāki slāņi, un tie ir labi pamanāmi pat ātrā lasījumā. Vienu slāni veido praktiskie padomi, kas noderēs tiem, kam šķiet, ka Berelis tikai jokoja, teikdams, ka rakstīt iemācies nevar.

Nākamais slānis ir konkrēti piemēri par to, kā rīkojamies latviešu un ārzemju rakstnieki un dzejnieki. Minēts pat gadījums ar Gaiķu Māri, kurš uzrakstījis dzejoli uz [neteikšu], vai Kristīni Ulbergu, kura *Zaļo vārnu* pabeidza [izlasiet pašī]. Tas ir viens no autora labākajiem paņēmieniem, kas atsauc atmiņā jau par klasiku kļuvušo *Latviešu literatūras vēsturi*.

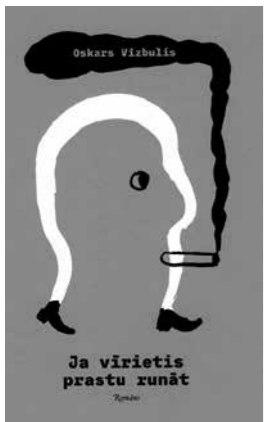
Un ir vēl trešais slānis, kas saistīts ar riebumu pret tekstu un rakstīšanas bezcerību. Iespējams, šis ir vienīgais svarīgais teikums šajā recenzijā, un nosauktās ir vienīgās vērtīgās domas Bereļa grāmatā, un tas nav maz. Neviens jēdzīgs darbs nav radies bez šādas emocionālas gaisotnes. Gribas veikt, tikai iedomājoties priecīgu un optimisma pilnu censoni, kuru vada pretējas noskaņas. Tieši šāds liecina, ka Berelis zina, ko raksta, bet – vai par to uzzinās arī viņa lasītāji?

Tagad, kad esmu to pateicis priekšā, nav šaubu, ka grāmata ir laba, visu cieņu, cepuri nost. Apzinos, ka esmu to uzrakstījis ja ne autora vārdiem, tad vismaz viņa intonācijā, kas salīdzināma ar bērziņismiem (Ulza Bērziņa izteiksmi tulkojumos) un imermanismiem (Anatola Imermaņa intonāciju un runas formu). Berelismus raksturo ritmiski atkārtotu tēlainu salīdzinājumu pārpilnība, tie ir vienlaikus kaitinoši un lipīgi. Ne tikai rakstīšanas stils, valodas izjūta vai maniere, bet gan teksta vīruss un sērga lasītāju aplipina ar «berelismu» tik uzmācīgi, ka pietrūkst metaforu un salīdzinājumu. «Jāsīt galvu pa sienu!» Bereļa *Rakstīt* manī izraisīja stāvokļus, kas svārstījās no mīlas miklām acīm līdz vēlmei paņemt melno flomāsteru un izcenzēt medainā sirupa muklāju pie visiem velniem (redz, atkal piezagās), padarot grāmatu lasāmu ciniskam un lakoniskam lasītājam, kas nekādas puķītes negaida (atkal!).

Bereļa grāmata par rakstīšanu ir grāmata lasītājiem par lasīšanu. Tas ir darbs, ko var sākt un beigt lasīt dažādās vietās. To var lasīt arī secīgi. Padomi palīdzēs lasītājiem labāk saprast rakstītājus, kā arī iemācīs lasīt – jo arī lasīt, tāpat kā rakstīt, nevar iemācīt. ■

Arnis Koroševskis

Vīrietis spoguļattēlā

Oskars Vizbulis. *Ja vīrietis prastu runāt.* Latvijas Mediji, 2022.

Arnis Koroševskis ir literatūrzinātnieks, Andreja Upīša memoriālā muzeja galvenais speciālists. Publicē recenzijas un rakstus kopš 2012. gada. Saņēmis LZA Zentas Mauriņas balvu literatūrzinātnē, Veronikas Strēlertes piemiņas balvu un vairākas Kārļa Dzīļlejas fonda godalgas. Sarakstījis monogrāfiju par Andreju Upīti *Lielais noliedzējs* (2022).

Pirmo Oskara Vizbuļa prozas grāmatu *Pēcējus vecuma sviests* (2019) savulaik nodēvēju par «sakultu sviestu». Šķita, ka no nākamās, kam dots uzkrītoši triviāls nosaukums, arī nekā daudzsološs nav gaidāms. Nosaukumā ietvertā frāze norāda uz mūžīgo (stereotipizēto un vienlaikus pamatoto) pretnostatījumu starp vīriešu un sieviešu domāšanas veidu, komunikācijas spējām un neizbēgamajiem pārpratumiem, un savstarpējo nesaprašanās. Tomēr arī vairāku nodaļu nosaukumi (*Visskaistākā sieviete tramvajā, Sieviete izgērbjas, Kad viņa aiziet, Kad aizcērt durvis, Mans netīrais noslēpums, Nemilēt sevi* utt.) lika domāt, ka šis būs kārtējais «bulvāru literatūras» tradīcijās ieturētais mēģinājums rakstīt par seksu un attiecībām — pieprasītām, lai arī galēji nomuļļātām tēmām, par kurām neko jaunu paust nav iespējams. Tomēr jau pēc pirmo nodaļu izlasīšanas nācās secināt, ka skeptiskais un ciniskais kritiķis ir rupji kļūdijs.

Romāns intonāti un saturiski izrādījās nobriedušāks par Vizbuļa agrāk rakstīto isprozu. Tiesa, tas ir arī tumšāks un drūmāks. Romānā uznirst alkoholisms, savas eksistences truluma un bezjēdzīguma apzināšanās, nomācoši liels, faktiski nepārvarams rūgtums un vilšanās. Darbu var interpretēt kā psiholoģisku pašrefleksiju par noteiktas paaudzes (patiesībā — vairāku paaudžu) vīriešu nelaimi: «Mani piedzemdēja laikā, kad visiem vīriešiem jau no mazotnes centās iestāstīt, ka raudāt ir slikti. (..) Vēlāk tas mūs padarīja par akmens cietiem, agresīviem un bezsirdīgiem radījumiem, kuri bieži mira neilgi pēc četrdesmit, uzberzuši milzīgas iekšējās jeb psihosomatiskās tulznas. Tikai tagad nāku pie sajēgas, ja es prastu raudāt, tas man būtu palīdzējis nesaindēt savu veselību. Noteikti arī mana dzīve būtu citāda.» Ar šiem vārdiem spēj identificēties arī šīs recenzijas autors.

Seksuālās pieredzes atklāsme romānā savdabīgā veidā sasaucas ar Annas Auziņas romānu *Mājoklis*, citviet intonāti sajūtams Riharda Bargā rakstības stils. Skaudrais romāna sākums

pat atgādina attālu, lai arī nepārprotamu sabal-sošanos ar nu jau mūžībā aizgājušā kinokritiķa Viktora Freiberga lielisko grāmatu *Kinomāna slimības vēsture*. Vizbulis nekaitrējas atsaukties arī uz Markesu un viņa «skumjām maukām», uz gara radniecību ar Selindžera *Uz kraujas rudzu laukā* varoni Holdenu, lai gan jāatzīst, ka autors, aprakstot savas jaunības laika uzdzīvi un hēdonismu, drīzāk tiecas līdzināties Beigbederam.

Romāna vēstījumu Vizbulis ar dažādiem pāņēmieniem padarījis asprātīgi daudzveidīgu — zemsvītras piezīmes atsevišķās nodaļās ir tikpat plašas kā nodaļas pamatteksts, savukārt dažas nodaļas virknējas kā dramaturģisks dialogs. Kolorīti attēlots Latvijas neatkarības atgūšanas laikposms, tāpēc romāns visai organiski iekļaujas starp tām pēdējo gadu laikā publicētajām prozas grāmatām, kurās aprakstīta 90. gadu (sa)dzīve. Dažādas literāras atsaucenes mijas ar dzelīgu pašironiju — Vizbulis sevi atklāj kā tipisku savas paaudzes kaislīgu literatūras lasītāju un apguvēju, kurš, nokļūstot «brīvajā pasaulē», nereti izjūt vilšanos, jo literāri aprakstītie iespaidi neatbilst objektīvajai realitātei (daudzos Remarka romānos minētā kalvadosa baudīšana šī romāna autoram, piemēram, izvēršas par diezgan nelāgu pieredzi).

Šis romāns ir arī viens no pirmajiem lielās formas darbiem latviešu literatūrā, kurā īpaši akcentēts pandēmijas un māsēdes laiks — tas atklājas divu cilvēku vieglprātīgajās refleksijās kādas virtuālas sarakstes laikā. Vizbulim ir teicami izdevies piefiksēt mūsdienu cilvēku neizbēgamo atsvešināšanos, nonākšanu baidā un bezcerīgā vientulībā. Ļaujoties mūsdienu tehnoloģisko iespēju valgiem un važām, indivīds pats sev rada skaudru apburto loku.

Viena no spēcīgākajām nodaļām *Bailes* attaisno romāna nosaukumu, jo tajā autors racionāli sāja nopietnībā šķetina, kāpēc vīrieši neprot runāt. Iespējams, šis darbs kalpojīs arī dziļi personiskiem nolūkiem — autors ir izrakstījis no sevis arī vairākus intīmus un sāpīgus mirkļus, preti gūstot terapeitisku efektu.

Atsevišķas atkāpes šķiet liekas un mazāk iederīgas (piemēram, stāsts par erotiska izdevuma redakcijas un fotomākslinieku darba rutīnu) — tajās autoram neizdodas īsti atbrīvoties no nevajadzīgā visādu lieku jēlību izpausmē. Tomēr kopumā Vizbuļa otrā grāmata liecina par nopietnu un pamatīgu izaugsmi. Pirmajā stāstu krājumā autors ne tikai necentās vairīties no klišējām, bet tās apzināti kultivēja, savukārt ar romānu ir citādi — atliek minēt, vai bijusi veiksmīga sadarbība ar grāmatas redaktoru vai nospēlējusi paša autora kritiskā domāšana. Tāpēc darbs ir lasāms gan tiem, kuri ikdienā «pārtiek» no izklaidējošas lasāmvielas, gan tiem, kuri galvenokārt tiecas lasīt «nopietno literatūru», — Oskaram Vizbulim ir lieliski izdevusies abu kategoriju un dažādo žanru sintēze. ■

Tieši jautājumi Inetai Lipšai

Ineta Lipša (1970) ir vēstures zinātņu doktore. Vairāku nozares periodisko izdevumu līdzstrādniece. Publicējusi populārzinātniskus rakstus periodikā, zinātniskās publikācijas akadēmiskajos izdevumos. Pētījusi sieviešu, arī izklaides kultūras vēsturi Latvijā. Pirmā grāmata — *Rīga bohēmas varā* (2002). Vairākas grāmatas par seksuālo minoritāšu vēsturi. Grāmatas *Slēptā dzīve. Homoseksuālā dienasgrāmata, 1927—1949* komentāru autore. Šogad klajā laistas grāmatas *Latvijas Bankas vēsture. 1922—1940 un Viena. Grozāmo sarakstu slazdā: sieviešu politikā vēsture Latvijā 1922—1934.*

1. **Kā definējat «tikumības» jēdzienu?**

Par to esmu domājusi tikai 20. gadsimta 20.—30. gadu kontekstā, kad rakstīju disertāciju par sabiedrisko tikumību Latvijā. Toreiz cilvēki tajā iekļāva ap 12 sociālās parādības, sākot no prostitūcijas līdz ubagošanai. Runa bija par varas policējskajām pilnvarām, lai novērstu, pēc tās viedokļa, nepareizu jeb amorālu uzvedību.

2. **Vai ir viegli pārorientēties no bohēmas uz bankas vēstures pētniecību?**

Jā, tas ir vienkārši. Pētnieka amats paredz noteiktas prasmes, kas nemainās, nomainot tēmu. Tomēr ir vajadzīgs laiks, lai «iebrauktu» jaunā tēmā. Ja ir laiks, tad var daudz ko. Sociālā vēsture bieži saskaras ar ekonomiku — kaut vai izklaides kultūrā, avīzes *Jaunākās Ziņas* līdzīpašniecies Emīlijas Benjamiņas dzīvesstāstā. 20. gadsimta 20.—30. gadu vidusšķiras attīstībā, kas mani interesē.

3. **Kāpēc jūs saista vidusšķiras tēma?**

Materiāli samērā labi nodrošinātiem cilvēkiem vajadzētu būt pilsoniskās sabiedrības vērtību uzturētājiem. Mani interesē, cik liela bija šī sociālā grupa un kas to raksturoja.

4. **Kāpēc sieviešu līdzdalība politikā ir svarīga?**

Tāpēc, ka viņas ir vairāk nekā puse no iedzīvotājiem. Jo dažādākas intereses pārstāv politiķi, jo lielākas iespējas iedzīvotājiem sagaidīt to brīdi, kad politiskajā dienaskārtībā apspriedīs arī viņu problēmu. Katrai problēmai vajadzīgs politiskais lobijs.

Satversmes sapulcē strādāja sešas deputātes, un līdz 1934. gadam, pirms Ulmaņa apvērsuma, sievietes Latvijā balotējās vēlēšanās. Grozāmo kandidātu saraksta principa dēļ pirmajās Saeimās neievēlēja nevienu sievieti, 4. Saeimā — vienu. Latvija bija vienīgā valsts Eiropā, kur attiecīgajā laikposmā parlamentā nebija nevienas deputātes.

5. **Cik sieviešu tolaik bija kaimiņvalstu parlamentos, un ko tās panāca?**

Pastāvēt no Latvijas atšķirīgam vēlēšanu principam, Igaunijā no 1923. līdz 1932. gadam parlamentos strādāja 1—2 deputātes. Lietuvā no 1922. līdz 1926. gadam 4—5. Savukārt Somijā no 1920.

līdz 1933. gadam variēja no 20 līdz 11 deputātēm 1930. gadā, pēc tam sieviešu skaits tikai pieauga.

Viņas visas balotējās no partijām, tāpēc kaut ko panāca tā vai cita partija. Ko konkrēti — labprāt uz to atbildētu pēc vismaz mēnesi ilga pilnas slodzes darba, kad būtu izlasījusi attiecīgus pētījumus angļu, vācu, krievu valodā.

6. **Kas jūs motivēja rakstīt komentārus Kaspara Aleksandra Irbes dienasgrāmatai?**

Šī vēstures avota unikālitate. Kaut kas tāds — padomju Latvijā dzīvojoša homoseksuāļa pusgadsimta garumā rakstīta dienasgrāmata — zinātnieku ricībā līdz šim nebija nonācis ne kādreizējās Padomju Savienības republikās, ne tās satelītvalstīs. Taču Irbes dienasgrāmata ir unikāla arī bez seksualitātes slāņa, jo viņš ir fiksējis padomju okupācijas ikdienu — to, kā iebrucaji no Padomju Savienības izturas pret latviešiem, kā uzvedas publiskajā telpā, kā tas Irbē izveido riebumu pret padomju sistēmu un no sociāldemokrātiski noskaņota latvieša izveido par nacionālistu.

7. **Kā jūs īsi reflektētu par atziņu «zinātnei nav tēvzemes, bet zinātniekam tāda ir»?**

To «zinātnei nav tēvzemes» nevar attiecināt uz 20. gadsimta vēstures izpēti. Mēs vēl neesam starptautiskajā aprītē.

8. **Kas vajadzīgs ražīgam vēsturnieka darbam?**

Lai līdzās projektam, kas tikai trīs gadus maksimums uz pusslodzi spēj nodarbināt mazāko daļu kāda zinātniska institūta pētnieku, nodrošinātu adekvātu budžetu visiem pētniekiem pilnas slodzes darbā. Un — projektu sistēma nav piemērota sistēmiskam darbam!

Iztika ir atkarīga no katra konkrētā vēsturnieka. Es strādāju vairākos projektos vienlaikus ne tāpēc, ka uzskatītu to par jēdzīgu sava laika izmantošanu.

9. **Kuram mūsdienu vēsturniekam vai pētniecības virzienam pasaulē jūs sekojat?**

Projektu sistēmā strādājot, laiks ir aizņemts līdz pēdējam. Tas liedz tādu greznību kā regulāru pētījumu lasīšana, kas nebūtu saistīti ar aktuālo projektu tēmām. Ja varētu, es nesekotu konkrētiem uzvārdiem, bet lasītu pētījumus, kuru autori izmanto dažādas pieejas padomju subjektivitātes historiogrāfijā.

10. **Ko jūsu dzīvē mainījis Krievijas karš Ukrainā?**

Licis skaidrāk apjaust, ko nozīmē tādi vēstures fakti kā padomju okupācija un deportācijas.

12. **Kā humanitārajām zinātnēm Latvijā atgūt prestižu un adekvātu finansējumu?**

Pirmais ir atkarīgs no otrā. Pētniecība ir tāds pats darbs kā jebkurš cits. Zinātnieks stāstu par pagātnei nenosapņo, tā izpēte prasa gadiem ilgu darbu no rīta līdz vakaram.

13. **Kas būs rakstīts nākamajā liberālisma lappusē?**

Neizlikšos, ka domāju par kādu nākamo lappuši. Gribu dzīvot demokrātijā, man riebjas patriarhāts. ■

Iveta Šimkus

Piezīmes uz Eiropas malas

Iveta Šimkus raksta dzeju, reizēm stāstus un recenzijas. Publicējusi dzejoļu krājumus *Prombūtne* (2007) un *pēc tam* (2016). Šībrīža jautājums — vai var uzrakstīt to, ko nevar uzrakstīt? Un kas būs pēc tam?

«Vejš pūš kaut kur no Krievijas stepēm» — tā sākas grāmata, kuru lasot, aizdomājos par dažādu laiku, uzskatu un priekšstatu metamorfozēm. Kur atrodas Somija — ir vai nav Eiropas mala, šaubās Penti Sārikoski. Es piedēru pie paaudzes, kuru vecāki rītos modināja, nervozi virpinot *Spidolas* radioaparāta meklētāju, līdz atskanēja neierasti optimistiskā *Amerikas balss* no Vašingtonas vai *Brīvās Eiropas* vilnis.

Bija skaidri nodalīta robeža. Mēs — aiz dzelzs priekšskara noņemti, iebiedēti, pārkrieoti. Viņi — tie, kas dzīvo taisnīgā, demokrātiskā, brīvā pasaulē. Katrs radioaparāta čerkstiens bija sveiciens no tālas un nesasniedzamas paradīzes.

Sārikoski dienasgrāmatu raksta laikā, kad es turpinu sapņot par vislabāko iespējamo pasauli. Bez cerības, bet ar gruzdošām nojautām. 1983. — Bretaņas dienasgrāmatas tapšanas — gadā lielākā daļa latviešu dziļas stagnācijas fāzē, kā saka, dzīvo nost, bet Lidiju Lasmani notiesā uz pieciem gadiem Mordvijas nometnēs, Gunāru Astru — uz septiņiem. Tā paša gada decembrī viņš tiesā saka pēdējo vārdu, kas nav nekāda pasaciņa-asaciņa. Bet galvenais un vissvarīgākais notikums okupācijas laikā. Tolaik paust acīmredzamu patiesību nozīmēja būt provokatoram, trakajam, tautas un valsts ienaidniekam.

Līdzīgi kā Albēra Kami romāns *Svešinieks* sākas ar galvenā varoņa mātes nāves ziņu, arī Sārikoski (viņš tajā laikā dzīvo Zviedrijā) dienasgrāmatas pirmajā lappusē stindzinoši atsvešināts ir šī fakta konstatējums: «Uz bērēm laikam jāaizbrauc, vai, taisnību sakot, man būs

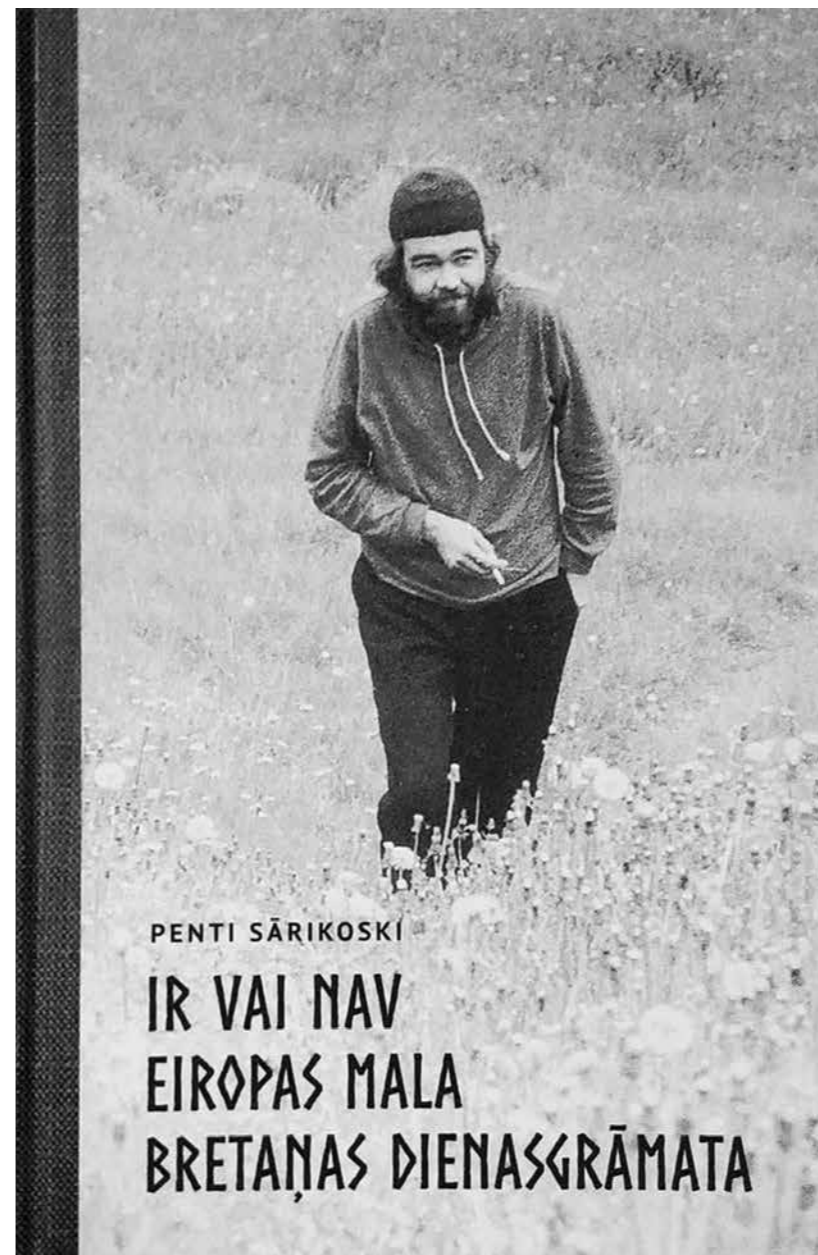
iegansts apciemot Somiju.» (14) Uzreiz top skaidrs, ka mums darišana ar īstenu svešinieku, viņš arī somu literatūras ģēnijs, dzērājs, skandālists, Homēra, Džoisa un citu dižgaru tulkotājs, kreisuma apoloģēts, kuram vēji pūš no austrumiem. Bet ne tik ļoti vienvirzienā, kā varētu domāt. Jā, viņš raksta, ka Staļins atšķirībā no noziedznieka Hitlera pieļāva tikai (!) rupjas kļūdas, bet ir «uzcirtis būdu, kura turas vēl šodien» (151). Sārikoski argumentē, ka dueli ar kapitālismu, kuru pārvalda «daudzgalvu briesmonis, kas maskējas un darbojas slepeni» (158), priekšroka dodama atklātai varas koncentrēšanai, kāda notiek PSRS, kur visi lēmumi ir «politiski nolemti» (157), turpreti ASV vadībā esot marionetes, kuras rausta daudznacionālie lieluzņēmumi, kas «patiesībā nodarbojas paši ar savu ārpolitiku, tiesa, bieži tas tiek darīts ar politiķu starpniecību» (157). Arī šodien, kad nobrukušas visu ideoloģiju sastatnes, bet melu, propagandas un totalitārisma draudu līmenis ir īpaši cēlies, aktuāls ir jautājums par labāko politisko izvēli cilvēka cieņas un brīvības aizstāvēšanai.

Lai apliecinātu noteiktu pozīciju un vērtības, ir nepieciešama iekšēja pārliecība. Bet, ja tai nav atbalsta kādā no politiski pārstāvētām ideoloģijām, cilvēks jūtas nesadzirdēts, viņa balsij trūkst rezonanses un ietekmes. Nostāju iekļaujot, kā Sārikoski, «mazākā ļaunuma» stāstā, rodas drošības un pleca sajūta, politiķi to veiksmīgi izmanto, lai piesegtu savu darbību ar autoritāšu klātbūtni. Tas ir abpusējs izdevīgums. Šajā kontekstā visā atklātībā pazeļmojoša un neglītu patiesību atsedzoša ir beigu ainiņa ar Somijas tālaika prezidenta, sociāldemokrāta Mauno Koivisto pieņemšanu kultūras cilvēkiem. Tajā ticis «vākts jauns galms»; bija ieradies arī Sārikoski, pēc dažu domām, «pieļauties» (326).

Savukārt staļinisma būtība skaidra ir tikai Austrumeiropas tautām, kuras tikušas vai nu okupētas un kolonizētas, vai iekļautas PSRS ietekmes zonā. Attieksmē pret karu Ukrainā mēs to redzam nežēlīgi tieši.

Kā ar cilvēktiesību jautājumiem, intelektuāļu lomu, es jautāju sev un Sārikoski, vēl manī skan *Amerikas balss*. Atbilde kā žilete izgriež vecu nostalgijas augoni, dezinfekcijai citējot Mišelu Fuko: «Ir varas sistēma, kas bloķē masu (t. s. parasto cilvēku) vārdus un izpratnes, aizliedz tos un padara vājus. Varas sistēma, kurā ne tikai ietilpst augstākais cenzūras posms, bet kura dziļi un nemanāmi izlaužas cauri visam sabiedrības tiklojumam. Intelektuāļi paši ir šīs varas sistēmas sastāvdaļa.» (165) Orvela gadam (1984) tuvojoties, raksta Sārikoski, kļūst arvien skaidrāks, ka, iespējams, «cilvēcei nāksies izturēt totalitāro sabiedrību periodu» un ka visur «mākslinieki būs vajadzīgi tikai dekoratīvajam darbam» (46). «Ar datora palīdzību sabiedri-

Iveta Šimkus

Penti Sārikoski. *Ir vai nav Eiropas mala. Bretaņas dienasgrāmata. Neputns, 2022. No somu valodas tulkojusi Maima Grīnberga.*

ba var kontrolēt jebkuru cilvēku jebkurā brīdī» (163), vēl nenojaušot šīs idejas apmērus, piebilst Sārikoski.

Vai tas nozīmē nerakstītu vienošanos par tādu jēdzienu kā atbildība, kopējais labums, progress, populisms u. c. pareizu lietošanu, piešķirot (jā, arī ordeņus tiem, kas rūpējas par publiskās telpas sterilizāciju) nozīmi un svaru attiecīgo uzskatu paudējiem?

Visdrošākā varas stratēģija tomēr ir kontrole pār mediju saturu, kurā nevēlami viedokļi nemaz nevar parādīties, kurā netiek konfrontēti atšķirīgi fakti, argumenti, uzskati. To paudēji tiek marginalizēti, izstumti no kultūras telpas, ļoti iespējams, ka viņi nesaņem valsts finansējumu radošajam darbam, bet pierādīt to nevar. Tāpat kā Gunāru Astru tiesāja par «aizliegtu» grāmatu glabāšanu, bet nekur nebija pieejams šādas literatūras saraksts. «Tagad iznāk tā, ka

katram jāapgūst papildu kvalifikācija — pašcenzors,» Astra teica tiesā. Vai šodien Latvijā intelektuāļi ir gatavi pamanīt draudošo totalitārisma ēnu vai tikai akli pakļaujas varas diktētiem noteikumiem? Te vietā jautājums, kā milēt savu tautu un valsti, nekļūstot par muļķi vai nelieti.

Sārikoski optimistiski prognozē, ka PSRS drīz vien pārvarēsot atpalcību (no Rietumu valstīm) citādi domājošo elementu izolācijā. «Gan jau Padomju Savienībā iemācīsies atņemt cilvēkiem brīvību ar mūsdienīgiem līdzekļiem, kas citviet pasaulē neizraisīs protestus» (163) — teiktajā saklausāmas dusmas, kaisme un arī pašironija. Tomēr tas nav piepildījies. Šodienas Krievija aizvien demonstrē visbrutālāko varas un demagoģijas visatļautību un starptautisko tiesību pārkāpumus. Lai gan nesmādē arī naudas varas āķu un tehnoloģiju sniegtās iespējas smadzeņu skalošanai.

«Mani tur nemitīgās bailēs, ka esmu pieļāvis kļūdu,» raksta Sārikoski. «Tomēr es ticu, ka varu saglabāt brīvību. Es vairs nepieļaušu tādu kļūdu kā protesta dziesmu rakstīšana: tā ir mazā pirkstiņa atdošana velnam. Varas turētājiem ir bīstama tikai slepenā pretestība.» (163) Nāk prātā centieni izvairīties no slazdiem, teiciens par vilku un lāci, par nodomiem, kas bruģē ceļu uz elli, kas ved vai neved uz templi, Fausta sadarbšanās (kolaborācija) ar Mefistofeli, t. s. inteligences bīstamie sakari ar varu, šodienas disidenti un dugini, mihalkovi, lai kurā valstī viņi dzīvotu. Un vienojošais ir tas, ka viņi «paši neiztur tos vējus, kuros iegriezuši savu laivu» (171). Proti, parasti varas dzirnās tiek samalti cēlie nodomi un ideāli, no cilvēka paliek tukša, ambīciju deformēta personības čaula.

Kāpēc jāpretojas un kam tieši? Kas provocē vēlmi pretoties — gēni vai slikts raksturs? Varbūt jēdzīgāk ir kopt mazdārziņu, lai kas tas būtu. Lielās idejas samaitā nesējus, mazdārziņā izaug gurķi un dilles. Vari ēst pats un vēl iedot kaimiņam. Kad nomira lietuviešu režisors Eimunts Nekrošus, Jaunajā Rīgas teātrī tā arī neiestudējās Henrika Ibsena lugu *Brands*, bija ļoti žēl, bet līdztekus raisījās arī zināms atvieglojums, ka nenāksies piedzīvot vilšanas saistībā ar lugas idejas interpretācijām. Ibsena luga ir «mirušā gadsimta» liecība par cilvēci, lai gan pieļāvu domu, ka Nekrošus bija tāda mēroga mākslinieks, kuram jebkura interpretācija būtu pienesums, ne sašaurinājums vai izdabāšana laikmetīgā gara pamatstraumei.

Beigu vārdos Sārikoski domā par Jāņa evaņģēliju, par prātu vai vārdu jeb logosu. Par Mino-tauru kalnā, par deju grīdu, par Tumšo sevī un cik grūti ir iemācīties domāt — cilvēciski. Varbūt tas nozīmē dzīvot saskaņā ar logosu? Atjaunojot derību?

Es turpmāk vairāk domāšu par slepeno pretestību. Vēl nezinu, vai to izvēlēšos, kad saprātīšu, kas tā ir. ■

Elvis Friks

Plīvojojot pa pilsētu

Pastaiga pa Linarda Tauna dzīves un dzejas mirkliem Ņujorkā

Elvis Friks ir Latvijas Universitātes literatūrzinātnes doktorants, kurš interesējas par mūsdienu kultūras procesiem un raksta disertāciju par latviešu pēctrimdas literatūras fenomenu transnacionālā perspektīvā.

Pirms atgriešanās Rīgā no Baltijas Studiju veicināšanas asociācijas (*The Association for the Advancement of Baltic Studies*) rīkotās konferences Sietlā kopā ar literatūrzinātnieku Ojāru Lāmu nolēmām uz dažām dienām aizbraukt uz Ņujorku un uzmeklēt Tauna *Elles ķēķi*. Šis tomēr ir Ragaciemā dzimušā un Pārdaugavā uzaugušā dzejnieka Linarda Tauna (1922–1963; istajā vārdā Arnolds Mikus Bērzs-Bērziņš) simtgades jubilejas gads, un mēs esam pārāk tuvu Ņujorkai, lai šādu iespēju palaistu garām.

Otrā pasaules kara izskaņā 1944. gada rudenī Linards kopā ar brāli Tālivaldi devās prom no Latvijas un nonāca Vācijā, kur latviešu bēgļu nometnē pavadīja trauksmainu laiku. Vācijas izdotajā laikrakstā *Bavārijas Latviešu Vēstnesis* publicēts Tauna pirmais dzejolis *Ganu meitene*. 1950. gada maijā Tauns nokāpa no kuģa Ņujorkas ostā. Satiekoties ar trimdā nonākušajiem latviešu kultūras radītājiem — rakstnieka Antona Austriņa meitu Mudīti Austriņu, rakstnieku Teodoru Zeltiņu, gleznotāju Fridrihu Miltu, dzejnieku Gunāru Saliņu un citiem —, pamazām radās neformāls latviešu literātu un mākslinieku grupējums ar nosaukumu *Elles ķēķis*, par kura iniciatoru un garīgo vadītāju kļuva pats Tauns.

Abi ar profesoru Lāmu burtiski kartējām Tauna dzeju, uzliekot tajā atkodējamās un atpazīstamās vietas uz īstās Ņujorkas kartes. Protams, ideja nav ne jauna, ne oriģināla, jau 90. gados *Elles ķēķa* rajonu tiecās apmeklēt vai ikkatrs Ņujorkā nonākušais latviešu dzejas mīļotājs. Tomēr grībējās pašam sajūst Taunu Ņujorkā.

Pirmoreiz redzēta iela

Peldējām spožā debess gaismā, līdz tā mūs beidzot izgrūda cauri šķietami mūžīgajam mā-

konim, un tālumā pazibēja kaut kas no metropoles. Lidmašīna nolaidās Ņuarkas lidostā. Kopā ar Lāmu veicīgi atradām termināli, no kura atiet vilcieni uz Manhetenu.

Uz perona pārmiju dažus vārdus ar kādu ņujorkieti, lai pārliecinātos, ka braucam pareizā virzienā. Viņš piekodināja būt uzmanīgam, neat-saukties uz Disneja tēlos pārgērbusos ielu mākslinieku aicinājumiem pie Taimskvēra fotografēties. Kāpēc tā, nesaprotu līdz pat šai dienai.

Iekāpām vilcienā un lēni šļūcām pa šauro eju starp krēsliem. Atradu brīvu vietu blakus kādam skolniekam, kurš lasīja grāmatu. Profesors apsēdās aizmugurē. Te jau varētu citēt Tauna dzejoļa *Atgriešanās* pirmās rindkopas: «Es pirmo reizi šai pilsētā, / Bet ik nams, kam es garām gāju, / Man ar jumtiem un rūtīm/ Kā sieva ar mutautiņu un skūpstāmām lūpām māja.»¹

Mūsu gadījumā gan iznāca nedaudz skarbāk, var teikt — istā Ņujorkas garā. Pēc tam, kad profesors Lāms nošķaudījās, blakussēdētājam šķita, ka viņš ticis apspļaudīts. Un izcēlās pamatīgs ķīviņš angļu valodā. «You spit on me!»² blakussēdētājs turpināja atkārtot. Tad jau lidoja pirmā dūre, otro mēģināju aizsegt. Plecīgais vīrs laikam bija narkotiska afekta stāvoklī, jo pretējā gadījumā sitienu, šķiet, būtu daudz spēcīgāki.

Veicīgi izkūleņojāmies no krēsliem un pārgājām uz eju starp vagonu kabīnēm. Kāds vīrs pie vagona durvīm mēģināja mūs uzmundrināt: «It's New York!»³ Drūmi jokojam, ka pilsēta mūs iesvētījusi vēl pirms *Elles ķēķa* apmeklējuma, jo tomēr atradāmies kādreizējā iru gangsteru rajonā.

Uzmeklējam metro līniju uz Bruklinu, kur atradās mūsu uz dažām dienām noirētais dzīvoklis. Remontdarbu dēļ visu līniju grafiks bija nobrucis. Pabraucām dažas pieturas un sapratām, ka esam iesprūduši labirintā, no kura izkļuvām tikai vēl pēc kādas stundas.

Braucot pāri Viljamsburgas tiltam, pavērās skats uz abiem pilsētas krastiem. Manhetena likās kā milzīgs ceļojošs kuģis okeānā. Debes-skrāpji — apdzisuši dūmekļi, bet cilvēki ar saviem pilsētas sapņiem — šī kuģa dzinēja barība, neremdināmi ražota enerģija velnišķīgam progresā rēgam.

Kad sapratām, ka metro haosā uz priekšu netiksim, tāpat kā citi, steidzāmies uz virszemi. Pārpildītajos pilsētas autobusos mums ar kofetriem nebija nekādu cerību iespieties. Palikām ar sasistu sili (un seju) stāvam autobusu pieturā. Ieraudzīju netālu atrodamiem zaļgana metāla tiltu, cauri tā margām lauzās rietošās saules stari, metot redeļainas ēnas uz asfalta un pagurušu cilvēku stāviem.

No aizdomāšanās iztraucēja diedelējošs bezpajumtnieks. Dažu brukliniešu acis ziņkārīgi pagriezās uz manu pusi. Es izvilku no kabatas vienu dolāru un ieliku to skrandaiņa netīrajā plaukstā. Pie sevis noteicu: «Parole — *Mūžīgais mākonis*.»⁴

Elvis Friks

Pirmais vakars irētājā Bruklinas dzīvoklī, Ojārs Lāms ar ledus maisiņu pie galvas. Pa kreisi un pie nama ieejas sēž Elvis Friks. Foto no raksta autora personīgā arhīva

Vienā un tai pašā laikā

Bruklinas dzīvoklī Lāms no ledusskapja saldētavas izņēma dažus ledus gabalus un pielika pie savas uzsistās acs. Man uz rokas uzsistais zilums vilkās tumšā zilgani sarkanīgā pleķī. Uzņēmām mūsu Ņujorkas ceļojuma pirmās dienas bildi.

Zinājām, ka dažus kvartālus uz rietumiem atrodas Bētleme baznīca, turp Tauns svētdienās brauca uz latviešu dievkalpojumiem, un tur varēja arī iegādāties trimdas autoru jaunākās grāmatas un žurnālus. Tur notika latviešu Jaunatnes pulciņa sarīkojumi ar referātu lasījumiem. Tomēr baznīcu nolēmām neapmeklēt, vairāk laika veltīt tieši *Elles ķēķa* rajonam.

Mūsu dzīvoklis atradās trīsstāvu namā ar dzeltenām ārdurvīm. Dzīvoklī bija milzīga viesistaba un divas atsevišķas guļamistabas. Abu nelielo telpu iekārtojumu saimnieks bija nevainojami pārdomājis. Pie sienām bija vairākas grafikas, kas bija tapušas, Amerikas neatkarības deklarācijas kopijas izmantojot kā pamatu jaunam mākslas darbam. Vienā bija uztriepts sarkans pūlis ar paceltām rokām, citā man nezināma vīra portrets ar politisku saukli.

Bruklinas nami tika celti 19. gadsimta beigās un piederējuši tā laika turīgākajām pilsētas vidussķiras ģimenēm. Nama saimnieks nebija ļāvies modernā minimālisma vilinājumam, bet saglabājis gan čīkstošu sarkankoka parketu, gan stilizētu kamīna dzegu, tiesa, bez kurtuves. Pirmajā stāvā dzīvoja pats saimnieks, otrais stāvs bija atvēlēts mums, bet nulles stāvs (gandrīz kā pagrabs) — kādam citam īrniekam. Katram dzīvoklim bija atsevišķas ārdurvis. Uz otro stāvu veda atsevišķas kāpnes. Mūsdienās šis vēsturiskās ēkas cena varēja būt ap 1,4 miljoniem dolāru.

No rīta uz milzīgiem gāzes riņķiem uzlikām saimnieka atstāto sīciņo misiņkrāsas kafijas kaniņu. Varbūt tā pat bija iegādāta kādā antikvariātā.

Vietējā pārtikas veikalā varēja nopirkt visu, ko

sirds kāro. Paņēmām dažādu garšu alu skārda bundžās un iepakojumu ar sviestmaizēm. Veikals bija kā «drogu-rimi-aptiekas» apvienojums dažu kvadrātmetru kambarī. Pārdevēja kase atradās uz tāda kā paaugstinājuma, no kura viņš pārraudzīja visu veikalu caur ložu necauršaujamu stiklu. Pārdevējs droši vien arī bija īpašnieks, jo nekautrējās kūpināt cigareti, kamēr izdrukāja čeku.

Dažus kvartālus uz priekšu kāda veikala skatlogā bija norāde, ka tur pārdod tikai ekoloģiskas preces. Veikals izskatījās sterils kā ķīmijas laboratorija, un pārdevējs droši vien bija alerģisks pret visu. Ņujorku redzējām tieši tik dažādu — nabadzīgāki un bagātāki rajoni viena kvartāla atstatumā, arī apakšzemes vilcienu izmantoja visu slāņu pilsētnieki.

Ielaisti pilsētas ielās

Apbruņojušies ar Tauna dzejas izlasi un dažiem iedomātiem maršruta punktiem, mēs devāmies uz Manhetenu. Šķērsielas kārtojās augošā ciparu virknējumā no Ukrainu rajona tālāk uz ziemeļiem aiz Hārlemas, tāpēc viegli varēja saprast, vai atrodamiem tālu vai netālu no Tauna kādreizējā dzīvokļa. Tauna laikā *Elles ķēķa* rajonā lētos dzīvokļos mita pārsvarā imigranti, kuri savus nelielos ienākumus guva no vienkāršiem ostas darbiem. Mūsdienās šī vairs nebija noziedzīga nomale, bet daļa no modernās Ņujorkas.

Elles ķēķis bija pārtapis par progresīvu un turīgu rajonu, ne miņas vairs no «augļu koku ielām» vai «dēļu sētām», par ko dzejoja Tauns. Maza taverna vēl stāvēja, iespiesta starp divām sešstāvu dzīvojamajām ēkām. Varbūt līdzīgi izskatījās *Torņakalna* taverna, kurā «ķēķnieki» pulcējās? Pie viena galdiņa sēdēja vecs vīrs nonēsātā krekļā ar cigareti zobos, viņš žestikulēja un bļautījās. Telpas pretējā stūrī sēdēja sakņupis vīrelis ar gaišu, viļņainu matu ērkuli. It kā paslēpies vai gandrīz saplūdis ar bāra sienas raupjajām tape-

Manhetenas skvērs, kurā tika nolasīts Tauna dzejolis *Pilsētas sapnis*. Foto no raksta autora personīgā arhīva

tēm. Viņš nemanāmi visus novēroja un kaut ko skrībelēja uz mazas lapa. Pa brīdim viņš pacēla kausu nedzirdamam tostam, kuru bez manis neviens nepamanīja. Es arī pamāju viņam pretī. Tādi bija mani pirmie bukinisti «*Torņakalna* bārā, / Kur es iegriežos kā bibliotēkā lasīt dzērāju sejas».⁵

Bāra leti slaucīja jauna meitene, iedomājās, ka tā varēja būt skaļā vīra meita. Viņa atgādināja aktrisi Keriju Raselu no 90. gadu beigu kulta seriāla *Felicitā*. Mūs atdalīja kāda neredzama siena, kuru sajutu uzreiz, it kā viņi būtu izcīnījuši to, lai vietējais bārs saglabātos, iestidzis seno laiku slāvā kā stikla kastē, un tagad varētu nelikties ne zinis par tūristiem no otra pasaules gala.

Nelielā skvērā, kurš bija nosēts ar metāla krēsliem, kājās stāvēt nolasījām Tauna dzejoli *Pilsētas sapnis*, un daži garāmgājēji mums uzmeta jokainu skatienu. Manhetenas mašīnu un pilsētnieku dūkoņa uz vienu mirkli ievijās latviešu valoda. Pirms deklamācijas veldzei iztukšojām kioskā nopirkto saldenas ledus tējas glāzi.

Ar šo nelielo performanci Tauna maršrutu bijām atklājuši un sākām meklēt ceļu uz Leksingtonas avēnijas un 34. ielas stūri. Kad 40 ga-

dus jaunajam Taunam ārsta istabā tika izrakstīta sirds un nervu zāļu recepte, viņš neilgi pirms nāves tur bija meklējis aptieku. Protams, no ēkas, kurā tā varēja būt atradies, vairs nebija ne miņas. Tās vietā bija garlaicīga daudzstāvu celtnie, no kuras skatlogiem uz garāmgājējiem mēmi nokatījās krāšņos apģērbos tērpti manekeni.

Nofotografēju dažas bildes tā, lai būtu redzams stabs ar ielu nosaukumiem un Tauna dzejas izlases vāks. Varbūt es dzejas krājumu rādīju mākonim virs Ņujorkas debesskrāpjiem, varbūt pacēlu kā glāzi piemiņas tostam. Lāms nolasīja vēl vienu dzejoli — «Šis pilsētas ielas viens mākonis ies, / Kas putinās pelnu plēnes».⁶

Tajā aptiekā Linards Tauns 1963. gada 30. jūlijā saņima. Literatūrkritiķis un dzejnieks, trimdnieks Vaidevuds Kļava vēlāk rakstīja: «Gaisma viņu izdzēra.»⁷ Tauna bēres notika 2. augustā *Universal Chapel* — kapelā, kas atradās Leksingtonas avēnijas un 52. ielas stūrī. Arī no šīs ēkas vairs nebija ne miņas. Savukārt daži aizgājēja draugi astoņu ielu attālumā no bērnu izvadišanas vietas esot pakavējušies pie skopa mielasta galda, nodziedot dziesmu *Tumša nakte, zaļa zāle* — tā kāds anonīms autors kādā Londonas latviešu avīzē aprakstījis Tauna bērnu izskaņu.⁸

Vienu baznīcu, kura bija saglabājusies ne tikai Tauna dzejoli vien, mēs atradām — «Svētā Franciska katedrālē / Lejā pret manu logu agrā mesa. / Uz ielas virs ar putnu uz pleca. / Gar auto svilpienu, spuldžu smailēm / Mēnessirdzēja drosmē šķērso ielu un ieiet / Virs ar putnu / Svētā Franciska katedrālē».⁹

Tauns apmetās *Elles ķēķa* rajonā, kad viņam bija nepilni trīsdesmit gadi. Dzīvoklītis atradās 41. ielas 505. ēkā. Sākumā viņš mājaja 4. stāvā, bet vēlāk pārgāja tāda paša lieluma istabiņā sestajā stāvā, kur arī nodzīvoja līdz savai aiziešanai.

Līdz 41. ielas šķērsielai un baznīcai tikām, vienīgi baznīca nebija vis Svētā Franciska, bet Kiriļa un Metodija un Svētā Rafaela katoļu baznīca, kas piederēja horvātu draudzei. Iespējams, atklājām vēsturisku neatbilstību starp to, ko Tauns redzēja pa sava dzīvokļa logu un ko piesauca dzejolī. Bet Svētā Franciska katedrālē viņam acimredzami bija vajadzīga, citādi putns uz pleca dzejolī nenolasītos kā balodis.

Ņujorkā turpinājās bula svelme. Ar plaukstu slaucīju sviedrus un lēnā soli virzījās uz Hudzonas pusi. Zem kājām bija ciets, pelēks asfalts, nekas no Tauna varoņa noskaņas — «Gāju pa ielām, / Uzreiz viena / Bruģēta apaļiem akmeņiem».¹⁰

Ielas galā pavidēja tumši zila ūdens pamaile. Taunam mīļo zivju tirgotāju ne tik neatradīsim. Tāpat zinājām, ka uz ziemeļiem netālu no Centrālparka 86. ielas agrāk atradies Viļa Štāļa spiestuve, kur Tauns strādāja par burtliči. Taču uz to pusi nemaz negājām, mākslinieks Frīdrihs Milts jau 90. gadu sākumā minējis, ka palikušas tikai atmiņas.

Trokšņainajā Taimskvēra laukumā aumaļām

Agrāk šajā ielas stūrī atradās aptieka, kurā Linards Tauns pēkšņi saņima un nomira

→ **Baznīca, kuru varēja redzēt no Tauna īrētā dzīvokļa loga. 41. ielas 505. numurs.** Foto no raksta autora personīgā arhīva

plūda žilbinošo ekrānu gaisma. Ielas aktierus lielo peļu tērpos nemanīju.

Trimdas rakstnieks un tulkotājs Valdemārs Kārklīšs 60. gados bija uzaicinājis Taunu uz sarunu kādā no viesnīcām pie Taimskvēra un vēlāk stāstīja: «Dzejnieks ienāca un apsēdās pie mana galdiņa, nolīcis cepuri uz blakus krēsla.»¹¹ Tauns Centrālajā bibliotēkā pa vakariem atradis dažādu dzejnieku darbus un arī Virzas dzejas krājumu *Biķeris*, no kura izrakstījis 30 dzejoļus.

Tagad tur stāvējām mēs un runājām par Taunu.

Aizatziņas koka augļi

Trešās dienas vakarpusē atradāmies lidmašīnā uz māju pusi. Virs naksnīgās Ņujorkas pa lidmašīnas lodziņu vēl domāju saskatīt *Elles ķēķi*, bet visa pilsēta kā nosēta mirguļoja sīkos gaismas punktiņos, neko nevarēja izšķirt. «Tevi atceras! Turpini plīvot pa pilsētu,» es uzsaucu Taunam un no tāluma caur mūžīgo mākonī pamāju viņa augsti paceltajai viņa glāzei.

Ko Tauns atrada svešumā? Katrā ziņā — ne galu, drīzāk savu dzejas kodolu, valodu un elpu. «Es braucu ar tramvaju, / Itin kā būtu atgrie-

zies Rīgā»¹² Tauns savulaik rakstīja, gribēdams, bet nevarēdams atgriezties Rīgā, pilsētā, kurā mēs ar Lāmu pēc diennakts jau bijām atpakaļ. ■

¹ L. Tauns. *Mūžīgais mākonis*. Stokholma, *Ziemeļblāzma*, 1958. 19. lpp.

² Tu man uzspļāvi! — no angļu val.

³ Tā ir Ņujorka! — no angļu val.

⁴ L. Tauns. *Mūžīgais mākonis*. Stokholma, *Ziemeļblāzma*, 1958. 7. lpp.

⁵ Turpat, 22. lpp.

⁶ Turpat, 16. lpp.

⁷ V. Kļava. *Gaisma viņu izdzēra. Ceļa zīme*, nr. 42, 1963. 366. lpp.

⁸ V. K. Linarda Tauna izvadišana. *Londonas Avīze*, nr. 891, 1963. 4. lpp.

⁹ L. Tauns. *Mūžīgais mākonis*. Stokholma: *Ziemeļblāzma*, 1958. 44. lpp.

¹⁰ Turpat, 30. lpp.

¹¹ V. Kārklīšs. *Dzejnieks Elles ķēķī. Laika Mēnešraksts*, nr. 5, 1961. 148. lpp.

¹² L. Tauns. *Laulības ar pilsētu*. Šipenvile (ASV), *Upeskalns*, 1964.

Linda Lauze

Vārdi pār lūpām

Vai latviešu valodā joprojām lietojam krievu slenga vārdus?

JĀNIM ENDZELĪNAM 150

Linda Lauze ir valodniece, filoloģijas doktore, Liepājas Universitātes profesore. Izdevusi grāmatu *Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā* (2004). Vairāku grāmatu līdzautore. *Latviešu valodas gramatikā* (2013) sarakstījusi nodaļu par mutvārdu tekstu. Regulāri publicē rakstus par runātās valodas jautājumiem.

šāk kādu slenga vārdu sabiedrībā izmanto, jo mazāk negatīvu reakciju tas izraisa. Tas parstāj būt par kaut ko nepatīkamu, vispārējam valodas lietojumam nepiemērotu. Tādējādi atsevišķi slenga vārdi no viszemākā leksikas līmeņa valodā paceļas pakāpi augstāk un iegūst sarunvalodas nokrāsu.

Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā *Tēzauris*⁴, kuras pēdējais atjauninājums ir veikts 2022. gada jūnijā, norādīts, ka «tačka» un «truba» ir sarunvalodas vārdi, bet «štuka» ir žargonvārds. Mūsdienās valodas paveidu robežas nav stingri noteiktas un par to, kā minētais vārdu raksturojums saskan ar valodas lietotāja individuālo iekšējo izjūtu, vārdu diskutēt.

Tačka

2022. gada 16. maijā popmūzikas grupa *Labvēlīgais tips* laida klajā dziesmu *Tukšu tačku*, kura strauji ieguva popularitāti. Šai grupai ir raksturīgi humora pilni dziesmu teksti, kuros slenga vārdi tiek izmantoti mērķtiecīgi: «Tukšu tačku, tukšu tačku, / Visu laiku stūmu tukšu tačku, / Uz Maskāču, / Tukšu tačku.» (Andris Freidenfelds)

Vai latviešu valodā vēl maz tiek lietots literārās valodas vārds «ķerra»? Ekspresintervijās viedokli izteica pāris desmitu vidējās un vecākās paaudzes cilvēku, kuriem mājās vai darbā ir ķerra, un viņu atbildes ir apstiprinošas.

Vīrietis: ««Tačka» ir no krievu valodas. Es valodas nejaucu.» (6.08.2022.)

Sieviete: «Darbā mēs sakām: ķerra.» (6.08.2022.)

Sieviete: «Bērnībā mans tēvs un visi teica: ķerra.» (18.08.2022.)

Ekspresaptaujā sociālās tīklošanās vietnē *Twitter* 2022. gada augustā piedalījās 1221 respondents⁵. Atbildē uz jautājumu, «kuru vārdu lietojat, runājot latviski?», tika piedāvāti trīs varianti. Vairāk nekā trešdaļa respondentu dod priekšroku latviešu valodā ierastajam vārdam «ķerra» (36,5%), aptuveni trešdaļa izvēlas vienu vai otru vārdu atkarībā no runas situācijas specifiskas, norādot variantu «kā kuru reizi» (34,9%), nedaudz mazāk aptaujāto lieto aizguvumu no krievu valodas «tačka» (28,6%). Tātad latviešu literārās valodas vārds «ķerra» nav izmiris.

Štuka

No krievu valodas aizgūtais slenga vārds «štuka» arī asociējas ar populāras dziesmas tekstu – grupas *Citi zēni* dziesmu *Lieka štuka*, kas gan ir sacerēta pirms karadarbības Ukrainā, taču šogad tai ir izdevies pievērst uzmanību ar situāciju ekonomikā un ironiju par degvielas un citu cenu kāpumu⁶. Ja runā par naudu, vārds «štuka» nozīmē 'tūkstotis'. Radošajā rakstīšanā autoram ir brīvība, kuru neviens neapšaubā. Taču, kad sacerētais teksts kļūst sabiedrībā plaši pazīstams, papildu popularitāti iegūst arī tajā lietotais slenga vārds, ko daudzi vairs nekautrējas izmantot publiski.

Linda Lauze

Latviešu literārajā valodā — «ķerra», aizguvums no krievu valodas — «tačka».

Foto – Pexels

Žurnālā *Domuzīme* turpinām latviešu valodai veltīto publikāciju sēriju, ko rosinājis izcilā valodnieka Jāņa Endzelīna (1873–1961) 150. jubilejas gads. Šoreiz uzmanības centrā ir sarunvalodas liķloči latviešu ikdienas saziņā.

2022. gada jūlijā radio *STAR FM* radioklausītājiem bija sarīkota akcija, kuras nosaukumā bija rindiņa no minētās dziesmas: «Ja man būtu lieka štuka.»

Citi piemēri: radio ēterā aicina radioklausītājus pastāstīt, vai viņiem ir kāda ķibe. Klausītājus atraksta, ka šobrīd ceļ māju, un komentē: «Visas štukas aiziet dēļos.» Tiešraides vadītājs papildina: «Tur aiziet štukas.» (*Radio SWH*, 30.07.2022.) Izklaidējošās rīta programmas vadītāja vēlas ar grupas *Citi zēni* dziesmu iepriecināt kolēģi dzimšanas dienā: «Pēc *Liekas štukas* — *Limuzīns uz krīta*. Viņš būtu ļoti priecīgs.» (*Radio SWH*, 30.08.2022.) Pasākumā mūziķis joko par grupas solistes apģērba iespējamo cenu: «Tikai štuka deviņsimt.» (LL,⁷ 28.08.2022.)

Truba

Šajā rakstā aplūkota viena no šī vārda nozīmēm 'telefons', kura izmantota mobilo sakaru uzņēmuma *Bite* reklāmā, kas adresēta skolēniem:

«Jaunas trubas kārtīgam skolas sākumam.» (2022. gada augustā.) Padomju okupācijas laikā un 20. gadsimta 90. gados, kamēr vēl bija izplatīti stacionārie telefona aparāti, kuru klausuli vajadzēja pacelt vai nolikt, krievu valodas aizguvumu lietoja tikai šīs telefona daļas apzīmēšanai.

To atceras arī tvitera lietotājs, atbildot uz jautājumiem, «kā jums patik mobilo telefonu saukt par trubu?» un «vai ir jaunieši, kas tā saka?» (Linda Lauze, *Twitter*, 16.08.2022.): «Tas īstenībā ir no jau pasena krievu žargona pad. laikos, tad, runājot par parastajiem telefoniem, nereti varēja dzirdēt, piemēram, «pacel trubu!». Tiešais tulkojums no krievu val. No man pazīstamiem jauniešiem šodien «trubu» neesmu dzirdējis, bet, kas zina, varbūt kāds lieto.» (Jānis Goldbergs, *Twitter*, 17.08.2022.)

Reti kuram truba asociējas ar jaunu un modernu mobilo telefonu.

Var pievienoties pārliecībai, kas jau izskanējusi žurnāla *Domuzīme* lappusēs: «Brīvi, radoši un stilīgi patiesi ir iespējams izteikties, runu nepārsātinot ar, piemēram, aizguvumiem.»⁸ Un varbūt ir vērts arī pārdomāt, vai ikdienas saziņā un vēl jo vairāk publiskajā telpā ir nepieciešami krievu slenga vārdi.⁹ Varbūt vērts ielūkoties mūsu pašu valodas bagātajos ekspresīvās izteiksmes līdzekļos. ■

¹ Skat.: <https://twitter.com/LindaLauzeL/status/1515067122170347533>

² M. Baltiņš, I. Druviete. *Ceļavējš cilvēku ciltij: Valoda sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2017. 147. lpp.

³ O. Bušs, V. Ernstsone. *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga: Norden AB, 2006.

⁴ *Tēzauris* [tiešsaiste]. Vārdnīcu sastādījis A. Spektors. Izdošanas vieta: LU MII Mākslīgā intelekta laboratorija, 2009–2022, skatīts 2022. gada 30. augustā. Pieejams: www.tezaurus.lv

⁵ Skat.: <https://twitter.com/LindaLauzeL/status/1560146995871973380>

⁶ Skat.: *Muzikālā banka. Citi Zēni un «Lieka štuka»*. LR 2, LSM.lv, 2022. gada 28. jūnijā, skatīts 2022. gada 30. augustā. Pieejams: <https://lr2.lsm.lv/lv/raksts/muzikala-banka/citi-zeni-un-lieka-stuka.a16264/>

⁷ Raksta autores mutvārdu piemēru kartotēka.

⁸ J. Vādons. *Multilingvisma paradoksi un latviešu valoda. Kādu nākotni tai vēlamies, un kurā virzienā ved notiekošais? Domuzīme*, 2022, nr. 1. 56. lpp.

⁹ Raksts sagatavots ar valsts pētījumu programmas *Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai* projekta *Mūsdienu latviešu valodas lietojums un attīstība* (Nr. VPP-LETONIKA-2022/1-0001) atbalstu.

Piezīmes

No 1916. gada 14. novembra

■ Pirmā pasaules kara laikā liela daļa latviešu rakstnieku un mākslinieku piedzīvoja bēgļu likteni, brīvprātīgi vai mobilizācijas rezultātā nonāca armijas rindās. Par karavīru kļuva arī rakstnieks Jānis Akuraters (1876—1937).

1916. gada 16. novembrī viņa draugs dzejnieks Kārlis Krūza (1884—1960) atzīmēja savā dienasgrāmatā: «*Jaunākās Ziņās* rakstīts, ka Akuraters un Ubāns iestājušies latviešu bataljonā, bet blakus šausmīga ziņa, ka Verhārenu vilciens sabraucis. Ap pulksten pusvienpadsmitiem pie manis birojā ienāca Virza, Ubāns un Akuraters. Stādījās priekšā kā latviešu strēlnieki.»¹

Pirms Ziemassvētkiem strēlniekos iestājās arī Kārlis Skalbe (1979—1945). 1916. gada nogalē kopā strēlnieku vienībā bija dzejnieki Jānis Akuraters, Kārlis Skalbe, Edvarts Virza (1883—1940), jaunie gleznotāji Valdemārs Tone (1892—1958) un Konrāds Ubāns (1893—1981) un skulptors Kārlis Johansons (1890—1929). Viņus nesūta uz pirmajām kaujas pozīcijām, viņu uzdevumi ir būt par kara korespondentiem, hronistiem, vezumniekiem, dažkārt jāizpilda sanitāra pienākumi. Māksliniekiem jāvāc materiāli topošajam Kara muzejam. Jānis Akuraters ir rakstījis dienasgrāmatas ne gluži visu dzīvi kā draugs Kārlis Krūza, bet laiku pa laikam gan. Līdz mūsu dienām dažas no tām ir saglabājušās un tagad atrodas Rakstniecības un mūzikas muzejā. Senākā aptver laiku no 1916. gada 14. novembra līdz 1917. gada 31. janvārim (Jāņa Akuratera kolekcija, šifrs J.Ak. R 10/2, inv. nr. 372598). Iespējams, ka dienasgrāmata tika rakstīta ar mērķi piefiksētos faktus vēlāk izmantot kādu publicēšanai paredzētu darbu sagatavošanā, tāpēc tā ietver gan īsas ikdienas piezīmes par notikušo, gan, it kā pārdomājot vēlreiz, izvērstākus iepriekšējo dienu aprakstus, kas droši vien tapuši mazliet vēlāk.

*Allons enfants de la Patrie
Le jour de gloire est arrivé!*²

*Der dem Tod ins Angesicht schauen kann
Der Soldat allein ist der freie Mann.*

Schiller³

Labāk mani karā kāva,
Ne pirti palāvē,
Māsiņai liela slava:
Karā kauts bāleliņš.

Latv. daiņa

14. novembrī, 1916.

Iebraucu Rīgā no Pēterpils un Organizācijas komitejā tiku uzņemts Latviešu strēlnieku pulkos, ierakstīts II brigādes štābā kā brīvprātīgais.

18. nov.

Biju štābā un Zemgales pulkā un atbraucu Rīgā 19. nov. Iepazinos ar pulk. V.⁴ Tas ir brīnišķīgs raksturs. (..)

23. nov.

Pārrunājot par kara kronikas rakstīšanu, komandieris A.⁵ izteicās: Latviešu pulku vēsture ir jāraksta tā, ka katrs saimnieks vēlāk to var lasīt svētdienas rītā savai saimei priekšā...

Šodien tieku ierakstīts kā brīvprātīgais II Latviešu brigādes štābā. Pēc 2 dienām jāierodas dienestā.

24. nov.

Bijām 5 dzejnieki kopā pie Skalbes Ģertrūdes ielā nr. 69/71 — es, Bārda, Skalbe, Krūza, Virza. Tika runāts daudz par tautas nākotni un par pilsonību, kura tagad zaudē savas pozīcijas. Visi esam ligsmi un droši.

25. nov.

Ierodos savā vietā II brigādes štābā. Tā kā nava vēl mundiera un dzīvokļa, palieku štāba ofieru telpās. Neērts stāvoklis.

26. nov.

VII Bauskas pulka svētki. Biju uz parādes mežā, kur 2 pulki nostājušies. Vingri soli un pazīstamas sejas — kā sen redzētas. Lūgšana, dziesmas, mūzika vakarā pulka svētkos. Atkal stāvoklis neērts — jo visur tikai uniformās, bet es savos vecos svārkos. Velns lai rauj tādu dzīvi! (..)

27. nov.

Stāvoklis — urā! Šodien es izjutu visas tās lieliskās kara sajūtas. Pusdienu nedeļa, un vakarā jāsēž tumšā istabā. Lūk, rakstnieka stāvoklis frontes rajonā. Bet lieta nokārtojās, un štāba priekšnieks vēlāk teica, ka strēlniekiem bieži vien vajagot pašiem ņemt un gādāt par sevi. Tātad — kautrību un pieklājību, un stilu nost. Lai dzīvo frivola brutalitāte. (..)

29. nov.

Pirmā biroja sapulce. Tieku komandēts uz Pēterpili un Maskavu pēc ziemas svētku dāvanām.⁶

1. dec. Izbraucu uz Pēterpili.

2. dec. Pēterpili pie Reitera un Zāliša.⁷

3. dec. Pēterpili pie Gulbja, Goldmaņa, Bērziņa, Grosvalda.⁸

4. dec. Trofeju lietā sapulce. Kara muzejs.⁹

5. dec. Maskavā — strēlnieku dāvanu lietā.

9. dec.

Sapulcē Dāmu komitejā, kur dāmas ar saviem

Rakstnieks Jānis Akuraters latviešu strēlnieku formas tērpā Pirmā pasaules kara laikā. 1917. gads. Foto — Mārtiņš Lapiņš, Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums

skatiem mani dūra niknāk, kā vācieši var durt ar štikiem. Es vēl savā garā mūžā neesmu redzējis tik iedomīgas un patmīlīgas dāmas un arī tik nesmalkjūtīgas publikas priekšā. Lai Dieva rokā! Ir laime, ka nava ar viņām jāsatiekas biežāk. (..)

18. dec. Rīgā. Atkal nenoteiktība un nekādas skaidribas.

21. dec.

Ceļā uz kara lauku. Jauna pasaule. Lielais posts redzams visā plašumā, un pasaulei gan vajaga citādi izskatīties, ja tāda būvēšana notiek.

23. dec.

Nu tik redzu lielo nebrīvību, ko dod zaldāta stāvoklis. Tas ir grūts pārbaudījums. Patiesība atveras visā kailumā.

24. dec.

Ir svētku priekšvakars. Bet no svētkiem pašiem man gribētos bēgt prom. Kauja ir sākusies. Un pulksten 12 naktī izbraucu kopā ar gleznotājiem un rakstniekiem Skalbi un Virzu uz kara lauka. Nakti pavadīju Pūpes stacijā uz kailas grīdas blakus krievu strādniekiem. No rīta ar sanitāru automobiļiem braucām uz Annas muižu pie Babītes ezera. No turienes kājām uz kaujas lauku.

25. dec.

Esmu kaujas laukā Tireļa purvā un izpildīju arī pāra stundas savu pienākumu, dežurēdams sarga vietā ar flinti ceļos, kuri ved no kaujas līnijas uz pārsienamiem punktiem. Te guļ cilvēki un zirgi — pēdējie man liekas vairāk nožēlojami... Te man saka arī, ka Voldis Lasmanis¹⁰ kritis kaujā... Viņš to paredzēja.

Nakti guļu zemes būdā pie strēlniekiem un salstu uz zemes. Dūmi kož acis, un visa miesa dreb. Bet arī dimd un plīst lielgabalu lādiņi. Tie ir Ziemas svētki...

26. dec.

No rīta dodamies atpakaļ uz Rīgu pa ceļu, kuru apšauda ar šrapneliem. Es saucu, un mūsu rinda (dzejnieki un mākslinieki) noliecas pie zemes. Dūņas šļakst augstu no purva gaisā. Uz Rīgu aizbraucam ar krievu vezumniekiem. Milzīgs nogurums rauj pie zemes. V.¹¹ ir klībs — laikam jau reimatismu dabūjis.

22. dec., 1916

Pirmā diena.

No Rīgas ar vilcienu mēs nobraucam līdz Dubultiem. Zemgales pulka kapelmeistars V.¹² mums ir par ceļa vadoni. Gaiss skaidris un viegli sprigstošs, lauki un meži pilni balta miera. Liekas, ka nekas nedrīkstētu traucēt ziemas burvību.

Bet pa ceļu nāk pretī karavanes ar vezumiem. Zaldātu patruļas stāv pie tiltiem, un retumis atskan pa šāvienam spalgā gaisā kā priekšsignāli kam lielākam.

Pāri L. upei un B. ezeram pa slaidu jaunu tiltu vairāk verstis... Un tad pirmā grupa zaldātu — stāv ap kūpošu katlu sniegā un turpat apēdušies bauda savu pusdienu. Nelielas zemes būdas kūp ceļmalā, un malka tiek skaldīta no zaļiem kokiem. Un jo tālāk, jo vairāk atgādina viss rīta zemju tautu nometni. (..) Drāšu žogu riņķi žņaudz lielos likumos lauku, pār kuru neviens žogs nav stāvējis līdz šim.

Pretī mums nāk stepju tautu pulciņi, un izliekas, ka mēs jau pārcēlušies uz nebijušu svešu zemi. Lēni un gurdi kā mierīgas govīs nāk un iet Mongolijas saulē augušie dzeltenie rītzemes dēli. Laikam viņiem ir kāda lieliska gara īpatnība vai miesas spēks, vai izturība, jo citādi tie nebūtu tagad te.

Gints Apals

Varas dalīšana trimdā

Diplomātu un sabiedrisko darbinieku dilemmas pēckara pasaulē bija atšķirīgas

Gints Apals, Dr. hist., ir vēsturnieks un diplomāts. Akadēmisko grādu ieguvis 1994. gadā LU Latvijas vēstures institūtā. Publicējis pētījumus par jaunlatviešu kustību un citiem 19.—20. gadsimta vēstures jautājumiem, kā arī starptautisko politiku.

Mūsdienā priekšstatu par padomju okupācijas gadiem ietver divas paralēlas dimensijas — notikumus okupētajā Latvijā un norises ārzemēs jeb trimdā. Trimdas jēdziens atspoguļo cilvēku attiecības ar zaudēto dzimteni, un tas ilgstoši bija pamats latviešu pašidentifikācijai svešā vidē. Trimdā realitāte saplūst ar neskaidriem, idealizētiem priekšstatiem par pagātni, kas varētu reiz atgriezties, ja paši trimdinieki glabās uzticību kopienas vērtībām. Tāpēc daudziem trimda joprojām var šķist cēlas traģiskas un upurēšanās piepildīts stāvoklis.

Taču vēsturiskās pieredzes izpratnei nepieciešams trimdu vērtēt arī kritiski, kā to ir darījuši paši trimdinieki, piemēram, Uldis Ģermanis savās apcerēs un esejās.

Tāpēc aplūkošu latviešu trimdas politiskās aktivitātes no 1945. līdz 1972. gadam, kad Latvijas diplomātu un trimdas organizāciju saskarē veidojās jauns politikas saturs.

Par trimdu latviešu prese ārzemēs visbiežāk rakstīja 20. gadsimta 50. gadu pirmajā pusē, kad zuda cerības uz drīzu Latvijas atbrīvošanu, un 80.—90. gadu mijā, kad politiskās pārmaiņas izvirzīja jautājumu par attiecībām ar dzimteni. Priekšstats par trimdu vienmēr ietvēra ideju par atgriešanos, un tā saglabājās neatkarīgi no cilvēku patiesajiem nodomiem un iespējām. Tāds skatījums nostiprinājās līdz ar valsts neatkarības atjaunošanu.

Trimda kā Latvijas politika

Latviešu trimdas sabiedrība nebija homogēna. Pēc atpaušanās no zaudētā un pēc pirmās iedzīvošanās fāzes svešās zemēs dažādas trimdinieku grupas sāka cīnīties par varu un tiesībām pārstāvēt trimdas kopienu, okupēto dzimteni, valsti un tautu. Politisko darbu sākotnēji uzņēmās tie, kas savu leģitimitāti balstīja agrākajās Latvijas valsts

institūcijās, partijās un militārajās struktūrās. Šeit robežšķirtne bija nevis 1940. gada padomju okupācija, bet atšķirtība no dzimtenes, kas radās 1944.—1945. gadā. Jau bēgļu nometnēs Vācijā veidojās noslēgtas trimdas kopienas, kas uzturēja agrākos priekšstatus par Latviju gan politiski, gan kultūras un izglītības jomā. Cilvēku rīcību noteica agrākā identitāte, mijiedarbība ar jauno vidi bija maza. Tas izpaudās arī Latvijas pārstāvniecības struktūru darbībā pirmajos pēckara gados.

Līdz 1945. gada septembrim Vācijā turpināja darboties Latvijas Nacionālā komiteja. Tā bija saistīta ar nacistu okupācijas laikā radīto Zemes pašpārvaldi un mēģinājumu 1945. gada maijā Liepājā izveidot Latvijas Tautas padomi un iecelt Pagaidu valdību leģiona pulkveža Roberta Oša vadībā. Pēc padomju okupācijas režīma atgriešanās Latvijā darbu ārzemēs atjaunoja Latvijas Centrālā padome. Tikai 1948. gadā radās plašāka struktūra — Latviešu nacionālā padome, kas pārstāvēja Latvijas intereses ANO konferencēs Parīzē un Eiropas Padomes sanāksmēs Strasbūrā. Tajā dominēja trīs apvienības — Latvijas Centrālā padome, Latviešu centrālā padome Vācijā un *Daugavas Vanagi*.¹

Politiski šīs apvienības bija saistītas ar dažādiem sabiedrības slāņiem. Latvijas Centrālo padomi radīja politiķi, kas centās sevi pozicionēt kā Latvijas valsts varas turpinātājus, atsaucoties uz pēdējo Saeimas vēlēšanu rezultātiem un 1922. gada Satversmi. Latviešu centrālā padome Vācijā izveidojās 1945. gadā un pārstāvēja latviešu bēgļu Rietumeiropā. Tajā izvirzījās autoritārā režīma un vācu okupācijas laika politiķi, savukārt *Daugavas Vanagi* apvienoja leģionārus un viņu militāros līderus. Lai gan organizācija tika dibināta kā «karā cietušo latviešu un viņu ģimenes locekļu kulturālās un saimnieciskās aprūpes biedrība», tā izvirzīja politiskus mērķus un sākotnēji uzskatīja sevi par militāru rezervi Latvijas atbrīvošanai jauna kara gadījumā.

Trimdas grupu attiecības ietekmēja Latvijā iegūtā pieredze un neatrisinātās pretrunas. Latvijas Centrālā padome nespēja nodrošināt latviešu bēgļu pašidentifikāciju ar Latvijas parlamenta politiķiem vai Satversmi. Kļuva nepieciešami jauni politiskās pārstāvniecības mehānismi. Taču Latviešu nacionālā padome kā kopēja struktūra varēja darboties tikai Eiropā, un pēc bēgļu izceļošanas uz citām pasaules daļām kopš 1949. gada tā zaudēja nozīmi.

Trimdas kopiena strukturāli atšķīrās no pirmskara Latvijas sabiedrības. No 100 000 cilvēku, kas dzīvoja bēgļu nometnēs Vācijā, strādnieki bija tikai 3%, 15% bija zemnieki, bet 82% — dažādu veidu ierēdņi, virsnieki, policisti un inteliģence. Sociāldemokrāts Bruno Kalniņš par to rakstīja: «politiskā ziņā šo aprindu lielais vairums bija Ulmaņa diktatūras piekritēji un vācu okupācijas iestāžu darbinieki, (..) mantīgās šķiras un Ulmaņa režīma piekritēju lielais vairums devās bēgļu gaitās, kamēr strādnieki, jaunsaimnieki un demo-

50. gados Rietumu pasaules smaguma centrs bija pārvietojies uz ASV, attiecības ar PSRS kļuvas naidīgas

krātiskās inteliģences vairums palika dzimtenē.»² Kopainu nemainīja tas, ka leģionāru vidē bija citas proporcijas.

Sūtņu autoritārisms

Ārpus minētajām organizācijām Londonā darbojās sūtņi Kārlis Zariņš (1879—1963), kurš atsaucās uz Latvijas *de iure* statusu starptautiskajās tiesībās, Valsts prezidenta Alberta Kvieša un valdības piešķirtajam ārkārtējam pilnvarām.

Šis jautājums bija būtisks valsts tiesiskās pēctecības kontekstā. Latvijas sūtņu un politiķu konference 1946. gada 23. maijā Ženēvā pieņēma rezolūciju: «Latvijas Centrālā padome, kas reprezentē pēdējās likumīgi ievēlētās Saeimas vairākumu un kas vācu okupācijas laikā noorganizēja un vadīja pretestības kustību Latvijā, savā darbībā cieši sadarbojas ar Latvijas sūtņiem.»³ Tomēr jau trīs dienas vēlāk, 26. maijā, Kārlis Zariņš, Oļģerds Grosvalds un Jūlijs Feldmans parakstīja vienošanos, ka ārkārtējās pilnvaras «uzskatāmas par Latvijas valsts suverēnās varas idejas turpinājumu». «Sūtņi sadarbojas (..) ar visām latviešu patriotiskajām organizācijām un sabiedriskiem un nacionālās kustības darbiniekiem kā dzimtenē, tā trimdā.» Šo vienošanos neparakstīja Latvijas sūtņi Edgars Krieviņš un Vilis Šūmanis, kas arī piedalījās Ženēvas konferencē.

Jautājums par Latvijas valsts interešu pārstāvniecību bija aktuāls arī turpmāk. 1950. gada apspriedē ar vairākiem politiķiem Londonā Kārlis Zariņš sniedza kategorisku deklarāciju: «Saeimas darbība tikusi pārtraukta 1934. gadā; pēc tam iestājās jauns posms, kuru visas pasaules valstis ir atzinušas. (..) Kamēr Rietumu demokrātijas atzīst 1934. gada režīma ieceltos sūtņus un nav viņu atzīta neviena cita eksila valdība, sūtņi Zariņš atzīta savu darbību uz Latvijas valdības 1940. gada 17. maija ārkārtējo pilnvaru pamata. (..) Jautājums par 1922. gada Satversmes spēkā esamību vai neesamību trimdā nav aktuāls.»

Tomēr Kārļa Zariņa nostāju nevar piedēvēt visiem Latvijas diplomātiem ārzemēs. Attieksme pret valdības 1940. gadā piešķirtajām ārkārtējām pilnvarām bija dažāda. Miķelis Valters apšaubīja šī dokumenta juridisko nozīmi un uzskatīja pilnvaras par neesošām, tāpat kā Kārļa Ulmaņa režīmu par nelikumīgu «iekšējo okupāciju». Bet Vilis Šūmanis jau 1946. gadā rakstīja Zariņam par «vajadzību atjaunot tautas pārstāvniecību un valsts aparāta virsvadību».

To veidotu piecas delegātu grupas: bijušo Saeimas frakciju pārstāvji, bēgļu vispārējās vēlēšanās izvirzītās centrālās organizācijas, baznīcas, augstskolu, tiesu un Sarkanā Krusta pārstāvji, pretošanās kustības un karavīru organizāciju pārstāvji, bijušo Latvijas valdību locekļi. Vienlaikus Šūmanis norādīja uz sūtņa Zariņa pilnvaru nepietiekamo leģitimitāti: «Katrā sarunā ar ārzemniekiem un arī mūsu bēgļiem (..) ļaudis vaicā, vai un kur mums esot eksilvaldība. (..) Gādājiet par to, lai

Jums uzticētās pilnvaras neieietu Latvijas vēsturē ar iemidzināšanas zāļu slavu.»

Tāda tautas pārstāvniecība nekad neizveidojās. To noteica latviešu bēgļu izklišana pasaulē, arī sūtņa Zariņa enerģiskā pretestība pārstāvniecības izveidei. Lai gan privātā sarakstē viņš atzina, ka ārkārtējo pilnvaru atzīšana ir tīri politisks lēmums, kas atkarīgs no ASV un Lielbritānijas labās gribas, autoritārajam režīmam lojālajās aprindās nostiprinājās priekšstats, ka tieši tās nodrošina valsts kontinuitāti.

Lielvalstu interešu imperatīvs

Kārļa Zariņa nostāju pamatoja lietišķa izpratne par Lielbritānijas un ASV attieksmi pret Baltijas valstu jautājumu starptautiskajās attiecībās pēc Otrā pasaules kara. To apstiprina Zariņa 1956. gada vēstulē Arnoldam Spekkem paustā atziņa, ka britu Ārlietu ministrija «vairākkārt ir teikusi, [ka] 15. maija notikums bija viens politisks akts, ko (..) latvju tauta ar labpatiku uzņēmusi. Pie šīs atzīšanas angļi paliekot. Neesot viņiem nekādas vajadzības pētīt mūsu Satversmes pantus. (..) Par Satversmi un Prezidentu diskutēsim, kad atgriezīsimies dzimtenē».

Tomēr 50. gados starptautiskā situācija bija radikāli mainījusies. Rietumu pasaules smaguma centrs bija pārvietojies uz ASV, attiecības ar PSRS kļuvas naidīgas, bet attieksme pret Austrumeiropas bēgļu politiskajām aktivitātēm — labvēlīga.

Sūtņa nostāju ietekmēja arī vēlēšanās palikt ārpus trimdas organizāciju kontroles. Tādas prasības pauda, piemēram, Latvijas Centrālās padomes prezidija loceklis Ādolfs Šilde: «No mūsu diplomātiem var vairāk prasīt. Ar konvencionālo diplomātiju nepietiek, (..) brīvajā pasaulē atrodas ap 20 labi atalgoti sūtņniecību darbinieki, kas dara maz.»⁴ Tomēr Kārļa Zariņa nostāja nemainījās, sūtņi konsekventi atteicās atzīt trimdas organizāciju lomu tautas un valsts starptautiskajā pārstāvniecībā.

Tādas organizācijas strauji veidojās 50. gados, joprojām pamatojot savu leģitimitāti ar to līderu pirmskara vai kara laika statusu. To nozīmi noteica ASV valdības centieni izmantot Austrumeiropas trimdas politiķus savas ārpolitikas sekmēšanai, Aukstajā karā pārejot no prezidenta Harija Trumena īstenotās komunisma ierobežošanas politikas uz prezidenta Dvaita Eizenhauera izsludināto atbrīvošanas politiku. Par starptautiski nozīmīgu antikomunisma centru kļuva Apspiesto Eiropas tautu asambleja (*Assembly of Captive European Nations, ACEN*), kas sevi pozicionēja kā alternatīvu ANO. Organizāciju veidoja Albānijas, Bulgārijas, Čehoslovākijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas, Rumānijas un Ungārijas eksilpolitiķi, tā darbojās no 1954. līdz 1972. gadam ASV un Rietumeiropā.

Savukārt 1951. gadā Ņujorkā dibinātā Komiteja Latvijas brīvībai (KLB) darbojās Brīvās Eiropas komitejas (*National Committee for a Free Europe, vē-*

Toms Ķikuts

Latvieši Ukrainā

Pirms vairāk nekā 100 gadiem daudzi ukraiņu zemē meklēja patvērumu no kara posta

Toms Ķikuts ir vēsturnieks (*Dr. hist.*), LNVM direktora vietnieks zinātniskajā darbā. Vairāku izstāžu, krājumu *Latvijas valsts dibinātāji*, *Varas Latvijā*, *Valsts pirms valsts, 1896. Latviešu etnogrāfiskā izstāde*, *Latvieši PSRS varas virsotnēs rakstu un LNVM Rakstu izdevumu līdzautors. Pētniecības interešu lokā sociālā modernizācija un migrācija 19. gadsimtā, latvieši ārpus Latvijas.*

Jēkabsons izdevumā *Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920*. Viņaprāt, kopējā aplēse par latviešu skaitu Krievijas armijā jāpalielina pat līdz 350 000–400 000, bet 70 000 no Latvijas teritorijas gājuši bojā. Bēgļu un evakuēto Latvijas iedzīvotāju kopskaita aplēsi jaunākajā rakstā aicināts nedaudz samazināt, taču kopējais skaits tik un tā ir milzīgs – ap 680 000. «Būšana karā», «būšana par bēgļi» bija sociālā realitāte, kas ietekmēja veselās paaudzes dzīvi, lika zaudēt sociālo statusu, pārticību, mainīt profesiju un dzīvesveidu. Kara bilances aplēse skaitļos dod nepārprotamu un pārliecinošu laikmeta mērauklu, taču šo sociālo ietekmju izvērtējums ir daudz sarežģītāks, un tās patiesībā ir analizētas diezgan fragmentāri.

Migrāciju Pirmā pasaules kara laikā veidoja mobilizācija (un ar to saistītā simtiem tūkstošu cilvēku pārvietošana), evakuācija (Baltijas rūpniecība, iestāžu, skolu u. c. pārvešana uz Iekškrīeviju 1915.–1917. gadā), noteiktu iedzīvotāju grupu izsūtīšana (vācieši, ebreji) un došanās bēgļu gaitās, tuvojoties fronte – mājas pameta brīvprātīgi vai piespiedu kārtā. Visu šo grupu piederīgie no Latvijas nonāca arī Ukrainā, kur daļa latviešu – galvenokārt dažādu nozaru profesionāļi – bija apmetušies uz dzīvi vēl pirms kara sākuma.

Tā kā Ukrainā nebija latviešu zemnieku ciemu, kādi kopš 19. gadsimta 50. gadiem bija izveidojušies daudzviet Krievijā un Baltkrīevijā, vairākums latviešu Ukrainā Pirmā pasaules kara gados dzīvoja lielākās un mazākās pilsētās.

Daudzi atgriezās mājās pēc pirmās izdevības 1917.–1918. gadā (arī no Ukrainas), vēl aptuveni 200 000 – 20. gadu pirmajā pusē. Aptuēram tikpat latviešu palika dzīvot PSRS. Dramatiskais kopsavilkums par 1914.–1920. gadu – 27% zaudētu Latvijas iedzīvotāju.

Evakuētie

Vairums latviešu Ukrainā nonāca līdz ar evakuētajiem uzņēmumiem. Tādā ceļā par vienu no nozīmīgākajiem latviešu centriem kļuva Harkiva, uz kuru evakuēja vēlākās VEF priekšteces – Vispārējās elektrības kompānijas (AEG, bij. *Union*) – iekārtas un aptuveni 2500–3000 strādnieku. Pirmā pasaules kara noslēgumā Harkivā kopumā atradās līdz pat 20 000 evakuēto, kā arī latviešu bēgļu un viņu ģimenes locekļi. Jekaterinoslavā (Dņipro) – līdz 8000, mazākās Donbasa pilsētās – ap 3000 strādnieku un līdz 2000 bēgļu no Latvijas, vēl pāris tūkstoši Aleksandrovskā (Zaporizžā), arī Odesā, Kijivā un citur.

Rīga kopš 1914. gada rudens tika burtiski iztīrīta no visa, kas kādreiz bija apliecinājis pilsētas straujo industrializāciju un modernizāciju. Šādas politikas īstenošana sākās drīz pēc kara sākuma – vispirms šauri un mērķēti, pēc tam visaptveroši.

Jau neilgi pēc kara sākuma – 1914. gada 8. augustā – Krievijas armijas ģenerālis Bolotovs pavēlēja konfiscēt Vācijas un Austrijas pavalst-

Dienvīdkrievijas un Ukrainas latviešu bēgļu konferences delegātu grupa Rostovā pie Donas. 1919. gada 12. augusts. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

niekiem Rīgā visas automašīnas un motociklus (pirmajā vilnī Krievijas armijai izdevās tikt pie 190 rīdzinieku automašīnām un 64 motocikliem). Pasliktinoties frontes situācijai, sākās visu uzņēmumu un iekārtu evakuācija, detalizētās pavēles bija ietvertas jebkādas rūpnieciskās iekārtas un norādīts, kas ar tām jādarā.

1915. gada 18. augustā Rīgas rūpniecības evakuācijas komisijas vadītājs ģenerālmajors Anatolijs Zaļubovskis pavēlēja Volfšmita liķieru fabrikai izvest alkohola destilācijas aparātus un brāģu izliet kanalizācijā. Nākamajā dienā sekoja pavēle Riharda Poles fabrikā Ganību dambī noņemt celtņi, palikušās virpas un citas mašīnas, tam tika dots 3–7 dienu termiņš, un šo rīkojumu attiecināja uz visu citu Rīgas uzņēmumu virpām utt. Evakuētas tika arī pārvaldes, izglītības un citas iestādes. 1917. gadā uz Hersonu tika evakuēts Jurjevas (Tērbatas) skolotāju institūts, kura audzēkņu vidū bija arī latvieši. Evakuēto uzņēmumu un iestāžu darbiniekiem bija tikai divas izvēles: doties līdzī savam uzņēmumam, iestādei vai skolai vai arī to pamest.

Uz Ukrainu evakuētie uzņēmumi galvenokārt tika izvietoti jau tolaik vairāk industrializētajos austrumos. Bez Vispārējās elektrības kompānijas Ukrainā nonāca Jesena porcelāna fabrika, Mantela fabrika, Tilava drāšu fabrika, *Stella*, *Siriuss* u. c. Normāla šo uzņēmumu reevakuācija nekad nenotika. To, kas nebija izpostīts Pilsoņu karā, Latvijai, neraugoties uz miera noslēgšanu ar Pa-

domju Krieviju 1920. gadā un diplomātikajām sarunām ar Padomju Ukrainu, bija gandrīz neiespējami atgūt.

Vispārējā elektrības kompānija palika Harkivā un kļuva par vienu no padomju industrijas balstiem. Arī visi evakuētie tās strādnieki neatgriezās Latvijā. 1927. gadā no 5138 fabrikas strādniekiem 314 bija latvieši.

Uz Harkivu 1915. gada rudenī no Rīgas izveda arī Krišjāņa Ķergalvja būvmateriālu izgatavošanas darbnīcas un ķieģeļnīcu. 20. gadu sākumā Ķergalvja būvfirmas pārstāvji nesekmīgi centās atgūt vismaz daļu Ukrainā palikušā inventāra.

Pēc lielākās latviešu daļas reevakuācijas uz Latviju Harkivā turpināja darboties latviešu klubs *Darbs*. Tāpat kā citas latviešu organizācijas, to slēdza 1937.–1938. gadā, un viens no pirmajiem Harkivā arestētajiem Staļina «Latviešu operācija» 1937. gada 4. decembrī bija *Darba* vadītājs Kārlis Rozentāls, kuru nošāva pilsētas cietumā 1938. gada 15. februārī.

Uz Slovjansku Ukrainas austrumos 1915. gadā evakuēja J. K. Jesena Porcelāna fabriku. Tur jau pirms kara atradās viena no Jesenu porcelāna rūpniecībām. 1921. gadā brāļu Jesenu pilnvarotais Jānis Lukstiņš Latvijas diplomātiem lūdza palīdzību, lai padomju varas nacionalizēto rūpniecību varētu reevakuēt vai pārdot Ukrainai. Tas, protams, izrādījās nereāli. Līdzīgi notika ar brāļu Popovu tabakas fabriku, ko no Rīgas 1915. gadā evakuēja uz Nižinu Černihivas guberņā. Padom-

Jekaterinoslavas (Dnipro) latviešu bēgļu bērnu skola. 1915.—1917. gads. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

1915. gadā Harkivas žandarmērija satraucās, ka nav latviešu valodu zinoša kārtībnieka

ju vara to nacionalizēja un pārveidoja par valsts tabakas fabriku.

Bēgļi un pirmskara kopienas

Bēgļi no Latvijas, t. i., tie, kuri nedevēs līdzīdam uzņēmumam vai iestādei, varēja brīvāk izvēlēties savu galamērķi, cik nu varas iestāžu rīkojumi pieļāva. Pilsētnieki parasti centās atrast dzīvesvietu lielākās vai mazākās pilsētās, turpretī laucinieki ar lielākām ģimenēm meklēja dzīvesvietu laukos, tajā skaitā jau pirms kara nodibinātajos latviešu zemnieku ciemos no Pleskavas līdz pat Sibīrijai. Liela nozīme bija personiskajiem kontaktiem ar radiem, bijušajiem kaimiņiem, paziņām. Tādā ceļā daļa bēgļu pievienojās arī evakuēto fabriku strādniekiem vai nu uzreiz 1915.—1916. gadā, vai arī vēlāk.

Kā savās atmiņās par bēgļu gaitām Urālos raksta Vilis Anviesulis, «no brāļa Kārļa saņēmu vēstuli no Urāliem, kur viņš bija aizbraucis ar savu viņu cirtēju nodaļu, kura tika atšķirta no *Salamandras* fabrikas, kas atradās Samarā pēc izvākšanās no Rīgas, bet viņu cirtēju nodaļa, kurā brālis bija meistars, tika pārvesta uz Miasas pilsētu Urālos». Vilis devās uz Urāliem, ceļā gūstot neapskauzamu pieredzi, un daži kara pārlaišanas mēneši izstiepās vairāku gadu garumā.

Latviešu bēgļu — to, kuri paši bēga no piefrontes joslas vai okupētajām Latvijas teritorijām — Ukrainā nebija daudz, un par iemeslu tam bija attālums un salīdzinoši nelielas vēsturiskās latviešu kopienas. Pat lielākajās Ukrainas pilsētās — Harkivā, Odesā, Kijivā — pirms kara dzīvoja tikai pāris simti latviešu.

Galvenais «pievilkšanas spēks» bēgļiem bija Austrumukraina un arī pārējās Ukrainas daļas,

kur bija nomitināti evakuētie, turklāt bēgļu vidū bija gana daudz izglītotu, kvalificētu speciālistu, kuri industriālajos reģionos varēja atrast darbu.

Gan ar pirmskara latviešu kopienu palīdzību, gan organizējoties pašiem evakuētajiem un bēgļiem, Ukrainā tika izveidotas arī latviešu bēgļu palīdzības organizāciju nodaļas. Tādas pastāvēja ne tikai Harkivā, Kijivā vai Odesā, bet arī Jekaterinoslavā (Dnipro), Luhanskā, Nikolajevā (Mikolajivā), Poltavā, Sevastopolē, Simferopolē un citviet.

Harkivā kopš 1899. gada, Kijivā kopš 1904. gada, bet Odesā kopš 1906. gada jau pastāvēja arī latviešu saviesīgās biedrības, bet mazākajos centros bēgļu palīdzības organizācijas tika uzbūvētas «no nulles». Harkivā kā vienā no lielākajiem latviešu centriem tika atvērta gan Baltijas latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas nodaļa, gan arī bēgļu palīdzības organizācijas *Dzimtene* nodaļa. Starp tās vadītājiem kādu laiku bija Jurjānu Andrejs un arī būvuzņēmējs Krišjānis Ķergalvis. Bēgļu organizācijas gan organizēja palīdzības sniegšanu, gan rīkoja dažādus saviesīgus pasākumus, un vēlāk, 1918.—1919. gadā, Harkivā iznāca arī latviešu laikraksts *Atvase*.

Līdzās bēgļu palīdzības organizācijām un latviešu saviesīgajām biedrībām, kurās iedibinātie kontakti vēlāk kalpoja par pamatu latviešu nacionālajām organizācijām Pilsoņu kara laikā, it īpaši tādos strādnieku centros kā Harkiva, gana spēcīga bija strādnieku organizāciju un pagrīdes sociāldemokrātu ietekme.

Evakuētie strādnieki, it īpaši Harkivā, kur to bija patiešām daudz, žandarmērijai sagādāja zināmas galvassāpes. Sociāldemokrātiskie uzskati un labā organizētība latviešu strādnieku vidū bija

gana labi zināma, un 1915. gadā Harkivas žandarmērija satraucās, ka nav latviešu valodu zinoša kārtībnieka, ko varētu deleģēt būt klāt latviešu organizāciju sapulcēs.

Harkivu par savu dzīvesvietu bija izvēlējušies arī vairāki administratīvi izsūtītie latvieši, to vidū 1915. gadā tur ieradies Arturs Kroders, vēlākais Latvju kareivju nacionālās savienības dibinātājs, arī lielinieks Kārlis Grasis, par revolucionāro darbību apsūdzētais Augusts Lācis, Reinholds Marks un citi.

Zināmākie latviešu lielinieki, kas pēc revolūcijas 1917. gadā Ukrainā sāka publisko darbību, bija Kārlis Baumanis, kurš kara gados Kijivā studēja komercinstitūtā, no 1919. gada arī čekists un sarkanā terora «teorētiķis» Mārtiņš Lācis, viens no pašas pirmās «troikas» dalībniekiem 1918. gadā, un brāļi Mežlauki Harkivā.

Izcelsmes ziņā Mežlauku ģimene bija interesants izņēmums. Tēvs Ivans (Johans) Mežlauks — latīņu valodas skolotājs un ģimnāzijas direktors — bija harkivietis kopš 19. gadsimta beigām, centīgs Harkivas latviešu saviesīgās biedrības biedrs un Jurjānu Andreja draugs. Starp citu, 1920. gadā, galēji bēdīgos apstākļos gaidot evakuāciju uz Latviju, Jurjāns dzīvoja Mežlauka uzceltajā namā Olminska ielā 9, kuru projektējis Harkivas tā laika ievērojamākais arhitekts — latvietis Jūlijs Caune. Harkivā dzimušie Mežlauka dēli savukārt kļuva par aktīviem komunistiem, kuri vēlāk strauji kāpa pa padomju varas karjeras kāpnēm, līdz gāja bojā Staļina terorā. Valērijs Mežlauks 1918. gadā bija viens no islaicīgi pastāvējušās Doneckas-Krivijrihas Republikas līderiem.

Šis pašu padomju lideru vidū dažādi vērtētais veidojums ap Harkivu, Luhansku, Krivijrihu, Dnipro, Hersonu un citām pilsētām ir nosacīts līdzinieks mūsdienu Krievijas mēģinājumiem Austrumukrainā izveidot atsevišķus pseidovalstiskus veidojumus, argumentējot to ar vēsturiski ekonomiskiem argumentiem. Šo islaicīgo veidojumu Donbasā par savu priekšteci 2015. gadā atzina pašpasludinātā Doneckas Tautas Republika.

Varu maiņās

Rietumeiropā 1918. gads iezīmējās ar pozitīvo ziņu par kara beigām, turpretim Eiropas austrumos sākās vēl lielākas nežēlības, sociālā posta un vispārēja haosa periods. Tas tieši skāra arī simtiem tūkstošu latviešu bēgļu, evakuēto, mobilizēto visā bijušās Krievijas impērijas teritorijā.

Ukrainā 1917.—1920. gadā pastāvēja nacionālā Ukrainas Tautas Republika, pēc vācu virzības uz austrumiem 1918. gada sākumā to nomainīja provāciskais t. s. hetmaņa režīms, pēc Vācijas sakāves — neatkarīgas Ukrainas ideālu iemiesoja Direktorāta valdība. Tam pretī — Padomju Ukraina, ģenerāļa Deņikina «balto armija» 1919. gadā, anarhists Nestors Mahno un citi mazāki militāri un politiski veidojumi.

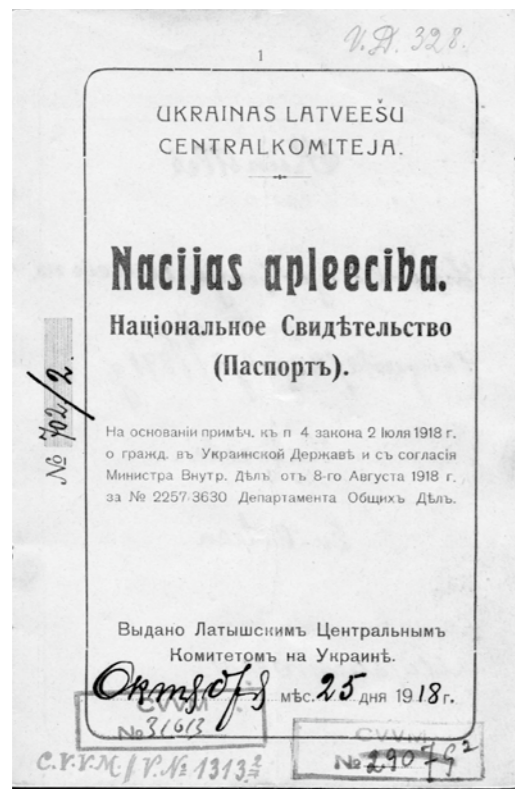
Varu maiņas 1918.—1919. gadā Ukrainā bija ļoti

straujas, un represijas nesa gan lielinieku, gan balto vara. Latviešu organizācijām attiecības bija sarežģītas gandrīz ar visiem režīmiem, varbūt izņemot Ukrainas Tautas Republikas kreisi demokrātisko spārnū. Par provācisko režīmu Ukrainā 1918. gadā Latviešu pagaidu nacionālās padomes pilnvarotais Kristaps Bahmanis no Kijivas rakstīja: «Politiskie spaidi pret latviešiem nav mazāki kā Lielkrievijā. Latviešu kongress nav atļauts, sapulces nevar noturēt, un sapulcēs aizliegts pat lietot latviešu valodu par sarunu valodu. Bēgļu tūkstošiem dzīvo barakās, ciezdami visu trūkumu, uz mājām tos nelaiž (vienīgi vāciešiem ir tiesības brīvi atgriezties).» Lai gan daļai bēgļu izdevās pa dažādiem aplinkus ceļiem atgriezties tobrīd vācu okupētajā Latvijā, vairākums vēl 1919.—1921. gadā bija spiesti palikt Ukrainā.

1919. gadā Ukrainā varas pozīcijas uz laiku atguva lielinieki, kuri atgriešanos pavadīja sarkanais terors un naidīga attieksme pret visām pilsoniskajām organizācijām. Krievu imperiālistus un nacionālistus Ukrainā savukārt raksturoja naidīga attieksme pret latviešiem kā komunistiem un arī ļoti piesardzīgi izteikumi par nāciju pašnoteikšanos. Latvijas Pagaidu valdībai 1919. gada oktobrī Odesas latviešu nacionālās komitejas vadība ziņoja — visas partijas, valdības iestādes un prese «nodarbojas ar latviešu ķengāšanu, uzkrājot viņiem visu vainu par lielniecismu, tāpat arī apsmejojot latviešu patriotiskās jūtas, kuras prasa priekš latviešu tautas pēc pašnoteikšanās tiesībām». «[Deņikina] Brīvprātīgās krievu armijas vadība šē galīgi atsakās atzīt latviešus kā svešas valsts pilsoņus un reizē ar to nepiešķir tiesības, kuras pēc starptautiskiem noteikumiem viņiem piekrīt. Ar izsmieklu tiek sastapts un pavadīts katrs, kas sevi nosauc par brīvās un patstāvīgās Latvijas pilsoni.»

Tūkstošiem latviešu gan brīvprātīgi, gan piespiedu kārtā dienēja gan sarkano, gan balto armijā. Latviešu strēlnieki un brīvprātīgie, t. s. «sarkangvardi», cīnījās sarkano pusē, latviešu virsnieki dienēja arī Ukrainas Tautas Republikas armijā, kur viens no augstākajiem virsniekiem bija vēlākais Latvijas armijas komandieris ģenerālis Pēteris Radziņš. Kapteinis Aleksandrs Kacens 1919. gada decembrī par Deņikina armiju ziņoja: «Krievu brīvprātīgo armijas rindās cīnās ne mazāk par 500 latviešu virsnieku un daudz apakškareivju, kuri ar lielāku prieku kalpotu Latvijas armijā. Latviešu kareivju stāvoklis Brīvprātīgā armijā, kur uz katra soļa dzird tikai ķengāšanos un mūsu ideālu nicināšanu, ir briesmīgs.» Vēlāk gan Kacens latviešu karavīru iespējamo skaitu koriģēja, apgalvojot, ka no Deņikina armijas uz Latviju būtu gatavi doties ap 600 latviešu virsnieku un 2000—3000 apakškareivju. Bez aicinājumiem palīdzēt tiem latviešiem, kuri Ukrainā mobilizēti pretlielnieciskajās armijās, pēc Padomju Krievijas un Latvijas miera līguma noslēgšanas 1920. gadā masveidīgi kļuva arī

Ukrainas Latviešu centrālkomitejas izdotā nācijas apliecība jeb pase. 1918. gada 25. oktobris. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

Alga ļoti maza — ja neēd, tad par to mēnesī var nopirkt 7,5 kastītes zēveļkociņu

strēlnieku un citu Sarkanās armijas mobilizēto lūgumi palīdzēt demobilizēties no dažādām armijas daļām Ukrainā.

Ciņa par latviešu demobilizāciju no dažādām Pilsoņu kara armijām un centieni mobilizāciju pārtraukt, kā arī atgriešanās iespējas dzimtenē bija latviešu organizāciju darbības centrā, taču ar ļoti mainīgiem un drīzāk pieticīgiem panākumiem. Ikvienai varai vajadzēja dzīvo spēku, un atsaukšanās uz Latvijas valsti vai Latvijas bēgļu statusu maz līdzēja. Lai pasargātu latviešu bēgļus no mobilizācijas, Ukrainas Latviešu centrālkomiteja 1918. gadā vēl pirms neatkarīgās Latvijas valsts dibināšanas provāciskās hetmaņa Skoropadska valdības kontrolētajās Ukrainas teritorijās sāka izdot pasēs jeb «nācijas apliecības». Līdzīgi rīkojās arī citas biedrības vai iniciatīvas grupas, tomēr tā nevarēja masveidīgi glābt latviešus.

1919. gada vasarā Jekaterinodaras (Krasnodaras) latvieši mobilizācijas jautājumā iesniedza lūgumrakstu Lielbritānijas militārajai misijai pie Deņikina štāba, bet saņēma atbildi, ka latviešiem nekādi palīdzēt nevar, neesot arī attiecīgu Lielbritānijas valdības instrukciju. Savukārt Deņikina armijas ģenerālis Aleksandrs Lukomskis norādīja, ka latviešu iesniegumu armijas komandieris noraida, jo «autonomija nedod tiesības atteikties no kopējā pienākuma pret valsti». Tātad Latvijas nākotnes tiesību maksimums «baltajā Krievijā» bija autonomija, un latvieši tika aicināti par to cīnīties.

Arī demobilizācija no Sarkanās armijas bija faktiski neiespējama līdz pat Padomju Krievijas

un Latvijas miera noslēgšanai.

Rītdiena — bez garantijām

Politisko varu maiņu un kara laikā Ukrainā 1919.—1921. gadā notiekošais spilgti atspoguļoja individuālos un kolektīvos lūgumrakstos, ko Latvijas diplomātiskie pārstāvji saņēma gan Kijivā un Harkivā, gan Maskavā. Tos lasot, ir skaidrs: tolaik vienīgā bija cerība, kaut rītdiena nebūtu sliktāka par šodien. Galvenais lūgumrakstu saturs — palīdzēt demobilizēties, palīdzēt aizbraukt no Ukrainas, jo ilgajos kara gados (daudzi bija Ukrainā pavadījuši jau 4—6 gadus) visas rezerves bija izsīkušas, pārtikas cenas strauji auga, trūka kurināmā, un katra vērtīgāka lieta pakļauta konfiskācijas riskam. Turklāt par vismazākajām aizdomām cilvēks varēja nonākt cietumā vai vienkārši tikt nošauts.

1920. gada beigās Jaltas Latviešu biedrība Krimā dzīvojošo latviešu stāvokli raksturoja šādi: «Dzīves maiņa atstāja bez darba un līdzekļiem 75% no visiem šejienes latviešiem — dārzniekiem, muižu pārvaldniekiem, visādiem arodniekiem, dienestniekiem un citiem. (..) Visur un pie visiem viena un tā pati bilde: vai nu jau pilnīgs bads, vai bada perspektīva tuvākā nākotnē. Un vissvarīgākais izmisums un vienīgais lūgums: uz dzimteni!»

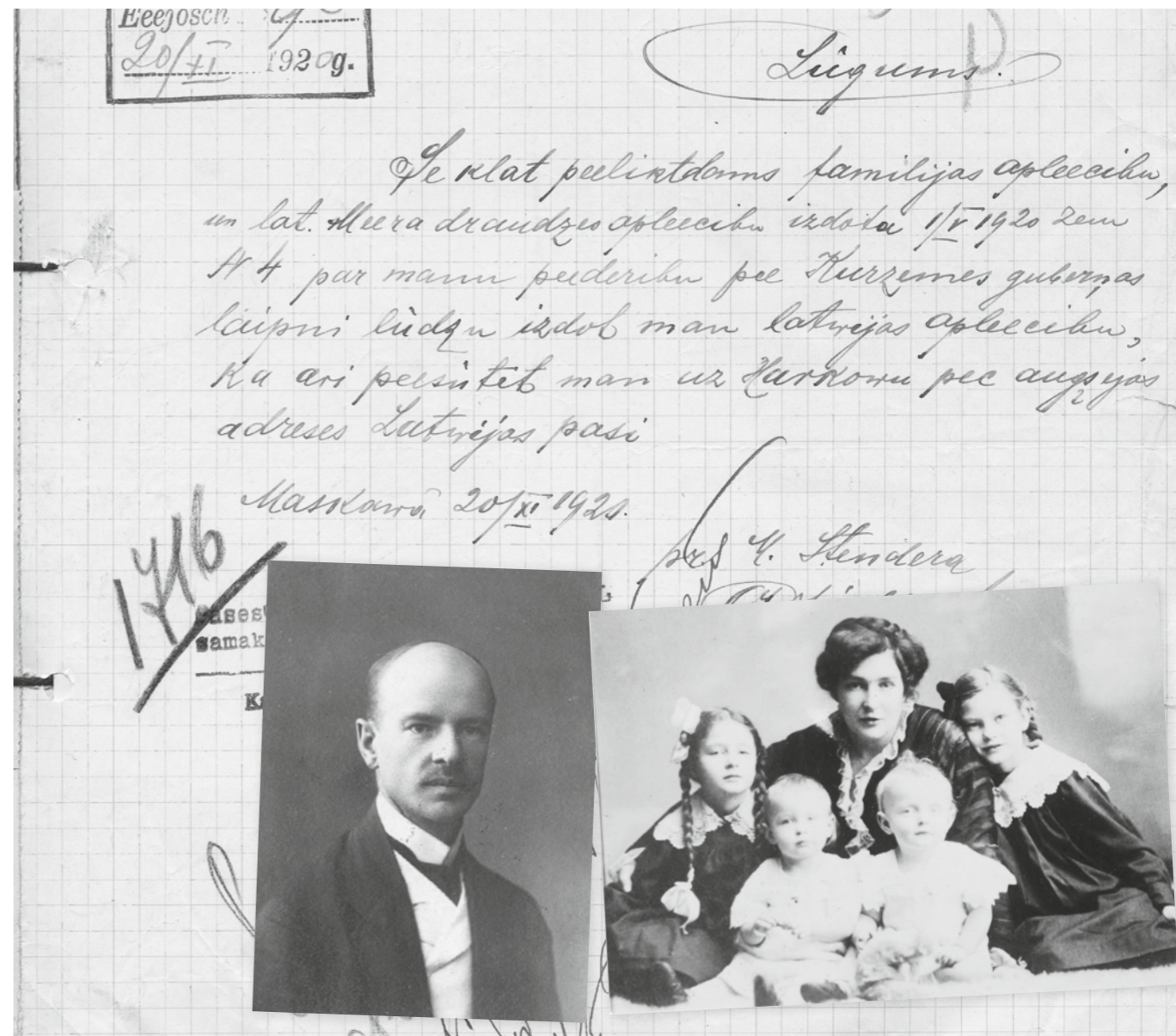
Tā paša gada septembri palīdzību lūdza Poltavas guberņas Prilukos dzīvojošie latvieši — vai nu atgriešanās Latvijā, vai arī «mēs un mūsu bērni burtiski esam nolemti bada nāvei, jo peļņas iespējas šeit ir niecīgas, bet dzīvot, pārdodot savu pēdējo apģērba gabalu, lai nopirktu gabalu maizes, arī ilgi nav iespējams».

Žaņa Roves dzīvesstāsts bija viens no dramatiskākajiem. 1921. gadā viņš strādāja Mihailovas mežniecībā Jekaterinoslavas (Dnipro) guberņā. Tad nonācis Mahno armijas un sarkano vienību krustugunis, ticis sist, sieva uzbrukuma laikā izvarota, bet 12 gadus vecajam dēlam piedraudēts, ka viņu nošaus. Rove rakstīja: «Alga ļoti maza — ja neēd, tad par to mēnesī var nopirkt 7,5 kastītes zēveļkociņu. Iet vispārīgi ļoti slikti, tik slikti kā nekad un nekur dzīvē vēl nav gājis. (..) 21. aprīlī bija razbainieku uzbrukums, tiku sistis ar nagaiku, noģērba un izdalīja manas drēbes un solīja nošaut, tomēr nenosita, bet atlaida dzīvu — to dienu bija kautiņš sarkano kara spēka ar mahnoviešiem.»

Atgriešanās grūtības

Izprotot sociālos apstākļus, patvaļu un teroru kara plosītajā Ukrainā, nav grūti saprast, kāpēc vairums latviešu, sevišķi pilsētās dzīvojošie, vēlējās pēc iespējas ātrāk doties uz Latviju.

Starp viņiem bija arī daļa no senāk ieceļojušajiem, kuri vairs neredzēja perspektīvu kara sagrautajā padomju valstī. To vidū bija dažādi cilvēki — no tirgotājiem un inženieriem līdz ģimnāziju un universitāšu pasniedzējiem. Kā Kris-

Luterāņu virsmācītāja Maksimiliāna Stendera lūgumraksts Latvijas sūtniecībai Maskavā ar lūgumu sagatavot ģimenei dokumentus un palīdzēt atgriezties Latvijā no Harkivas. 1920. gada novembris. LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2570. fonds, 10. apraksts 41. lieta

taps Puķītis, kurš kopš 1913. gada bija pierakstīts Mariupolē un strādāja turienes metalurģiskajā rūpniecībā, un pēc gandrīz 20 ārpus Latvijas pavadītiem gadiem kopā ar ģimeni vēlējās atgriezties dzimtenē.

Tomēr mājupceļš bieži izvērtās garš un mokošs.

No Ukrainas Rietumiem daļa centās evakuēties jau 1918. gadā, daļa mēģināja izceļot ar poļu bēgļu ešeloniem, arī caur Rumāniju un Baltkrieviju, neliela daļa — aktīvākie un kuri varēja atļauties par to samaksāt — arī pa jūras ceļu no Melnās jūras ostām. Visgrūtāk atgriezties bija nabadzīgajiem bēgļiem no Ukrainas austrumiem, kur to bija vairāk.

Bēgļu vairākums Latvijā varēja un drīkstēja atgriezties tikai pēc Latvijas un Padomju Krievijas karadarbības noslēguma un tai sekojošās starptautu līgumu slēgšanas 1920. gada vasarā. Ukrainas gadījumā situācija bija vēl sarežģītāka, jo padomju vara formāli tiecās nostiprināt Padomju

Ukrainas suverenitāti starptautiski, paziņojot, ka Latvijai ar Padomju Ukrainu jāslēdz atsevišķi līgumi. Latvijas un Padomju Ukrainas līgums un konvencija par bēgļu reevakuāciju tika parakstīta tikai 1921. gada 3. augustā. Faktiski bēgļi caur Padomju Krieviju uz Latviju devās jau iepriekš, bet, pirms vēl 1921. gada augustā Harkivā sāka darboties oficiāls Latvijas pilnvarotais bēgļu lietās, latviešiem centās palīdzēt Latvijas valdības pilnvarotie pārstāvji. Masveidīgi un organizēti palīdzēt bēgļiem gan bija iespējams tikai no 1921. gada, kad Harkivā izdeva Latvijas pasēs un apstiprināja citus dokumentus, palīdzēja problēmsituācijās un arī, cik iespējams, organizēja dzelzceļa ešelonus, kā arī vizēja bēgļu sarakstus, ko gatavoja par bēgļu reevakuāciju atbildīgās padomju iestādes (t. s. «gubevaks»).

Bēgļu reevakuācija no Ukrainas turpinājās līdz 1924. gadam, taču jau 1923. gada vasarā bēgļu skaits vairs nebija ļoti liels. Tika aplēsts, ka Ukrainā bija ap 1500 bēgļa statusa pretendentu, no

Oskars Keišs

Manai vecaimammai garšoja mēle...

Oskars Keišs ir bioloģijas doktors, LU Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas vadītājs. Dzimis un uzaudzis Jelgavā, skolojies pie latviešu valodas skolotājas Aijas Eiklones un spēlējis teātri Ā. Alunāna Jelgavas Tautas teātra bērnu drāmas pulciņā pie Intas Alekses, Agra Krūmiņa un Lūcijas Ņefedovas.

Šīs pārdomas radās tiešā un netiešā sasaistē ar Baņutas Rubess stāstu *Kod mēlē* (publicēts *Domuzīmē*, 2021. gada 6. numurā).

No tālām bērnodienām uzausa atmiņas – vasara laukos pie manas vecāsmammas, varēja būt 1979. gads. Pagastā (toreiz gan oficiāli «pagasts» nepastāvēja, okupācijas vara bija ieviesusi «ciemu padomes») bija gadījies notikums – no Rīgas melnā *Volgā* bija atbraukusi bijusi Ličumuižu saimniece, izgājusi cauri savai bijušajai mājai, sabijusi tur piecas minūtes un aizbraukusi. It kā nemaz no Rīgas nedrīkstējusi braukt, jo trimdas latvietē, bet pa kluso ieradusies, jo gribēja pirms nāves redzēt savu māju.

Es, apmēram piecus gadus vecs puika, toreiz iztēlojos gan melno *Volgu*, gan «cēlo saimnieci» – šķita, es redzu, kā viņa savu māju apstaigā kā kādu Jelgavas pili, kur mani kopā ar citiem tautas dejās dresēja izcilā dejojāja Maija Sālzirne. Es Ličumuižās nemaz nebiju bijis, nekāda cēlā stāigāšana tur droši vien nemaz nevarēja sanākt, bet iztēle taču baro garu.

Mana vecāsmamma Mile Miķelsone pie pilnas saprašanas nodzīvoja garu mūžu – 98 gadus – un pieredzēja gan abus pasaules karus, gan Latvijas neatkarības atjaunošanu. Galda šūplādē viņa glabāja 1940. gada kalendāru, kas vēl bija paspējis iznākt brīvvalsts laikā. No tā es uzzināju Latvijas himnas vārdus, apskatīju Latvijas ģerboni. Viens no spilgtākajiem neatkarības atjaunošanas notikumiem manai vecaimammai bija 5 latu naudaszīmes izlaišana 1993. gadā – sajūsma bija milzīga, visa viņas nauda man bija jāsamaina latos.

Pagājuši vairāk nekā 40 gadi, un patlaban es šo paseno notikumu redzu pavisam citām acīm, lai gan Ličumuižas māju saimnieces iedomāto cēlo gaitu manās acīs joprojām nekas nav aizēnojis. Turklāt gandrīz vai šķiet, ka es labāk par Baņutu Rubess saprotu to ulmaņlaiku saimnieci (mana vecāsmamma un viņas kaimiņienes citu vārdu kā «ulmaņlaiki» nemaz nelietoja), kurai, tāpat kā manai vecaimammai, gan saimniecība bija viss, gan tas, ka viņa bija latvietē, bija pāri visam. Iespējams, tieši tāpēc, ka arī es savā dzīvē, tāpat kā tā saimniece, dažus gadus esmu nodzīvojis ārēmēs, man bija iespēja apjaust, ka nav nekā svarī-

gāka par to, ka esmu latvietis. Un ka dažam var izrādīties svarīgi atgriezties Latvijā tikai tādēļ, lai te vismaz nomirtu. Arī pats esmu domājis, ka akmeņos kaltās kapsētās kā dienvidos vai te pat netālu Polijā es negribētu gulēt. Toties lauku kapsēta, kas mēdz būt gandrīz kā Latvijas mežs, nozīmīgi un zīmīgi iekļaujas iztēlē par dzīves telpu – pēc nāves es gribu atdusēties Latvijas mežā.

Vecaimammai bija tikai kreisā roka, labā bija «noņemta» (t. i., amputēta) uzreiz zem elkoņa vēl 1933. gadā, kad viņa bija 30 gadus jauna. Kopš tā laika mana vecāsmamma bija apvainojusies uz Dievu. Tāpēc viņa baznīcā vairs negāja, apmeklēja vienīgi kapusvētkus, kas tolaik bija šķirti – laicīgie un garīgie. Otrie bija maz apmeklēti, bet tie tad nu bija tie, uz kuriem gāja mana vecāsmamma.

1986. gada 31. augustā Suntažu kapusvētkos bijām mēs abi. Rīts bija ļoti auksts, dievkalpojumu vadīja jauns puisis (man toreiz bija 12 gadu, mācītājs šķita ļoti jauns, jo bērnam jau visi pieaugušie ir veci). Pēc dievvārdiem viņš visiem mazajā atnācēju grupiņā paspieda roku, arī man rindas galā. Šo rokas spiedienu jūtu aizvien – viena nosalusi roka paspiež manu nosalušo roku.

Man nelika iet svētdienas skolā, tikmēr draugiem gan tā lieta bija uzspiesta, un skaidrs, ka viņos raisījās vienīgi nepatika pret baznīcu. Arī bez šīs skolas vecāsmamma, kā tagad apjaušu, neviļus bija ielikusi mani vairāk, tajā skaitā dažu svarīgu atziņu, ko es ilgu laiku piedēvēju viņai, bet kas izrādījās ņemta no Bībeles. Šo grāmatu izlasīju jau apzinīgā vecumā. Par to man vēlāk atgādināja kāds raksts žurnālā *Spiegel der Geschichte* 2014. gada 6. numurā – cik cieši vācu un latviešu ikdienas dzīve ir savijusies ar kristietību, lai gan pašlaik daudzi to vairs neapzinās un pat noliedz.

Šo rokasspiedienu esmu iekļāvis arī savās ekoloģijas lekcijās – katru gadu pēc pirmās lekcijas allaž nostājos pie auditorijas durvīm un visiem apmeklētājiem uz atvadām paspiežu roku kā līgumu, ka es jūs mācīšu un jūs, studenti, mācīsieties pēc labākās apziņas. Biju pārsteigts, kad pirms dažiem gadiem nejausi uzzināju, ka dažs students bijis izbrīnīts par šādu «uzdrīkstēšanos», lai gan pandēmija tolaik bija tālu. Tomēr ne viens vien jaunais cilvēks uz manu rokasspiedienu atbildēja ar iedvesmu. Latvietis var saprasties un ir sapraties ar latvieti pāri visam.

Manai vecaimammai ļoti garšoja vārīta mēle. Arī mammai tā garšo. Kad biju mazs puika, es nesapratu, kā ko tādu var ēst. Bet tagad es saprotu. Man garšo vārīta cūkas mēle, ar majonēzi, svētdienas ritā.

Augšā aiz zvaigznēm, tur tiksies reiz mīļi

Tie, kas šeit pasaulē šķirušies būs:

Dvēsele skatīsies dvēselē dziļi,

Mūžīgā skaidrībā mieru tie gūs,

Mūžīgā skaidrībā mieru tie gūs!

(Vecāsmammas mīlākā baznīcas dziesma *Augšā aiz zvaigznēm*, autors un tulkotājs no vācu valodas anonīms, Jāzepa Vītola aranžējums.) ■